

ЎЗБЕКИСТОН ССР ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
Х. ОЛИМЖОН НОМИДАГИ ҚАРШИ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ

Н. МИРЗАЕВ

ЎЗБЕК ТИЛИ ЭТНОГРАФИЗМЛАРИНИНГ
ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

Тошкент
Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг
„Фан“ нашриёти
1991

Ушбу изоҳли дугат Қашқадарё ва Сурхондарё ўзбек шевалари материаллари асосида тузилган. Унга 1300 дан ортиқ сўз ва бирикмалар киритилган. Тўй маросимлари, миллий урф ва анъаналарга оид бўлган сўзлар сўзликнинг асосини ташкил этади. Бундан ташқари, бола тарбияси, миллий спорт ўйинлари, халқнинг яшаш тарзи ва шарт-шароитлари, дафн ва бошқа маросимлар билан боғлиқ сўзлар ҳам киритилган.

Дугат тилшунослар, этнографлар ҳамда ўзбек халқи миллий анъаналари, маросимлари, урфи ва расм-русуумлари билан қизиқувчиларга мўлжалланган.

М а с ъ у л м у ҳ а р р и р :
филология фанлари номзода, доцент
Т.НАҒАСОВ

Т а қ р и з ч и л а р :
филология фанлари номзодлари
Ш.НОСИРОВ, Б.ЧОРИЕВ

Ушбу китоб муаллиф ҳисобига чоп этилган.

М 4602000000 -3-909 рез.90
М 355(04)-91

© Н.Мирзаев, 1991 й.

ISBN 5-648-01405-8

С Ў З Б О Ш И

Ҳар бир шевадаги оўзларнинг кўпчилиги ўзининг лексик-семантик хусусиятларига кўра умумхалқ тилига хоодир. Лекин умумхалқ тилидаги айрим оўзларнинг ишлатилиш доираси чегараланган бўлиб, маълум регион аҳолиси нутқидагина қўлланади. Шеваларга хоо оўзларнинг маълум бир қисми маҳаллий хусусият каоб этиши билан адабий тилга хоо лексик қатламдан фарқ қилиб туради. Шунингдек, умумхалқ ўзбек тилида маълум территория аҳолисининг хўжалик, турмуш ва маданиятга оид предмет ва ҳодисани ифода этадиган оўзлар ҳам борки, улар шу территория киллаларининг турмуш ва фаолиятида, маросим ва анъаналарида амал қилиб туради.

Ўзбек халқининг кўп аорлик ҳаёти, маданияти, турмуши, ижтимоий ва маънавий фаолияти билан боғлиқ бўлган ва шу жерда яратилган ҳар бир маросим анъане, удум ва эътиқодларга оид оўз ва терминлар борки, улар ўзбек тилининг лугат таркибда маълум лексик гуруҳни ташкил этади. Бундай оўзлар гуруҳи рус ва ўзбек тилшунослигида "этнографик лексика", "этнографик диалектизмлар", "этнографизмлар" каби терминлар билан номланиб келади¹.

Этнографик лексика ва унинг турли соҳаларига оид бўлган оўзларнинг маълум қисми умумистеъмолдаги оўзларни аол маъносидан ташқари ўзгача маънода қўллаш, унга янги қўшимча маъно юклаш исосида юзата келгандир. Масалан: т о в о қ, у л о қ, т у г у н, й и р т и ш, а й т и м ч и, қ ў н и қ, е т т и, қ и р қ, й и л кабилар оддий муомаладаги оўзлар бўлиб, улар этнография соҳасининг лексикаси сифатида ўзгача маъно каоб этади (бундай маъноларга лугатда изоҳ берилган). Албатта, юқоридаги каби оўзлар-

1 Н е ч а е в а О.А. Этнографическая лексика как источник обогащения русского литературного языка // Развитие литературных языков народов Сибири в советскую эпоху. Улан-Удэ, 1965. С.71; К а л и н и н А.В. Лексика русского языка. М., 1966; Ш а н с к и й Н.М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. М., 1959; Ш а н с к и й Н.М. Лексикология современного русского языка. М., 1972, С.118.

нинг қандай маънода қўлланиши оўзловчининг мўлжалига боғлиқ ҳолда, унинг доимий маъновидан ташқари, у ёқа бу планда қайси мақсад учун мўлжалланганлиги билан оидинлашади.

Маълумки, этнография фани кенг маънода халқни ўрганади. Чунончи муайян бирор халқнинг тарихий ташкил топишини, маданиятини, расм-русуми, урф-одати, анъаналари, маросимлари, турмуши ва умуман халқнинг ишлаб чиқариш, яшаш усули ва маънавий ҳаёти билан боғлиқ бўлган бир қатор масалаларни ўрганади. Шунинг учун ҳам этнографиям бўёғи ва тамғасига эга бўлган оўзлар тилда пайдо бўлишига кўра, шу тил эгаси бўлмиш халқнинг ҳозирги турмушидан бошлаб унинг жуда қадимги даврдаги ижтимоий ва маънавий ҳаёти билан ҳам узвий боғлангандар. Халқимиз орасида сақланиб келаяётган турли-туман одат, маросим ва эътиқодлар, ғайритабиий кучларга шунч каби удумлар жуда қадимий бўлиб, афсун, онемизм, тотемизм, шамонийлик ва ниҳоят ислом дини ақидалари билан боғлиқ ҳолда кзата келгандар. Бундан ташқари, бундай оўзлар халқнинг ижтимоий ва маънавий ҳаётининг фазат бир жиҳати билан боғланган тор (локал) соҳанинг оўзлари бўлмай, балки ишлаб чиқаришнинг, моддий ва маънавий ҳаётнинг жуда кўп соҳаларини ўзида маълум даражада ако эгтириб келган оўз ва терминлардир.

Ҳар бир халқнинг турмуш шароитлари, маросим ва анъаналари шу халқнинг тарихий тараққиёти давомида шаклланган бўлиб, ўша халққа хос бўлган миллий белги ва хусусиятларнинг муҳим жиҳатларини ташкил этади.

Ўзбек халқининг турмуш анъаналари узоқ асрлар давомида юз берган турли иқтисодий сиёсий ўзгаришларга қарамай миллий ўзига хосликни сақлаб келди. Турмуш анъаналари ижтимоий, шахсий ва оилавий ҳаётнинг зарурий ва доимий томонлари бўлган тураржой, озиқ-овқат, кийим-бош, бола тарбияси, турмуш қуриш, ўлим каби ҳодисаларни ўз ичига олган бўлиб, бу традициялар доимий такрорланиши натижаида катъий маросимларга айланиб қолди.

Этнографиямлар ўзбек тилининг дунат таркибида аниқгина мақдорни ташкил қилади ва у маҳаллий шева хусусиятларини ўзида ако эгтириб туради. Этнографияк лексика айрим ўжашликларни ҳисобга олмаганда, умумхалқ тилида бир хилда қўлланмайдиган оўзлар бўлиб, кўп жиҳатдан маҳаллий хусусият каиб этиб туради. Шунингдек, этнографиямлар ҳам бошқа тил ҳодисалари каби халқ тарихи билан боғлиқ бўлиши билан бирга, хусусан маҳаллий территория группа кяшилари-

нинг ўзига хос эвтимий фаолияти, меҳнат жараёни, маданий-маиший турмуши билан ҳам узвий борлиқдир.

Этник таркиби жиҳатидан халма-хил бўлган Қашқадарё ўзбекларининг урф-одати, маросимлари, эътиқоди, анъаналари кўп жиҳатдан бир-бирига яқин турса-да, айрим ўзига хослиги, ранг-баранглиги билан бири иккинчисидан фарқ қилиб туради. Бундай турли хиллик этнографик лексикада ҳам ўз ақолини топгандир. Қуривадики, Қашқадарё ўзбек шеваларида "этнографизмлар" деб номланиши мумкин бўлган сўзлар ғуруҳини ва унинг тематик мундарижасини белгилаш, камлаш, уни монографик планда махсуо Урганиш эътиборга лойиқдир. Бу борада Қашқадарё ўзбек шевалярининг лексик, фонетик ва морфологик хусусиятлари ўзбек тилишуослари А.Шерматов, Б.Жураев, Д.Абдурахмонов, К.Усмоновлар томонидан олиб борилган монографик тадқиқотларда, унинг лексик ғуруҳланиши эса Т.Ўринов, Т.Нафасов, Н.Мирзаев, Қ.Хуррамовларнинг қандайдатлик ишлари, монографик тадқиқотлари ва илмий мақолаларида¹ махсуо Урганган бўлса-да, янада чуқурроқ илмий таҳлиллар бўлишини тақово этади.

Ўзбек тили этнографизмларнинг изоҳли лугатини тузишда кўп йиллар мобайнида Қарши давлат педагогика институтининг ўзбек тилишуослиги кафедраси томонидан Қашқадарё вилояти районларига уш-тирилган экспедициялар ва авторнинг яқка тартибда олиб борган кузатишлари давомияда тўплаган материаллари асос бўлди.

ЛУГАТНИНГ ТУЗИЛИШИ

Лугатнинг тузилиши, ҳажми ва мундарижаси қуйидагича:

I. Лугатда асосан маҳаллий хусусият касб этган этнографизм-

I. Ш е р м а т о в А. Ўзбекликке народные говоры Кашкадарьинской области. Тошкент: фан, 1978; Ж ў р а е в Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шеваляри. Тошкент: фан, 1969; У с м о н о в К. Ўзбек шевалярида феъл замонлари. Тошкент, Канд. дис., 1970; Қ у д р а т о в Т. Қашқадарё оралик ўзбек шеваляри. Тошкент, Канд. дис., 1968; Ў р и н о в Т. Чорвачилик лексикаси, Самарқанд, Канд. дис.; Н а ф а с о в Т. Қашқадарё топонимлари. Тошкент, Канд. дис., 1968; Н а ф а с о в Т. Жанубий Ўзбекистон топонимиясининг этнолингвистик анализи. Тошкент, 1985; Н а ф а с о в Т. Қашқадарё топонимларининг изоҳли лугати. Тошкент, 1988; М и р з а е в Н. Ўзбек тилининг этнографик лексикаси (Қашқадарё ўзбек шеваляри материаллари асосида). Канд. дис., Тошкент, 1971.

лар берилиши билан бирга, барча ўзбеклар учун умумий бўлган ва адабий тил доирасида кенг қўлланиладиган ўзбек миллий аёнана ва маросим номлари бўлган сўзлар ҳам берилди.

2. Дугатда ўзбек тилига бошқа тиллардан ўзлашган ва ўзбек халқининг кўп асрлик ҳаёти, урфи, маросим ва аёнаналярининг номига айланиб қолган этнографизмлар ҳам берилиб, улар қайси тилдан ўзлашганлиги (этногенетик манбаи) қисқартмалар воситасида сўзликлардан кейин берилиб борилди: з о т а (арабча), ж и г а ф - т, (форс-тожик), а к т и п қ у р р+у (русча+ўзбекча)каби.

3. Дугат сўзлигининг асосини маросим ва аёнанага оид сўзлар ташкил қилса-да, баъзан унга адабий тилда муқобили бўлмаган ч у в а (жувозчилик асбоби), ш и р к у н д а (жувоз қиоми), к и й г и ч (аёллар бош кийими), у в у қ (қора уй қиоми), ҳ а й - р о в (биргаликда ариқ қазиб иши) каби кишиларнинг ишлаб чиқариш фаолияти билан боғлиқ диалектал этнографизмлар ҳам киритилди.

4. Дугатнинг кенг китобхонларга мўлжалланганлигини назарда тутиб, унда адабий тил учун норма деб қаралмайдиган сўзлар ва сўз бирикмалари ҳар бир шева учун хош бўлган диалектал маҳаллий талаффуз шакли (амалдаги транскрипцияоиз) билан берилди: б а р - г и, о о л и м, с а ч о в, х и н а в а н н о н, г а в а р а - б а х ш, к а л а п у ш о г д и.

5. Дугатда бир сўзнинг турли шева вакиллари нутқи доирасида тенг ҳуқуқли бўлган баъзи шаклий вариантлари ҳам келтирилди, вариантлар сочма ҳарфда кўрсатилиб, шу сўзларнинг қўлланиши ареали қаво ичида кўрсатилиб борилди. П о й г а (Қон), п а й г а (Чир, Қмш); р а б и б о н (Ктб, Шхр.); й а р а б а з а в (Чир, Қмш), р а в г а н (Қон) каби.

6. Дугатда ўзак-сўздан ташқари, қўшма, жуфт, такрорий сўзлар ва шунингдек, сўз бирикмаси типидagi этнографизмлар ҳам берилди: и р к и т, ч и р г и, с о л и м, к ў з т у м о р, б о ш - с а р к а; и т - и р и л л а р; и т к ў й л а к, э ш и к и л - у в.

7. Дугатда Сарлавҳага чиқарилган сўзликларнинг характери-дан келиб чиқиб, баъзи сўзларга ҳам лингвистик, ҳам энциклопедик изоҳ беришни маъқул топдик.

8. Дугатга кирган сўзларнинг барчаси жорий алифбо сирасида берилди: а, б, в, г, е, ё, ж, з, и, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, э, ю, и, ў, қ, ғ, х.

9. Маъно жиҳатдан бир-бирига яқин бўлган сўзлар ёки айни бир маънони ифода этадиган сўзлар турли хил шеваларга хос бўлса, улар алоҳида-алоҳида луғавий мақола сифатида берилиб, бош сўзга тўлиқ изоҳ берилди, бошқаларига эса бош сўзга қарашга ишора қилинди:

СОВРИН	Кураш, кўпқари, пойга каби миллий спорт мусобақа ролибларига бериладиган мукофот.
БАРҒИ	қ. соврин.
ЗОТ	қ. соврин.

10. Полисемантик хусусиятга эга бўлган сўзнинг бош ва ясама маънолари ҳамда омоним сўзларнинг ҳар бири рим рақамлари билан кўрсатилди:

ГУЛҲАН I	Никоҳ маросимида келинни кўёв томондан кўтариб айланттириш учун ёқилган олов.
ГУЛҲАН II	Суннат тўйида кураш давраси ўртасини ёритиш ва иситиш учун кечаси тут, ўрик ёки ёнғоқ каби дарахтларнинг тўнка қаламасида узоқ муддат ёнаб турадиган олов.

ШАРТЛИ ҚИСҚАРТМАЛАР

- а — арабча сўз
 АРС — Арабско-русский словарь. М., 1970
 Бшк — Бешкент атрофи қишлоқлари
 ДЛТ — Махмуд Кошғарий, "Девону луғотит турк". Т. I-III. Тошкент, 1960-1963.
 Дхк — Деҳқонобод райони
 Кбл — Деҳқонобод район Кукабулоқ қишлоғи
 КирРС — Киргизско-русский словарь. М., 1965.
 ККС — Каракалпақско-русский словарь. М., 1958.
 КРС — Казахско-русский словарь. Алма-Ата, 1954.
 Кои — Коон райони
 Ктб — Катоб райони
 КСАК — Народы Средней Азии и Казахстана. I-II, М., 1962.
 р — русча сўз
 ф-т — форс-тожикча сўз
 Чир — Чироқчи район
 хит — хитойча сўз
 Шхр — Шаҳрисабз район
 Юқш — Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари
 Яқб — Яқкабоғ район
 УЩЛ — Ўзбек шевалари луғати. Тошкент. 1971
 қ — қаранг
 Қд — Қашқадарё
 Қмш — Қамаша район
 Қрш — Қарши шаҳри ва шаҳар атрофи қишлоқ шевалари
 Ққш — Қуйи Қашқадарё ўзбек шевалари
 Ғэр — Ғузор райони
 х — ҳиндча сўз

А

- АДАРҒИ** а г д а р ғ и. Гилам тўқш асбобларидан бири. У эни 10 см, бўйи 1 метр чамасидаги тахтача бўлиб, гилам ишларининг бодини ағдартиш вазифасини бажаради.
- АДИШ [а]** Эркаклар ва хотин-қизлар устки кийим (тўн, камзул, як-так)ларанинг ёқа ва этакларига бошқа рангдаги матодан тикилган безак, Адиш арабча а д и м (тери, чарм. АРС, 1970, 33) оўзининг фонетик ўзгарган шаклида қўлланишидир. Чунки устки кийимларнинг ёқа ва этак учларига чармдан безак бериб тикиш одат бўлган.
- АШИДИ** Ошиқ уйин турларидан бири. Уйинда 4-5 киши қатнашади. Диаметра 20 см. кенгликда ердан доира чизилиб, маълум қийматга т а г ж о й (пул) қўйилади. Айланага яқин қилиб соққа (қ.) қурилади. Уйин шарти бўйича навбат олган киши ўз соққасини куради. Қолганлар эса ўз соққалари билан қурилган соққани ура бошлайди. Шу жараёнда кимнинг соққаси олчи (қ.) турса, тагжойни (пулни) ўша киши олади ва ўз ошиғини қуриб беради.
- АЗА [а]** Марҳумнинг хотири учун унинг энг яқин аёл ва эркак қариндош-уруғлари томонидан бажариладиган мотам, қайғу маросимлари.
- АЗАБУРОН [а+ф-т]** Марҳумнинг хотири учун кийилган азалик кийимларни ташлаш маросими. Марҳумнинг хотири учун азалик кийимларни кийган унинг аёл қариндош-уруғлари томондан дафн маросимидан кейин қарқ кун, олти ой ва йил ўтгач ижро этилади. Бунда, албатта, марҳумнинг ёши ҳисобга олинган.
- АЗАЛИ** а з а д о р. Марҳумнинг хотири учун азалик кийимдаги киши. Азали кишининг уст-боши кўк ёки қора рангдаги матодан бўлган ёки бошига оқ матодан рўмол боғлаган.
- АЗА ОҚДИ [а-у]** қ. Азабурон.
- АЗА ТУТИШ** Дафн маросимидан сўнг учинчи кун марҳумнинг хотири учун унинг хотин-қиз қариндош-уруғлари томонидан аза туттиш. Бундай аза туттишда марҳумга яқинлиги, ёши ҳисобга олинган. Шунга кўра, баъзилари қора ёки кўк матодан уст-бош кийган, баъзилари эса оқ матодан бошига рўмол боғлаган. Аза туттиш муддати ҳам шунга қариб белгиланган.

- АҒИЗ ҲАҚИ** [а] қуйларнинг т а л о қ (қ.), г у л (қ.) каби ўлат касалликлари билан касалланганда бажарилмайдиган одат. Касалланган қуйлар "Муқаддас" жойлардан айланттирилган, қуй сўйалиб ўша ерда йўловчиларга едарилган, чўпоннинг таёғи ўша "муқаддас" жойда қолдирилган.
- АЗОН** [а] Утмишда ва қисман ҳозир ҳар кун и беш маҳал ўқиладиган нәмоз вақтини эълон қилиш ва унга даъват этиш. Бунда оллоҳнинг буюклиғи, унинг яққаю ягона экани, Муҳаммад эса унинг элчиси экани бир неча бор баланд овоз билан такрорланади. Ислонда янги туғилган боланинг қулоғига азон айтиш одати ҳам бор. Бу билан чақалоқни мусулмон қаторига кирган деб ҳисобланган.
- АЗИРОШИ** (Ғзр) Рамазон, қурбон сайили кунлари қабристонга марҳумнинг хотири учун тайёрланган турли хил таомлар.
- АЙАҚ I** (Кен, Чир, Қмш) Арпа, бугдой, тарик хирмони янчишда фойдаланиладиган иш ҳайвонлари (от, хўкиз, эшак).
- АЙАҚ II** Хирмон янчиш (хўп) жараёнида иш ҳайвонлари оёғи оотиға оё-оё ташлаб турилладиган ўрилган экин (арпа ёки бугдой) пояси.
- АЙАҚҚУШИ** Арпа, бугдой ва бошқа донли экин хирмонларини янчишга бошлаш маросими, иш ҳайвонларини янчиш ишига қўша бошланган дастлабки кун.
- АЙАҚТҮЙ** Гудакнинг оёққа кириб, юра бошлаши билан утказилладиган маросим, зиёдат.
- АЙАҚЧИҚИ** қ. айкақтуй.
- АЙЛАНМА** Қора уй қисмларидан бири. Қора уй асоси ўрнатилгач, уйнинг ташқи томонидан айланттириб ўраб қўйилладиган, қалин қилиб тўқилладиган қамиш бўйра.
- АЙЛАНМАКУЛЧА** (Джк) Чорва моллари ўлат билан касалланганда, улардан бир нечтасининг сиртига (чаноқ суяғи устига) суюқ хамардан қулча шаклида суркаб қўйиш одати.
- АЙРИЛМА** Оқсоқ билан касалланган қўйни даволаш усули. Бунда касал қўйга уч кунгача овқат берилмайди. Чунки қўйнинг олдин еган емишлари унинг қорнида тугаши билан касалликдан фориғ бўлади деб ўйлашган. Қўйнинг танасини касалликдан фориғ этиш мақсадида, унинг туёғидан қон ҳам олганлар.

- АЙРИПАРГОРИ** [ф-т] Кулолчилик иш қуролларидан бири. У циркуль шаклидаги ёғоч бўлаб, оёқол яши сиртига доира шаклидаги безак берилса ишлатилади.
- АЙРОН** Туя сугадан тайёрланган оут маҳсулоти. У суюқ, нордон шифобахш ичимликдир.
- АККА ЧУХ-ЧУХ** (Кен) Болаларнинг ўйин турларидан бири. Ўйиннинг бу турида болалардан бирининг кўзи боғланади. Қолганлар кўрсаткич бармоқлари билан унинг бошига уриб "акка чух-чух" деб қочилади. Кўзи боғлақ бола улардан бирини тугиши керак. Тугилган боланинг кўзи боғланиб, унинг ўрнига қўйилади. Ўйин шу ҳилда давом этади.
- АКТИШҚУР** (Қиш) [р+у] Суннат ёки никоҳ тўйи олдида маҳалла ёки қолхоз раҳбар (актив)ларини чақириб, зиёфат бериш.
- АЛАМЕЎШ** [ф-т+т] Баҳорнинг дастлабки биринчи ва экинчи ойлари. Бу пайтда табиатдаги ҳамма ўсимлик, дов-дарахтлар ўсаётган ва гуллаётган даври бўлади. Бундай пайтларда ёш болаларни ёлғиз қолдириш, ўт-ўланларда ёлғиз ўйнаши ва ухлаши ман этилади. Қасалликнинг сабабини шундан деб тахмин қилганлар.
- АЛАСЛАШ** Қушноч ёки фолбин томонидан беморни "даволаш" усуллари билан бири. Бу одатга кўра ёққа ботирилган эски латтага олов ёқилиб, беморнинг боши устида айлантирилган.
- АЛАСЛАТТА** Беморни аласлаш (қ.) учун, яъни унинг боши устига ёндириб айлантириш учун ёққа ботирилган эски латта.
- АРАФА** [а] Руза ва қурбон ойлариининг охириги кунлари, саййал олди. Арафа Арабистондаги тоғнинг номадир. Араб календари бўйича Зулҳижжа ойининг тўққизинчи кунда Арабистонга келган ҳожилар Арафа тоғида жам бўлганлар, тоққа чиқиб намоз ўқиганлар. Диний байрамлар маросими бўлган катта ва кичик ҳайит (ийд) кунлари бошланишидан олдинги кун - а р а ф а шундан келиб чиққан. Ҳозирги кунда а р а ф а янги маъно каиб олган. Тантанали кунлар (май байрами, янги йил, октябрь байрами каби кунлар)дан олдинги кунни а р а ф а дейиш одат бўлиб қолган.
- АРАҚЧИ** [ф-т] т а қ и я. Юпка газламадан тайёрланган астарсиз бош кийим. У бир рангдаги газламадан тикилган бўлган. Бош кийимнинг бу тури бошни ортиқча тер ва намдан оқ-

лиш назифаони бажарган.

АҲСОБ [ф-т] Маҳаллада тўй-томошога, сайил ва наврўз байрамига чакириб турувчи эркак киши, хабарчи.

АҲСОР [ф-т] Бош чўпон.

АҲСОЛДИ (Чир, Қмш) Келин ва куёвга серфарзанд бўлиш, ўзидан кўпайиб юриш ислагани ифода этиш мақсадада никоҳ кечаси куёвнинг тўни этагига арпа солиш.

АҲҚАҚУҲЛАР Никоҳ маросимида мулла никоҳ оятини ўқиётганда куёвнинг ўртоқларидан бири унинг кифтидан, кийимининг устки томонидан игна билан ип ўтказиб туриши.

АҲҚОҚ Гилам тўқишда ишлатиладиган жун ёки пахта ип. У гилам учун тайёрланган бошқа ишларга nisбатан бўш ва йўғонроқ бўлган.

АҲЛОТА [а-ў] Никоҳ маросимида мулланинг ҳамма саволларига келин ва куёв томонидан тўғри ва оқилона жавоб берувчи киши.

Б

БАБАЛАЙТАКА та к а л о в - л о в, б а б а л т а к а, ҳ а к к а л а м а д а в л а т. Болалар ўйини. Ўйиннинг бу турида болалар икки гуруҳга бўлинадилар ва диаметри 6-7 метр кенгликдаги ерда доира чизадилар. Навбати билан ҳар гуруҳдан биттадан бола чиқиб бири иккинчисини бир оёқда доира бўйлаб қувлайди ва тепади, тепа олмаси-ўйинда енгилган ҳисобланади. Ўйин шу халда давом этади. Қочган бола доирадан чиқмаслиги шарт.

БАДРАК о қ б а д р а к, қ о в у р м о ч. Маккажўхорининг қовурилиб, оқ тусга кирган ҳолати. Маккажўхоридан тайёрланган егулик.

БАЙЛАГА Қора ўй қисмларидан бири. Қора ўйнинг юқори гумбаз қисмини тугаштириб турувчи кичик-кичик ёғоч поячалар - таёқчалар.

БАКАВУЛ б а к а в у л. Никоҳ, суннат тўйларида ва бошқа маросимларда келган меҳмонларни жойлаштириш, уларни зиёфат қилиш, тўйда бўладиغان кураш, кўпқари, пойга каби спорт мусобақаларини ташкил қилиш ва бошқариб боришда белгиланиб кўйилган бир ёки бир неча киши.

БАРАКА [а] (Асли фаровонлик, мўл-кўллик). Боворда қўй, эчки, сизгир ва бошқа ўй ҳайвонларининг савдоси билан боғлиқ

одат. Даллол (қ.)лар томонидан бозорга сотиш учун келтирилган уй ҳайвонларига қўйилган нарх, маълум сўм миқдори: Қўй юзга барака бўлди (қўйнинг нархи юз сўм белгиланди).

БАНОТИ ЧАКМАН [а+ф - т] м о в у т ч а к м а н. Ўнг томони оиллик жун ёки ярим жун мато (сукно)дан тайёрланган чакмон. Чакмоннинг матоси дастлабки вақтларда четдан келтирилган. У тўқ ҳаво рангда бўлган. Б а н о т сўзи эса арабча қиз, қиз б о л а (АРС, I, 107) маъносини билдиради. Бу чакмон нафис ва оилликлиги билан бошқа чакмон турларидан ажралиб турган. Шунга нисбат бериб баноти чакмон деб номланган. Ульянов район Қамаша қишлоқ ўзбекларида гиламнинг чиройли ва нафис қилиб тайёрланган турини қ и з г и л а м деб ҳам аташади.

БАРАК [ф-т] ч у ч в а р а, г у ш т б а р а к, п и ш а к қ у л о қ. Гўшти хамир овқат турларидан бири.

БАРАКА БЕРДИ б а р а к а с и н и б е р д и. Мол бозорида қўй, эчки, ситир ва бошқа уй ҳайвонларига даллоллар томонидан белгиланган нархга мол эгасининг ва харидорнинг розилик аломати.

БАРАКА ТОШ б а р а к а к е с а к. Бугдой ёки арпа тоши остига қўйиладиган каттароқ ҳажмдаги тош юки, кесак. Хирмон соврилиб, дон сомондан ажратилгач, уна чигал (қ.)дан элаб ўтказилади. Элашдан олдин бугдой чошининг остига каттароқ тош ёки қаттиқ кесак қўйилади. Ушбу қўйилган тош ёки кесак барака тоши ёки барака кесак деб юри талади.

БАРАКА УРУҒ Ерга дастлабки уруғ сепишни деҳқончилик билан кўпроқ шуғулланиб юрган кекса деҳқон томонидан бошлаб бериш. Кекса деҳқон томонидан икки-уч сиқим уруғ сепилгач, қолганини ер эгасининг ўзи давом эттирган.

БАРАКА УЧИ Даллол томонидан бозордаги молнинг нархи белгилангач харидорнинг пули етмай қолса, қолганини маълум муддатга келишиб, белгиланган нархнинг (сумманинг)маълум қисмини бериб туриш.

БАРГИХАЗОН б а р г а з а н, х а з о н р е з г и л и к. Кузда дарахтларнинг барглари сарғайиб тўкила бошлаган пайт. Бу даврда ёш болаларнинг дарахтзорларда ёл-

ғиз юриши ёки ухлаб қолиши ман этилган. Акс ҳолда, халқ эътиқодига кўра, бола бирор касалликка йўлиқиша мумкин, деб уйлашган.

БАРҚАШ КЕЛДИ т а в о қ о л и б к е л д и, л а л и о л и б к е л д и. Никоҳ ва суннат тўйларига аёллар томонидан олиб келинадиган совға (товоқ).

БАРРА [Ф-т] Янги туғилган кўзачоқнинг гўшти. Бу чорвачилик билан шуғулланувчи халқларда ноёб таом сифатида истеъмол қилинган.

БАРРА ПУСТИН [Ф-т] Ёш мўйнали кўзининг ошланган терисидан тикилган узун, ёссиқ, қишлоқ устки кийим.

БАРФИ Суннат тўйида кураш, кўпкари ва пойга мусобақаси ғолибларига тўй эгаси томонидан берилган мукофот. Мукофот ва унинг миқдори мусобақа олдида эълон қилинган бўлади.

БАСТАЛИК [Ф-т] Деҳқончиликда уруғ сепиш, ер ҳайдаш даврида ўзларининг иши тугамагунча деҳқончилик қуроллари (омоч, тиш, бўйинтуруқ, тарқаш, бўйинча каби)ни бошқа бировга бериб юборишни ман этиш. Негаки деҳқоннинг ўз иши тўхтаб қолиши, кейин кетиши мумкин деб уйлашган.

БАҲИЯ [Ф-т] Эркак ва хотин-қизлар кийимларининг ёқа ва этак қисмларига турли рангдаги иллар воситасида игна билан берилладиган безак.

БАХТ КЎЙЛАГИ [Ф-т] Куёв томондан юборилган оқ матодан келин учун тайёрланган кўйлак. Келин учун кийим бичиш маросимида бичиш иши дастлаб куёв томонидан юборилган оқ матодан бошланади. Буни келин ва куёвнинг турмуши ёруғ, тотув, бахтли бўлиши мақсадида қилинади.

БАҲШАННА [Ф-т] (Ктб, Шҳр) г а в р а б а х ш, г а ҳ в а р а - б а х ш. Қиз ва ўғил болаларни ўзаро бешик ёшидалигида аташтириб қўйиш.

БАЧЧА БЕРДИ (Ғэр). Болалар ўйини. Ўйиннинг бу турида болалар икки гуруҳга бўлинадилар. Пойга (қ.) белгиланиб, биринчи гуруҳ болалари шу пойгада қолади. Иккинчи гуруҳ болалари эса беркинадилар. Пойгада қолган болалар беркингандарнинг ҳаммасини топшилари керак. Агар умардан биттасини топа олмаса ҳам "бачча берамиз", деб қичқиришади. Яширинган болалар келишади. Пойгада қол-

ган болалардан бири яширинган гуруҳга ўтади. Ҳайин шу халда давом этади.

БАЧЧАЭМИ (Шҳр, Ктб) **б а ч ч е м и**. Беморланиб қолган болани кўш-ночлар томонидан "даволаш" усули. Девор остани тешиб, шу тешикнинг уч жойига пахтадан учта чироқ ясаб, ёқиб кўйилган. Бемор болани шу тешикдан "ўнг, ўнг, ўнг" деб уч марта ўтказиб олганлар.

БАҚАН **б а қ а м**. Келини олиб келишда маҳалла кишлари томонидан ҳазил тариқасида келин ва кўёвнинг олдини тўсадиган узун таёқ ёки арқон.

БАҚАН ТУТИШ **п ў т а т у т я ш, а р қ о н т у т я ш, т а - ё қ т а ш л а ш**. Келини тушириб келишда кўёв ва келиннинг ва улар билан ҳамроҳ бўлган кишиларнинг йулини тўсиш. Бунда уларнинг йулини узун таёқ, арқон қабилар билан тўсиб туришган. Бақан ҳақини олгач, ўтишга руҳсат берганлар.

БАҚАНЧИ Бақан тутувчи, кўёв ва келин ҳамда улар билан бирга қай-тувчи кишиларнинг йулини тўсувчи.

БЕКНИМАЧОҚ **я ш и н м а ч о қ, я ш и н м о в и ч**. Болалар ўйини. Бир бола (онабоши ҳисобланади) белгиланган жойда (пилла жой деб аташади) қолган болалар беркиниб олгунча, кўзини беркитиб, уларнинг яширинаётган жойини кузатмасдан кутиб туради. Улар яшириниб бўлгач, ахтариб уларни топши биттасини пилла жойига (қ.) етмасдан тутиб олиши керак. Тутилган бола онабоши (қ.) бўлиб қолади, қолганлар эса яна яширинади. Болалар тутқич бермай пилла жойига онабошидан аввал келса, унинг ўзи яна онабоши бўлиб қолади. Ҳайин шу халда давом этади.

БЕЛБОҒ Жувоз қиомларидан бири. У жувоз қундасининг ўрта қисмидан олинган айлана ёғоч. У от айлантирадиган сғир тошни бошқа томонга сиджишга йўл қўймайди.

БЕЛДОВ Қора ўйининг ўрта қиомига ташқари томондан туташтириш вазиғасини бақарувчи бир неча узун ёғочлар.

БЕЛҚАРС **б е л б о ғ, қ а р о, қ и й и қ**. Тўртбурчак шаклидаги пахта ёки шоҳи мато. У **ҳўн** ёки бошқа устки кийимлар устидан белни боғлаб қўйиб учун ишлатилади.

БЕЛҚУДА Она қорнида ҳали туғилмаган болаларни бир-бирига аташтириб қўйиб. Яқин дўстлар ва биродарлар ўзларининг оилала-

лари ҳомиладорлик пайтларида туғилмаган болаларни узаро аташтириб қўядилар. Улар туғилиб улғайгач, турмуш қуришлари мумкин бўлган.

- БЕТОЧАР** Келин тушириб келингач, бир кундан сўнг, келиннинг олдига чиққан "она"си иштирокида келиннинг юзини очиш маросими. Келиннинг юзини ёпиб турган оқ мато (келин ҳаммаша ёш боладек ғамсиз, бегубор бўлсин деган маънода) ёш бола томонидан олинади.
- БЕТКЎРИ** Никоҳдан сўнг куёв ва келиннинг қайнова-қайноталари билан саломлашишга бағишланган зиёфат. Никоҳгача қизга куёвнинг ота-она ва яқин қариндошлари билан, куёвга эса қизнинг ота-онаси, акаси ва яқин қариндошлари билан салом-алам қилиш ман этилган бўлади. Никоҳдан кейин улар бир-бирлари билан узаро бет кўришади (салом-алам бўлади). Беткўриш маросими келиннинг отасинакида бўлади.

БЕШОҚШОМИ б е ш к е ч а. Бола туғилганига беш кун тўлиши билан қариндошлар чақирилиб зиёфат берилиши.

БЕШИК КЕТТИ (Кон) б е ш а к к е р т т я, э т а к й а р т т и, э т а к ч а т т и (қ.) бахшанна.

БЕШИКСОЛДИ (Кон.) г а в р о б а н н о н (Дшр, Ктб). Чақалоқни бешикка солиш маросими. Бола туғилгач, уни 20 ёки 40 кундан сўнг бешикка боғлаганлар. Бешикка солиш маросими кунли турли таомлар тайёрланган, ширинликлар келтирилган. Бўғирсоқ пиширилиб, маҳалла хонадонларига ширинликлар билан улашиб чиқилган.

БЕШИКСТЎЙ (Крш) қ. бешиксолди.

БЕШИККУДА (Кбл, Дшк) қ. бахшанна.

БЕШИТОШ (Ққш) Болалар ўйини. Ўйиннинг бу турида битта каттароқ, тўртта кичикроқ сопол синдиридан тош ясалиб, катта тош (қ.) соққа деб юритилган. Соққа ҳавога отилиб, қолган тўртта тош бирма-бир олина бошланади. Кейин бешта тош бир йўла ҳавога отилиб, уларни отган бола қўлининг орқаси билан яна илиб олиши керак. Қўлининг орқасига нечта тош тушса, шунча очко ҳисобланади.

БИЗНИЗАК қ. ч а р х.

БИЙИМУШКУЛ б у в и м у ш к у л. Аёллар томонидан бажарилади. Бу маросимда турли хил таомлар тайёрланган, ширин-

ликлар ва таомлар билан оупра усти тўлдирилган. Отин ойи диний китоблардан ривоятлар ўқиган. Бундан ушбу хонадонда бахтоиз ҳодиса рўй беришининг олдини олиш, мушкул ишни енгиллаштириш, мушкулени осон қилиш илоҳий мақсадлар кўзда тутилган.

БИЙИСЕШАНБА б и й и с е ш а м б а. Ҳафтанинг сешанба куни аёлларнинг беш-олтитаси йиғилишиб, "арвоҳ"лар хотири учун чироқ ёқиш, турли хил таом тайёрлаб китобхонлик қилиш одати. Бу йиғилишда ҳазрат Биби ҳақидаги қиссалардан ўқилган.

БИЙИШАНБА б и й ш а н б а (Ктб, Шҳр). Келин тушириб келтирилган уйдаги чимилдикни йиғиш маросими. Бу одат никоҳдан бир неча ҳафта ёки бир неча ой ўтгач бўлиб ўтади. Бу маросимга келин ва куёвнинг яқин аёл қариндошлари қатнашади. Таомлар тайёрланади. Келганларга сарполар кийдирилади.

БИЙИХАЛФА (Қон, Қрш) б и й х а л п а. Келин тушириб келтирилгач, уни уйга бошлаб кириш пайтида кексороқ аёллардан бири саломнома (к) ўқиб турган. Саломномани уқувчи аёл бийхалпа, деб юратилган.

БИЛАГУЗУК билакка тақиладиган кумуш ёки олтиндан тайёрланган қўл безаги.

БИРИНЖИМИС [ф-т] Сарик рангдаги мис. Ундан турли хилдаги уй-рўзгор буюмлари (мис лаган, мис чойнак, мис коза, мис оғтоба ва ҳ.к.) тайёрланган.

БОВ I боғ. Чопон, яқтак, баъзан эса қўйлақларнинг олд томони-ни бир-бирига гуташтириб боғлаб қўйиш учун шу матонинг ўзидан ёки бошқа матодан тайёрланган юпка ип. Боғ кийимнинг икки олд қисмининг бир-бирига рўбарў жойига тикилган бўлиб, тугма вазифасини бажаради.

БОВ II Қора уй безак турларидан бири. Ўтоқ ички деворига айлангириб ўрнатилган эни 10-15, баъзан 30 см чамасида жун ипдан нақш бериб тўқилган тасма. Бу кўпроқ, оқ ўтовга (келин ва куёв учун янгидан тикланган ўтовга) бериладиган безак турларидан бирининг номидир.

БОЗБОРАК [ф-т] б о з в а р а к, в а р р а к. Бир тахта қоғозга қамиш ёки савағич чўпларини белгали тартибда ёпиштириб ясалган ва шамолда ип воситасида учуриладиган ўйинчоқ.

- БОЙИДИ** Чорва молларини санашга оид одатлардан бири бўлиб, қўй, эчки, сиғир каби уй ҳайвонларини санаганда, уларни бошқа бирор ёққа алмаштиришда охирига етганлигини сўраш учун "тамом бўлдимми", "тугадами" деб сўраш ўрнига "бойидими" деб сўрашган.
- БОЙҒУЗА** (Кон) м о й г о з а. Янги кийим кийиш жараёнига хос бўлиб, бу одат ёш болалар янги устки кийим кийганда амалга оширилади. Янги кийим кийиши билан бола кўчага чиқадиган ёки кўни-қўшналари билан ўтади. Шунда унинг ўртоқлари уни ўраб олишиб, янги кийимнинг бойғузасини (бирор нарса) талаб қилишади. Бола ўзи билан олиб чиққан ширинликларни уларга бўлишиб беради. Бу одат баъзан катталар ўртасида ҳазил тариқасида учраб туради.
- БОЛА ҚОНЛАШ** Бола туғилгач, унга зиён, жин ёндощмасон деган мақсадда бирон товук сўйилиб, боланинг пешонаси, юзи, кўкраги, қўли ва оёқларига унинг қонини суртиб чиқаш.
- БОЛА ҚОҶДИ** Суннат тўйида хатва қилиниши лозим бўлган бола, суннатдан олдин тоғаси ёки амакисинига олиб бориб келганди.
- БОЛДОҚ** Бир неча қормада безак берилиб тайёрланган тақинчоқ, қулоқ безаги.
- БОЛОР ОШИРДИ** [ф-т+у] б о л о р қ у й д и. Қурилиш билан боғлиқ расм-русумлардан бири бўлиб, унинг девори тикланиб бўлингач уйга болор қўйиш кўни уй эгаси томонидан келганларга бериладиган зиёфат.
- БОМДОД** [ф-т] Эрта билан кун чикмасдан ўқиладиган биринчи намоз.
- БОРДОН** б ў й р а Қурилиш материали. У қамшидан тайёрланган бўлиб, 1-2 метр чамасидаги қамиш гиламча. У васса устидан текис қилиб тўшаб чиқилади ва унинг устидан лой ётқизиلىб, яна омонли лой билан сувалади.
- БОРИКБУР** [ф-т] Ёғоч ва тахталарга безак бериш учун шплатиландиган арра, дурадгорлик асбоби. Борик тожакча ўткир, нозик (ФЭТ I.1969.205) маъносини билдиради. Нозик безаклар беришда арранинг бу турдан фойдаланилади.
- БОСМА ЧАКМОН** Патли қилиб тўқилган жун матодан тайёрланган чакмон. Унинг ҳам вазифаси ва тайёрланиш техникаси бошқа чакмон турларига ўхшаш, лекин уни патли қилиб тайёрланади. Бошқа чакмон турларига нисбатан унинг нархи қим-

мат ва юқори турган.

БОСТИРМА Жул (қ.)га нисбатан катта ҳажмдаги от, ёпинчикларидан бири. Қаттиқ совуқ кунлари отнинг устини ёпиш учун ундан фойдаланилади.

БОШ БОҒЛАШ Келин тушириб келингач бақариладиган расм-одатлардан бири. Бунда келин тушириб келинганнинг эртаси кuni ўзига лачак (қ.) тикади. Аёллар келинни кийинтириб, лачакни унинг бошига боғлайди. Бу унинг уй бекасилик белгиси саналади.

БОШСАРКА [у+ф-т] б о о с а р к а. Қизниқига куёв томондан тўй харажатларини олиб боришда бўладиган расм-русумлардан бири. Тўйга олиб бориладиган қўйлар ичида катта бир сарка (бичилган эркак эчки) бўлиб, унинг шохига рўмол ўралган бўлади. Қўй ва эчкилар қизниқига олиб борилгач рўмол ечиб олинади.

БОШСОЛМА Салла (қ.) ёки дасторнинг устидан солинадиган катта ҳажмдаги рўмол, аёллар бош кийими.

БОШ ТАВОҚ б и р и н ч и т а в о қ. Суннат тўйида қураш мусобақаси учун қўйиладиган тавоқларнинг биринчиси, голиб чиққан полвонга бериладиган мукофот тимсоли. Бундан ташқари яна иккита ёки учта тавоқ, жами тўртта ёки бешта тавоқ ичида ноз-неъмат билан қўйилади. Кучли полвонлардан бири бош тавоқни олади ва даврадён айланиб, кўриниш беради. Бошқа полвон унга талабгор бўлиб даврага чиқади. Қурашда ким голиб келса, бош тавоқ учун қўйилган мукофотни тўй эгасидан ўша полвон олади.

БОШҚУДА Келинниқига тўй харажатларини олиб боришда бўладиган одат бўлиб, тўй ашёларини эр ва хогин-қизлардан иборат тўрт ёки олти киши олиб боради. Улардан бири таърибали бошқуда вазифасини бажаради. Қудалар тоқ бўлмаслиги керак.

БОШҚУР б о ш т о р т қ и ч. Эни 12–15 см чамасида бўлиб, жундан нақшли қилиб тайёрланган тасма. У қорауй керагаларининг юқори уч қисмини устки томондан тортиб маҳкамлаб туриш вазифасини бажарган. Унинг воситасида керага мустаҳкам турган.

БОШУРОВ (Дж) Аёлларнинг бош кийими.

БОҚИН Фолчи ва қушновч томонидан беморни "даволаш" усуллари-дан бири. Бунда бир боқинчи ва беш-олти кампир иштирок этган. Боқинчи беморнинг атрофини айланиб, боши устида чилдирма чалиб, турли "авлиё" ва "муқаддас" жойларнинг номини бирма-бир такрорлай бошлаган ва улардан касалнинг дардига шифо беришни сўраган.

БОҒИШ Қорауй таёқларининг букилган ердан тортиладиган, эни 30-35 см чамасида турли рангдаги жун илдан нақш берилиб тўқилган тасма.

БУЛАМИҚ Хамир овқат турларидан бири. Сут ва ёғ солиб тайёрланган қуюқ атала.

БУЛОҚИ Бурунга тақиладиган олтин тақинчоқ.

БУЛҒОРИ ЭТИК Қизил рангдаги булғор чармидан тайёрланган этик.

БУРДАМ [ф-т] Катталар ўртасида бўладиган уйин. Уйиннинг бу тури-да товукнинг айри суяги олиниб, айри суякнинг икки учидан икки киши ўзига тортади. Суякнинг кўп қисми кимнинг қўлида қолса, у голиб ҳисобланади. Ўртага би-рор шарт қўйилган бўлади. Суякнинг кўп қисмини олган киши ютказган ўртоғига бирор савол билан мурожаат қилганда "эсимда" деб жавоб бериши лозим. Акс ҳолда уйинда бой берган бўлади.

БУРУНКЕСДИ (Кен) Ғалла, беда, пичан ўрими пайтларида ўроқчилар-нинг иш фаолиятига хос одатлардан бири бўлиб, ўрим жа-раёнида айрим тез ўрадиган ўроқчилар ўзига тегишли бўл-ган тава (қ.)сини ўриб бўлиб, ўзининг ўнг ёки чап томо-нидаги ўроқчилардан бир ёки бир нечтасини олдини ураб ў-тади. Олд томони ўрилган кишилар маълум шартга кўни-ши, яъни ўз шерикларига зийфат қилиб бериши керак бўла-ди.

БУҚАДОВ Икки ёшли ургочи бузоқ.

БУҚУР (Чир, Қиш) Болаларнинг ёнғоқ уйинларидан бири. Уйиннинг бу турида ердан чуқурча кавланиб, маълум масофада унга навбатма-навбат ёнғоқ ташланади. Чуқурчага кимнинг ён-ғоғи жуфт тушса ўша бола б у қ у р б о ш и д а тура-ди. Қолган болалар ёнғоқ отишни давом эттиради. Ёнғоқ тоқ тумоа, буқур бошида турган боланики бўлади, агар жуфт тушса, у пунча ёнғоқ қўшиб беради. Шу билан ўз ўр-

нини ҳам унга беради. Уйин шу хилда давом этади.

БУҚУРБОШИ (Қмш, Чир) Буқур уйинида ёнроқ ташланадиган чуқурчанинг бошида турувчи бола. Ёнроқни чуқурчага отганда кимнинг ёнроғи жуфт тушса, ўша бола буқурбоши ҳисобланади.

БУҒЖОМА (Чир) Кийим-кечак ва кийимлик газламалар жойлаб қўйиш учун мўлжалланган олд томонига турли безак берилиб жундақ тайёрланган, оғондиқ вазиёсини бажарувчи мослама. У қалъан қилиб тўқилган шол газламадан тўртбурчак шаклида тайёрланган бўлади.

БҒЙИН Ҳайдаладиган ер майдонининг у бошидан бу бошигача бўлган масофа. Тахминан бўйи 50-60 метр, эъни 15-20 метр чамасидаги экин майдони: бир бўйин ер.

БҒЙИН ГҒШТИ Ёш гўдак дастлабки ойларда ўз бўйини тутиб туролмаса, унинг онасига бўйин гўшти едириш.

БҒЙИНТУМОР Аёллар бўйнига тақадиган олтин ёки кумушдан ясалган зийнат буюм, тақинчоқ. Шунингдек, баъзан ичига хурофий мазмундаги дуо ёзиб олинган тумор.

БҒЙИНТУРУҚ I қ. бақан.

БҒЙИНТУРУҚ II Ёрни шудгор қилишда, дон ёки полиз экинлари экишда ишчи ҳайвонларнинг бўйнига солинадиган узун ходадан тайёрланган махсус мослама.

БҒЙИНЧА Иш ҳайвонининг бўйнига хомут сотидан кийдириладиган ҳалқа шаклидаги от-улов аъзали.

БҒЙРОҚҒШТИ (Дхқ, Кбл) Томга бўйра чиқариш ва уни ёпиш кунини уй эгаси томонида ишловчи ва бошқа биродарларга бериладиган зиёфат, маърака.

БҒЙҒСАР б у й у с а р б е з. Қўлтққ остида ёки соннинг юқорисида бўладиган без. Баъзан шу безларда оғрик пайдо бўлади. Бу оғрик гўё бўйнинг ўсишидан далолат берар эмиш.

БҒРИДАН ҲАЛЛАДИ Овчи томонидан отилган ўлик бўри маҳаллага келтириб қўйилади. Маҳалла кишилари бўрининг ўлдиги устидан навбат билан ҳатлаб ўта бошлайди. Бу одат туркий халқларнинг бўрига бўлган эътиқодининг изи ҳисобланган. Бу билан гўё касалликнинг олди олинши, фалокат юз беришадан сақланиши мумкин деб ўйланган.

- БЎРИЧИЛЛА** Туғишдан тўхтаб қолган аёлларга нисбатан қўллана-
надиган расм-одатлардан бўлиб, халқ тасаввурига кўра,
аёл кўз ёриб, ҳали чилласи (бола туғилганига 20 ёки
40 кун ўтмасдан аввал) чиқмаган пайтларда уйнинг ат-
рофидан бури ўтган бўлса, уянинг чилласи аёлга тушиб,
у ҳомиладор бўлмай қолиши мумкин деб ўйлашган.
- БЎСАҒА ҲИДИ** Келин тушүриб келинганч, бажариладиган одатлардан
бири бўлиб, келин уйга (ёки ўтовга) кириш олдида
уч марта таъзим қилади, икки қўли билан уй бўсаға-
сини ушлаб, унга пешонасини кўяди. Бу ҳолат уч мар-
та такрорланган.
- БЎТА** Металл эритиш учун иссиққа чидамли лойдан тайёрлан-
ган идиш.
- БЎГИРСОҚ** б а в у р с а қ, б у в и р о а қ. Никоҳ ва бошқа ма-
росимларда тайёрланадиган хамир овқат турларидан
бири. Хамир бироз ёйилиб, 6х9 см чамасида кеовлиб,
ёғда пиширилган.
- БЎҒМА ЁҚА** хотин-қизлар кўйлагининг ёқа шакли турларидан бири.
Бу кўйлак тик ёқали бўлган.

В

- ВАКИЛ** в а к и л о та, п а д а р в а к и л. Никоҳ маросими-
да, никоҳ оятини ўқиётганда йигитнинг қизга уйлани-
шига рози эканлигига, никоҳ талабларига рози
эканлигига гувоҳ ўтувчи киши.
- ВАКИЛ СЎРАДИ** в а к и л о ў р о в ч и. Никоҳ маросимида қиз-
нинг шу йигит билан турмуш қуришга рози эканлигига
гувоҳлик берувчи (вакил ота)га ўз розилигини сўраб
олувчи икки эркак киши.
- ВАРАҚИ** [ф-т] Никоҳ маросимида тайёрланадиган овқат турларидан
бири. Юпқа ёйилган хамир ичига қийма оолиб ёғда
пиширилган оомса. Никоҳ оқшоми кув ва унинг жўра-
лари келинникига келганда дастурхонга варақи торти-
лади.
- ВАРРАК** қ. б о з б о р а қ.
- ВАССА** [а] Тўсиб уюгидан териб қўйиладиган, узунлиги бир метр
чамасидаги текисланган тахта ёки таёқчалар.

Г

- Г'АВАКИ** [Ф-Т] Тўл давридан бир-икки ой аввал туғилган кўзи. Буни эртачи кўзи деб ҳам юритишади.
- Г'АВОРАБАХШ** қ. бахшанна.
- Г'АВДА** Суннат тўйида кўпқари охирида мусобақа голибларига бериладиган бошқа совринлар тугагач, улоқнинг ўзини мусобақа голиби учун соврин сифатида белгиланиши. Улоқни чавандозларга "гавда" деб ташлаганлар. Ким голиб чиқса, улоқ ўшаники бўлган.
- ГАНДУМ КЎЧА** (Дхқ) Боланинг дастлабки тишлари чиққанда она ўз боласини кўтариб, маҳалладаги етти хонадонга кириб, етти хил нарса - ун, бугдой, мош, нўхат, ловия, ёнроқ, тухум кабиларни йиғади. Йиғилган маҳсулотлардан таом тайёрлайди. Тайёрланган бу таом "гандум кўча" деб юритилади. Таомлар пиширилиб, келган кишиларга зиёфат берилган. Болани ўртага қўйиб, унинг устидан ширинликлар сочилган.
- ГАНГЧИ** Кўйни ганглаш (каналаш) касалидан даволовчи киши. Бола туғилгач, унинг оғзига ганг (кана) қонини суртганлар. У улғайганда ганглаган кўйларни оралашни сўралган. Бу билан кўй танаосидан ганглар тўкалар, кўйлар гўё гангдан (канадан) фориғ булар эмиш.
- ГАРДИ РҮМОЛ** [Ф-Т] Аёллар бошига ўрайдиган рўмол турларидан бири. У пахтадан тайёрланган гулли матодан бўлган. Гард тожикча - чанг, тўзон қаби маъноларни билдиради. Чунки рўмолнинг бу тури жуда одми бўлиб, хотин-қизлар уни уйдаги юмушларни бажариш вақтида бошларига ўраганлар.
- ГАШТАК** [Ф-Т] Улфатлар орасида навбати билан ойнинг белгиланган маълум бир кунда, улфатлардан бириникида ёки белгиланган битта жойда ўтказиладиган ўтириш, зиёфат, улфатчилик, кўнгил очишлик.
- ГЭЗЗА** Кекса хотинлар бошга ўрайдиган оқ доқа ёки сурп. қ. дақана.
- ГЕЛАГАЙ** Ж а й (қ.) сут ва оддий сут аралашмасидан тайёрланган таом. Жай оддий сутга нисбатан бирмунча қуёқ бўлади.
- ГИРО** [Ф-Т] Темирчилик асбоби. Чўгда қиздирилган металлга сайқал ва шакл беришда уни ушлаб турадиган асбоб -- қисқич.

- ГОВРОН [ф-т] Подачилар ёки ҳукиз билан қўш ҳайдовчиларнинг таёри.
- ГУВОҲ [ф-т] қ. в а к и л, вакил ота.
- ГУЛА ЁРОҶ Урмак (қ.) жараёнида ишлатиладиган асбоблардан бирининг номи. Узунлиги бир метр чамасида таёкча бўлиб, гула ип (қ.) унга боғланган бўлади.
- ГУЛА ИП Урмак (қ.) тўкиш жараёнида бод ажратиш вазифасини бажарадиган ип. У пахта ипидан чийратиб тайёрланган бўлади.
- ГУЛҲАН I [ф-т] Келини тушуриб келишда, уни айлангириб олиш учун ўртасида ё дарвозада ёниб турган олов. Келини унинг олдига чиққан "она"си ёки "ота"си ушбу ёниб турган оловдан уч марта айлангиради ёки кўёв кутариб айланади.
- ГУЛҲАН II [ф-т] Қишда бўладиган суннат тўйларида кураш давраи ўртасида олишадиган полвонларнинг исиниши, даврага ёруғлик бериш мақсадида ўтин қалаб атайлаб ёндирилган ўт, алаанга.
- ГУЛЖУРНА [ф-т+ў] Уй деворларига осиб қўйиладиган ёки тахмонга ёпиладиган, гул тикилган сўзана.
- ГУЛЖИВИЧ [ф-т] (Қрш) Суннат тўйида маҳалла йигитларидан беш-ўн таси йиғилиб, дарахт хивичини турли хил гул ва ўйинчоқлар билан безайди. Бирови ушбу хивични олдида кутариб, қолганлари унинг орқасидан кўшиқ ва ўйин ташкил қилиб, суннат тўйи бўладиган хонадонга йўл оладилар. Тўй эгаси хивични улардан олиб, хатна бўладиган болага беради. Бунинг эвазига уларга зиёфат берилади.
- ГУММБАР [ф-т] (Қмш) Ёшлиқда ўзаро аташтирилиб ёки бўй етганда бир-бирига унаштирилиб, бирор сабаб билан никоҳи вақтинча бўлмай қолган йигит ва қиз.
- ГУНҒОТА (Қон) Қаз ва йигитнинг турмуш қуришига гувоҳ ўтувчи киши. Гувоҳлик эвазига оладиган пули маълум суммага етмагунча, мулланинг саволларини эшитмасликка олиб, соқов (гунг) бўлиб турадиган киши.
- ГУШПИ г у п п и ч а. Қалин пахтали, асоосан, чўпон ва чўликлар киядиган олди очик бўлмаган, шакли кўйлақка ўхшаш кийим.

- ГУЛЧАК** Арава гилдирагининг марказидаги кегайлар қадалган ва ўққа ўрнатиладиган гўла қоми.
- ГУЖА** к у ч а, г ў ж а, о ш, к у ч а о ш. Кели (қ.)да оқланган жўхори ёки буғдойдан тайёрланган суяқ овқат. У доннинг қайси туридан тайёрланишига қараб жўхори гўжа, буғдой гўжа, арпа гўжа, тарик гўжа деб фарқланади.
- ГУШАНГА** Никоҳ тўйининг биринчи кечаси куёв билан келиннинг бошқалардан ҳоли ўтириши ва тунаши учун уй бурчагига тортилган оқ чодир, чимилдик.

Д

- ДАКАНА** Ўрта яшар ва кекса аёлларнинг оқ докадан саллага ўшаб ўраладиган рўмоли.
- ДАВРА КУТАРДИ** [а+ў] Дафн маросимида марҳумни дафн этишдан олдин унинг неча ёшга кирганлигини, қишлоқ мулласи иштирокида ҳисоблаб чиққанлар. Ўша ёшдан 9 ёки 11 рақами олиб ташланган.
- ДАВ ТЕГДИ** [ф-т+ў] (Юкш) д е в т е г д и (Ксн, Қрш). Беморнинг касалини фолбил, қушночлар томонидан унинг отдан йиқилиб тушиши ёки бирон жойда ёлғиз ухлаб қолишига йўйиш. Касалликнинг сабабчиси қилиб хаёлий мавжудот (дев)ни тахмин қилишган. Беморни девдан холос қилиш учун ирим-оиримлар ишлатилган.
- ДАГАНА** д а н г а н а (Чир, Қмш, Ктб). Шерикчиликка бирор тирик мол (от, сигир, қўй, эчки ва ш.к) сотиб олиб, гўштини ўзаро баробар бўлиб олиш.
- ДАНГАЛА** (Ксн, Бшк) қ.дагана.
- ДАЛЛОЛ** (Ксн) д о л д о л. (Чир, Қмш, Дхк) Бозорда қўй, сигир, от, эшак каби уй ҳайвонларини нархлашда сотувчи билан харидор ўртасидаги воситачи, молга нарх қўйиб, уларни битиштирувчи киши.
- ДАЛЛОЛБОШИ I** Даллолларнинг бошлиғи, оқсоқоли, бош даллол.
- ДАЛЛОЛБОШИ II** Молни сотишда сотувчи ва харидор ўртасида воситачи бўлган даллолга бериладиган хизмат ҳақи, пул.
- ДАЛЛОЛЛИК** I д а л л о л ч и л и к. Даллоллик каоби.

- ДАЛЛОЛЛИК** П Даллол ҳақи, даллолла воситачилиги учун бериладиган пул. Даллол ҳақини ҳам мол сотган, ҳам мол олган тўлайди.
- ДАМ** [ф-т] Темирчилик асбобларидан бири. Кўмирни алабга олдириш учун ҳаво берувчи махсус қурилма. Қўрага, ўчоққа ҳаво юборадиган гармонсимон асбоб.
- ДАМГАР** [ф-т] Дам бооувчи киши.
- ДАМГИР** [ф-т] о ш д а м г и р. Ош яхши дам ейиши учун қопқоқни ўраб кўядиган маҳсуо қалин дастурхон ёки мато.
- ДАМ ТУПРОҚ** (Дхқ) Чорва молларига ўлат текканда эшон ёки мулла томонидан дам солинган тупроқ. Мулла ёки эшон дам солиб берган тупроқни касалланган қўй ва қора молларга сепганлар, бу билан уларни касалликдан фориғ бўлади деб ўйлаганлар.
- ДАМ ҲАҚИ** Касалга дам солгани учун муллага бериладиган пул ёки буюм, маҳсулэт.
- ДАРАЙИТ** [ф-т] қ. арафа.
- ДАРВЕШОНА** [ф-т] д а р б и ш о н а. Маҳалла хонадонларидан йиғилган маблағ ҳисобидан шу маҳалла аъзоларига тайёрланган таом. Дарवेशона наврўз арафасида, об-ҳаво қурғоқчил келганда, юқумли касалликаар тарқалган йилларда ташкил қилинган.
- ДАРЧА** Қадимда уйнинг олд ва орқа томонидан қўйилган дарвоза вазифасини ўтовчи кичикроқ ҳажмдаги бир ёки қўш табақали эшик. Бундай эшик қўшни ҳовли доворларига ҳам қўйилган.
- ДАСПОНЧА** [ф-т] Билакка тақияш учун кумушдан ичи ковак қилиб шарча шаклида ясалган пончалардан тайёрланган қўл безакларидан бири.
- ДАСТАРРА** [ф-т] Ёғоч ёки тахтани арралаш учун ишлатиладиган кичик ҳажмдаги арра, дурадгорлик асбоби.
- ДАСТОР** [ф-т] қ. бошўров.
- ДАСТУРХОН** [ф-т] д а р о а ф о н. Никоҳ ва суннат тўйларида аёллар томонидан совға сифатида олиб келинадиган турли хил таом ва газлама. Дастурхон тўй бўладиган келин ёки хатна бўладиган болага совға сифатида олиб келинган.

ДАСТУРХОНЧИ д а р о а г о н ч и. Тўй, зиёфат ва бошқа маросимда дастурхон тайёрлаш, келган-кетганларни кутиш ва кузатиш кабиларга белгиланган аёл киши.

ДАСТУРХОНЧИЛИК қ. дастурхончи.

ДАСТУРХОН ЮБОРДИ д а о т а х о н ж у г а р д и (Қмш, Чир).

Куёв томондан келинникига ва келин томондан куёвникига турли хил таом ва сарполар юбориш. Қизникида ж а л а қ қ и з а р т а р (қ.) маросими бўлиб ўтгач, қиз томон куёвникига уч тўққиз қатлама (қ.), бир кўйнинг гўшти солинган дастурхон юборган. Ўз навбатида, куёв томон ундан кўпроқ кийимлик ва егулик билан қизникига дастурхон жўнатган.

ДАШИНАМАВИҚ д а ш и н м а ч а в и қ (Ғзр, Чир, Қмш) Болалар ўйини. қ. б е к и н м а ч о қ .

ДЕЛАГАЙ Ўрта ва катта ёшдаги аёлларнинг ёзги астарсиз халати.

ДАҲА [Ф-т] Рамазон ойи охирида бўладиган ўн кунлик ибодат ва у билан боғлиқ бўлган маросимлар.

ДАҲМАРДА [Ф-т] Ердамчи чўпон. кўй сурувини яйловда ўтлатиш, уларни суғориш ишлари билан шугулланувчи шахс. Мақол: Деҳқон ёмғирда тинар, даҳмарда ўлганда тинар.

ДАҲЯК I [Ф-т] Кўкон ва Бухоро хонликларида деҳқонлардан ҳосилнинг ўндан бир қисми миқдорида солиқ тариқасида олинadиган ҳақ.

ДАҲЯК II [Ф-т] Ўрта Осиёда ер ислохотига қадар ер, улов, уруғлик овқат ва бошқа ҳамма харажатларни хўжайинлардан олиб, ҳосилнинг ўндан тўққиз ҳиссасини ер эгасига, қолган ўндан бир ҳиссасини ўзи олиш шarti билан деҳқончилик қилиш тартиби.

ДАҲЯКЧИ Ўндан бирга экин экувчи деҳқон (қ. даҳяк II).

ДИЙДИКА От устки ёпинчиқларидан бири. У рангли ва турли хил безак бериб тўқилган шолдан тайёрланади. Ички томони юпқа кигиз билан қавилган бўлади. Атрофлари (қ.) чиройли ва попукли бўлиб, тўй ва ҳар хил байрам маросимларида отга солинадиган қашамли ёпинчиқдир.

ДИККАК қ. дийдика.

ДОВУЛ Овчилар, қадимда эса тўпчи қоровуллар, ҳарбийлар учун белгиланган махсус ноғора. Овчиликда довул воситасида ов ҳайвонлари қўзғатилган, ов майдонига ҳайдалган.

- ДОКА РҮМОЛ [Ф-т] Хотин-қизлар бошига ўрайдиган, оқ докадан ёки юшқа ҳарир ип газламадан тайёрланган рўмол.
- ДОЛОН [Ф-т] Дарвозадан ҳовлигача қурилган усти ёпик, икки томони двор кенг йўлак.
- ДОМАДТАЛБОН [Ф-т] (Ктб) д о м а д с а л о м . Куёвнинг никоҳдан сўнг қайнотасиникига таклиф қилиниши, қайнотаникида куёв шарафига бўладиган зиёфат, куёв чарлаш мароғими.
- ДОССОЗ [Ф-т] Металлдан болға, теша, болта кабиларни яоаш иши билан шуғулланувчи касиб.
- ДОРОЙИ [Ф-т] Ўриши хом, арқоғи ишқорланган ипакдан тўқилган ҳарир мато: доройи рўмол, даройи кўйлак шундай матодан бўлган.
- ДОШҚОЗОН [Ф-т] Тўйларда, катта маъракаларда кўпчиликке овқат пилириладиган катта қозон.
- ДОЯ [Ф-т] Тўлғоқдаги аёлларни туғдириб олувчи, маълум муддатга-ча гўдакнинг тарбиясига қарашиб турувчи хотин, энага.
- ДОЯЛИК д о я Касб оти, машғулот. Доялик қилмоқ. Доялик қилди.
- ДУГОНАТАЛБОН [Ф-т] Туғилган кун шарафига қиз ўзининг тенгдошларини чақириб, зиёфат бериши.
- ДУГОНА ЧАҚИРДИ I қ. дугонаталбон.
- ДУГОНА ЧАҚИРДИ II Турмушга чақётган қизнинг никоҳ олдида ўз тенгкур дугоналарини чақириб, зиёфат бериши.
- ДУРАНГ [Ф-т] Маҳси ёки этикнинг чокига кўпича икки хил рангли ип ёки ипак билан тикилган ҳошия.
- ДУРКУН (ҚҚш) Мотам маросимида аёллар томонидан қилинадиган садр (к.)нинг ҳар бир бўлими.
- ДУРРА (ча) [а] Хотин-қизларнинг бошга ўрайдиган кичик рўмолча-часи. У кичик ҳажмда, рангли бўлиб, пешонанинг юқори томонидан бошга ўралган. Бу сўз арабча д у р р а бўлиб, жаягда киядиган либос турларидан бири маъносида, шунингдек, шайх ва сўфиларнинг юзларини ёпиб юриш учун ишлатиладиган мато маъносида қўлланган.
- ДУРШЕУР [Ф-т] Ёғочга безак беришда ишлатиладиган кичик арра, дурдгорлик асбоби.
- ДУК (Шҳр) Болалар ўйини. Ўйиннинг бу турида, ўйин қатнашчилари икки тўдага бўлинадилар. Маълум ердан чизик тортилиб марра белгиланади. Навбатни олган тўдадан бир бола

иккинчи тўдадан бирини белгиланган чизиқдан суриб ёки тегиб чиқаришга уринади. Шу мусобақада қим ютса, у ўйиндан чиқиб туради. Ўйин шу тарзда давом этади.

ДУЛ (Ксн, Бшк) Болаларнинг ёнгоқ ўйини. қ. б у қ у р.

ДУЛЧА I [ф-т] Сув ичишга мўлжалланган сопол, металл кружка. Тожиқча сув кўзаси (Фэт I, 1969, 409).

ДУЛЧА II Мисдан тайёрланган чўмич.

Е

ЕР Кўшкарда улоқни ерга ташлаш. Чавандозлар улоқни ердан олиб, отлиқлар тўдасидан ажралиб чиқа олса, мусобақада ғолиб чиққан бўлади, соврин ўшанга берилади.

ЕР ТЕШМА (Ксн, Бшк) Бемор болани қушочлар томонидан даволаш усулларидан бири. қ. баччаэми.

ЕТТИ Дафн маросимидан сўнг тўрт-беш кун ўтгач, марҳумнинг хотини учун бўладиган маросимлардан.

ЕТТИ ОҚШОМИ I (Ктб) е т т и б е р д и . қ.етти.

ЕТТИ ОҚШОМИ II Бола туғилгандан сўнг еттинчи кун қилинадиган зиёфат.

Ё

ЁБИ [ф-т] ё в и, я в и. Насли мақтовга лойиқ бўлмаган от, зоти паст от.

ЁВҒОНОШ Ётсиз тайёрланган атала, мошова, угра каби овқат.

ЁЛПҶШ [ф-т] э г а р п ў ш. Турли рангдаги жун ишдан тўкиб тайёрланиб, от эгарининг устидан солинадиган ёцинчиқ.

ЁЛҒОННАМОЗ (Ктб) Қурбон ва рамазон ойларининг охириги кунлари, ис кунлари, қ. арафя.

ЁНЁҒОЧ Қора уй эшигининг икки ёнига ўрнатилган ёғоч.

ЁР-ЁР Келин узатишда ижро этиладиган, ҳар байти "ёр-ёр" радифи билан тугайдиган кўшиқ.

ЁРАБАЗАН [а] ё р а м а з о н. Рўзанинг бошланиши билан эшикма-эшик юриб, болалар томонидан рўза закотини сўраш, закот йиғиш.

ЁРМА ж о р м а. Бугдойнинг тегирмон ёки ёргучоқда катта-катта қилиб ёрилганидан тайёрланган қуюқ таом.

ЁРГУНЧОҚ I Сопол идишларга сир тайёрлаш учун зарур тошларни майдалайдиган қўл тегиримон. У доира шаклидаги 40–50 кг. чамасидаги иккита гранитдан иборат бўлиб, улар ост-уст қилиб темир ўққа ўрнатилади.

ЁРГУНЧОҚ П я р ч а қ, я р ч о қ. Дон янчиш, уи тортиш учун ишлатиладиган хонаки асбоб, қўл тегиримон.

ЁҚАЛИТЎН ж а г а л и т ў н. (Дхқ) Суннат тўйида тўй эгаси ва хатна бўладиган болага тўёна олиб келган кишиларга совга тарзида бериладиган астарли тўн.

ЁҚТЎҚДИ Келин тушириб келинчак келиннинг юзини очган кунини – юз очди (қ.) кунини бажарилган. Келиннинг олдига чиққан "она"си унга ўчоқ бошига олиб келиб, ёниб турган оловга бир қошиқ ёғ тўқтирган. Бу одат, биринчидан, келиннинг эр уругига қўшилиш маъносини ифода этса, иккинчидан, хонадонда тўқинлик бўлган, деган маънони ифода этган.

ЁРЧУВА Жувозликда ишлатиладиган 3–4 литр чамасида ёғ кетадиган ёғ идиш.

ЁРЧУВАЧИ Ёрчувани тайёрлайдиган уста.қ. ёрчува.

Ж

ЖАБХУТ [Ж-т] ж а б х у р т, й а б х у р т. Эски-туски шол булакларидан ямалган тўшакча.

ЖАБГУТ Жун ёки қил тўлдирилган тўшак (ДЛТ, III, 55); ж а б г у т – кўрпачага солинадиган пахта ёки жун; қавилган эски кўрпа (ПРС, I47.)

ЖАВАҚИ Кузги қирқимда қирқиб олиннадиган қўй жунини. Бу жуннинг бахорги қирқим жунига нисбатан бўйи калта, цағадроқ бўлади. Маҳмуд Кошгарий "Девон"да кичик балиқни ч а – б э қ деб аташни, шунингдек, кичик, бўйи паст одамни ч а б а қ э р – кичик одам (ДЛТ, I, 361) маъноларида қўлланганлигини изоҳлайди. Ҳозирги ўзбек тилида ч а в а қ (майда, бўлак) шаклида қўлланиши мавжуд.

ЖАВЛИҚ Хотин-қизларнинг бўйинга тақадиган безакларидан бири. У қумушдан ромба шаклида бўлиб, бир томони бўйинга солинадиган занжирчага маҳкамланган бўлган.

- ЖАВОБНОМА** [а+ф-т] Дафндан олдин мархумнинг боши остига ёки кўкрагига кўйиш учун мулла томонидан ёзилган дуо қорози.
- ЖОВЧИ** й о в ч и. Қизнинг ота-онаси розилигини олиш, уни йигитга унаштириш вазифаларини бажарувчи киши, воситаси.
- ЖОВЧИЛАЛИ** Борган совчиларга қиз ота-онасининг розилак белгиси-совчиларнинг товоғини турли ноз-неъматлар билан қайтарлиши.
- ЖАЗЛИҚ** ж а ҳ а л л и қ Эгар қоптоли остига кўйиладиган бир жуфт юмшоқ от абзал.
- ЖАЙ** қора моллар, кўй ва эчкилар болалаганда дастлабки, биринчи-иккинчи кунлардаги сuti. У куюқ малла-сарғиш рангда бўлади. Ундан увиз (қ.) ва гелагай (қ.) тайёрланади.
- ЖАЙЛОВИ ЧОЙ** Чой ўрнида ишлатиладиган хушбўй гиёҳ. У яйлов ва тоғли жойларда ўсади. Баъзан чой ўрнида истеъмол қилинади.
- ЖАЛТ ЭТДИ** я л т ё т т и. Болалар ва баъзан катталар ўйини. Ўйин қатнашчилари икки гуруҳга бўлиниб, кўлларига навбати билан танга ёки бирор бошқа нарса яширадилар. Иккинчи тараф қайси кўлдалигини топши керак, тополмаса ўйинда ютқазган ҳисобланади.
- ЖАМА** (Дхқ) Суннат тўйида қишлоқ аҳлини ёлпасига тўйга таклиф қилиниши ва бир жойда тўда бўлиб овқатланиши.
- ЖАМАЛАК** [ф-т] Қиз болаларнинг ҳали ўсиб етмаган сочини ечилиб кетмаслиги учун одатда пахта пилик кўшиб ўрилган кўриниши. Шунингдек, сочга кўшиб ўриладиган оқ ёки қора рангдаги бўш йигирилган ип.
- ЖАНА** (Ктб, Қмш) Болалар чиллак ўйин турларидан бири. Чиллак ўйинида соп (каттароқ таёқча) билан чиллакни ҳавода чақиш ва чақилган чиллак сонига қараб ерда чиллак уриш бир ёки икки ва ҳ.к.лар жана деб юритилган.
- ЖАНОЗА** [а] Дафн қилиш, мархумни кўмиш олдидан ўтказиладиган маросим.
- ЖАРЧИ** I [а-ў] Одамлар кўп тўпланадиган жойларда, тўй ва бозорларда, кўча-кўйларда кучли овоз билан хабар етказувчи киши.
- ЖАРЧИ** қ. жавчи.
- ЖАҒ** -ЖУҒУР (Жен) Болалар ва баъзан катталар ўйини: қ. жалт этди.

- ЖЕВАК** Хотин-қизларнинг бўйнига тақиладиган бўйин безаги, зийнат буюми.
- ЖЕЛАК** Хотин-қизлар бош ёпинчиғи. У хотин-қизларнинг бошидан то тиззасининг қўйи қиомигача тушиб туради. Унинг олд қиоми очиқ орқа томонида бир жуфт узун енгги бўлиб, улар икки жойидан ўзаро туташтирилади. Енггининг учи тикалган бўлиб, пул ёки бошқа нарсалар солиб юршга мўлжалланади. Желакнинг атрофи ва енг учларига турли безак берилган бўлади.
- ЖИЛОВГИР** (Ксн) Келинни узатишда келин ўтирган отни етаклаб борувчи киши. Бу вазифани келиннинг акаси ёки тоғаси бажарган.
- ЖИЯК** [Ф-т] Душпа, тўн ва шу кабиларнинг четига тутиладиган ҳар хил рангдаги ипак илдан махсус тўқилган лента, тасма.
- ЖИЯНТАВОҚ** (Ктб) Суннат тўйида тўй этасининг жияни уйида ош тайёрлашиб тўйга олиб келиниши ва тўйга келганларга тарқатилиши.
- ЖИГА** [Ф-т] Никоҳда куёвнинг бош кийимига, хатта тўйида тўй бўлаётган боланинг бош кийимига тақиладиган қимматбаҳо тошлар билан безатилган зийнат буюми.
- ЖОЙ ЙИГДИ** [Ф-т+у] Келин олиб келингач, уч кун ёки бир ҳафтадан оўнг куёв ва келиннинг жойини йигиш маросими. Бу маросимда келин ва куёвга яқин аёллар қатнашади, зиёфат берилади.
- ЖОЙЛИШ** [Ф-т] Кўрпа ва кўрпача тахлами устидан ташлаб қўйишга мўлжалланган, турли хил рангли ипак ип билан каштанланган 2х3 м чамасидаги мато.
- ЖОМАНБУРОН** [Ф-т] Никоҳ олдида келинга куёв томондан юборилган кийимлик газламаларни бичиш ва тикиш маросими. Қ. парчабурон.
- ЖОНЛИК** [Ф-т+у] Худо йўлига азиз авлиёларга қурбонлик учун аталган уй ҳайвони, товуқ ёки хўроз.
- ЖОРМА ТАЁҚ** (Чир) Болалар ўйини. Ўйин қатнашчиларининг биттадан таёғи бўлади. Уладан бири ҳамма таёқни йигиб олиб, орқа томонга отади. Кимнинг таёғи орқада қолган бўлса, у ўз таёғини ерга қадаб беради.

Қолган болалар ерга қадалган таёкни маълум масофада ўз таёқлари билан ура бошлайди. Кемнинг таёғи тегма-са, таёғи қадалган бола билан биргаликда белгиланган масофагача пойга қилишади. Пойгада ким ютқезса, у ўз таёғини қадаб беради.

ЖУВОЗ [ф-т] Уюмликлар уруғидан, хуусан, эгир, кунжут, чигит кабилардан мой чиқарадиган махсус қурилма, дастгоҳ.

ЖУВОЗКАШ [ф-т] Жувоз ҳайдовчи, жувозхонада ишловчи киши.

ЖУВОЗХОНА [ф-т] Обжувоз ёки мойжувоз ўрнатилган жой, бино.

ЖУВОЛДИЗ [ф-т] Қоп тикиш учун ишлагиладиган йўғоя игна.

ЖУВОЗКУНДА Ёғ ишлаб чиқариладиган жувознинг асоси, гўла ёғочи. Унинг танаоли йўғоя қайрағочдан бўлиб, дастки томони ерга кўмилади. Юқори қисмидан устма-уст иккита чуқурча уйилади. Биринчисидан – эгир, кунжут солинади ва у катта босимда қисилади, иккинчисидан эса ундан тушадиган ёғ сақланади.

ЖУГАН й у г а н. Отнинг оғзи ва бошига солинадиган, уни бошқариш вазифасини бажарадиган от ачжомларидан бири.

ЖУИ От ёлпичқларидан бири. Ундан отларга киш ойларида совуқдан сақлаш учун фойдаланилади.

ЖУЛМОНОШ ж у л м а о ш, ю л м а о ш. Хамир ош турларидан бири. Йўғрилган хамирда кўл билан майда юлиб гўшт шўрвасига ташлаб, қайнатиб тайёрланган овқат тури.

ЖУЛХУРС қўй жуни ипадан патла қилиб тайёрланган гилам турларидан бири. У ҳам шолга ўхшатиб тайёрланади, лекин ҳар бир бод (к.) ағдарганда бод орасидан пат чиқариш учун ип ўтказиб сорилади. Шол тўқиб бўлингач, ип учларга бир текис қилиб қирқилади. Ўтказилган иплар турли рангда бўлади. Тўқилган шол эни 25–30 см, бўйи 1,5 метр чамасида бўлакларга бўлинади. Бўлақлар (к. тахта) 10–12 гадан ўзаро тутанштириб тикилади, гилам четларига безак берилади. Уни пат гилам (қ.) деб ҳам аташади.

ЖУЛМИТОҚ ж у м м и т о қ (Ктб), ж у п п а т о қ (Кен). Болалар ўйини. Ўйин уриқнинг данаги, майда тошчалар, кумалоқ қий билан ўйналади. Ўйин явбаггаки олган киши бир қўлида тоқ, бир қўлида эса жуфт данак яшариб, унинг қайсию жуфт, қайси бири тоқ эканлигини рақиб-

дан сўрайди. Жуфт ёки тоқ эканлигини ким аниқ айтса, данак ўша болаеники бўлади. Топа олмаса, ўшанча данак беради.

ЖУЛ УЧУГИ Отга хос оқсоқ касали. Бундай пайтда рангли ип билан отнинг оғриган оёғи боғланган.

ЖУККА СОЛМА ж у к к а с о л д и. Кўрпа-тўшак тахламини ёпиб кўйиш учун мўлжаллаб тайёрланган мато бўлаги. қ. жой-пўш.

ЖУРА I (Қрш) Куёв томондан никоҳга қадар ўз тенгдошларини меҳмондорчиликка чақириш, уларни зиёфат қилиш.

ЖУРА II к у ё в ж у р а (Ктб). Куёвни келин кидриши керак бўлган уйга ёки келин турган уйга бошлаб борувчи икки ўртоғи.

3

ЗАВАРРАВ [ф-т] Уйнинг олд томонини айвон қилишда болорларнинг бир томонини кўтариб туриш учун йўгон, бақувват болорлардан тайёрланган мослама. Уни бир неча устунлар кўтариб туради.

ЗАВАРРОВ ИЛУВ Уй эгалари кўтарилган заварровга турли хил мато, кийим-кечаклар яши. Илинган мато заварров кўтарган устага берилади.

ЗАВШИ [а] (Лхқ, Кбл) қ. жавчи.

ЗАНГОРИ КАВУШ [ф-т+ў] Кўк-яшил рангдаги чармдан тайёрланиб, хотин-қизларнинг тўй-маъракаларда кийишига мўлжалланган оёқ кийими.

ЗАЙФОНА КАВУШ [ф-т+ў] Хотин-қизларнинг паст пошнади оёқ кийими.

ЗАКОТ [а] Шарият ҳукми бўйича пулдор, молдор мусулмоннинг ўзига қарашли мол ва пуlining қарқдан бир улуши миқдорида рўза вақтида бева-бечора ва камбағалларга берадиган хайр-саховати. Ўтмишда ҳар бир хўжалиқдан эшон ҳақи, саргарош ҳақи, рўза ҳақи сифатида маблағ олинган. Рўза ойида рамазоч айтувчилар ҳам ҳар бир хўжалиқдан рўза закотиини сўраб олганлар.

ЗАНГИБОБО [ф-т] Сигирбоқарларнинг сифнайдиган пирини. Диний ақидага кўра зангибобо руҳига бағишлаб ис-чирок қилганлар

ЗАНГУЛА [ф-т] Қўнғироқ.

- ЗАНГУЛАСОЗИ** [ф-т] Кўнғироқ ясаш билан шуғулланувчи касб-кўр, кўнғироқсозлик соҳаси.
- ЗАРДЕВОР** [ф-т] Уй деворининг юқори қисмига осиб қўйиш учун турли рангдаги шпалар билан безак бериб тикилган мато.
- ЗЕБИГАРДОН** [ф-т] Олтин ёки кумушдан тайёрланган, бўйинга осиладиган бўйин тақинчоғи, зийнат буюми.
- ЗЕБИТАХМОН** Турли хил гулли безак бериб тикилган сўзана, жойиш.
- ЗИЁРАТХОНА** [а+ф-т] Зиёратгоҳнинг зиёратчилар синадиган, тавоф қилинадиган биноси, хонаси.
- ЗИЁРАТЧИ** Муқаддас ҳисобланган жойга зиёрат учун келган киши.
- ЗИНХОНА** Қиш фаслида мол сақлаш учун тайёрланган атрофи ва усти ёпик жой, молхона. У турли ҳажмда бўлади. Катта ҳажмдагилари мол ва унинг озуқаси ҳам сақланишига мўлжалланади.
- ЗИРАК** Пастки қисмига 3-5 та шилдироқ ўрнатилиб, назик қилиб тайёрланган қулоқ безағи.
- ЗИРРАНДА** [ф-т] Дурадгорлик асобоби. Тахта юзасидан тўғри чизиқли йўл солиш учун ишлатиладиган ранда.
- ЗОТ** [а] Кураш ва кўпқари мусобақаси болибларига бериладиган мукофот, соврин.
- ЗУВУЛАТАР** (Кен, Чир) з у в - з у в. (Ктб., Шҳр) Болалар уйини. Чиллак уйин турларидан бири. Уйинда болиб чиққан томон мағлуб томонни маълум масофага бир нафас билан югуришни талаб этади. Чопишганлар "зув" деб югуриши шарт.

И

- ИГИТОҒА** (Шҳр) й и г и т о ғ а. Никоҳ кечаси кувёни келиннинг олдига бошлаб кирган икки ўртоғи. қ.куёвжўра.
- ИГНАҚОП** Чупонлар игна сақлайдиган қопчиқ - мослама.
- ИДИШҚАЙТТИ** Қиз унаштирилгач, кувёв томонидан ёборилган идиш ва дастурхонларнинг кувёвга совға ва тасмлар билан қайтарилиши ва уни қабул қилиб олиниши.
- ИЖОБ** [а] и ж а б (Қмш). Кувёв ва келиннинг ўзаро турмуш қуришига рози эканлигини гувоҳлар воситасида сўраб билиш, сўраб олиш.

- ИЖОБ ҚУББАСИ** [а] и ж а б р у п п а о л и (Ғмш, Чир). Никоҳ кеча-
часи мулла томондан ўқиладиган никоҳ қуббаси, оят.
- ИЗ КҮСДИ** Халқ эътиқодига кўра баъзи кишилар "кўзли" (ҳасадли),
деб аниқланади. Баъзан кўзга яқинроқ ёш боланинг бе-
тобланишини, чорва молларда тўғатдан бўладиган касал-
ланишни уларнинг оқлашиб қарашидан деб ўйлашади. Шун-
га кўра, кишининг ўзига сездирмасдан босган изини чи-
зиб ташлаганлар, изини кесганлар.
- ИЗЧИ** Ўғри ёки йўқолган уй ҳайвонларини оёқ изига қараб, из
қувиб топувчи, изни яхши билувчи киши, изқувар.
- ИЙД** [а] Диний байрам, рамазон ва қурбон ойи охиридаги байрам,
ҳайит.
- ИЙДЛИК** [а+у] қ. ҳ а й и л л и к никоҳга қадар байрам олдидан
келинга юбориладиган совға. Қадимда диний байрам му-
носабати билан муллага олиб бориладиган совға, бай-
рамлик.
- ИККАВАРА (Көн)** Улфатлар даврасида (гап-гаштакда) ҳар икки киши-
га мўлжалланган ош, палов, қ. гаштак.
- ИЛИК СИНДИРДИ** Улфатлар даврасида қўйнинг оч (ингичка) илиғини
синдириш мусобақаси, баҳси. Мусобақа бирон шартга
асосланган бўлади.
- ИЛИКЛИ СУЯК** ж и л и к с у я к. Меҳмон шарофатига қўйнинг сон
гўштидан тайёрланган зиёфат. Куёв чарлади маромида
куёвнинг олдига бутун иликля гўшт қўйиш одати ҳам
шундай номланади.
- ИЛИК ТАВОҚ** ж и л и к т а в а қ (Қмш, Чир) Куёв ва келин
томонларнинг ўзаро бир-бирлариникига гўштли таом
билан товоқ жўнатилган одати. Бу ялак қизартар (қ.)
дан сўнг қиз томондан бошланади. Йигит томон жа-
воб товоғи қайтаради.
- ИЛУВ ИЛИШ** (Қмш, Чир) Келин келган уйда унинг ота-онаси томони-
дан қизига берилган кийим ва кийимликлар, шунингдек,
куёвнинг ота-онаси томонидан қилинган барча кийим ва
кийимликларнинг намоиш қилиниши.
- ИПАКЧАТАР (Көн)** ж и п а к ч а т а р , ж и в а к ч а т а р ,
(Қмш, Чир) қ. арқакўхлар.
- ИРАҚИ** Усти турли рангдаги ипак ип билан тўлдириб безатил-
ган нақшли Шаҳрисабз дўпписи. Баъзи жойларда ч у-

м а л а й қ а л п о қ деб дам аташади. Эркакларнинг яқтаклари четига ва хотин-қизларнинг камзул ва желакларига тикиладиган нақшлар ҳам и р а қ и деб юритилади.

ИРГА КИРДИ т а в о қ к е л д и. Келин томонидан куёвнинг она-онасиникига аёллар томонидан олиб келинадиган турли хил таомлар ва бошқа совғалар.

ИРГА КЎТАРДИ (Ктб) Узатилётган қизига ота-онаси томонидан берилган кийимлик, уй жиҳозлари, кўй, эчки ва мол. Қизни ирга кўтардиси билан узатмоқ.

ИРКИТ Сузма (чакки) қилиш учун сурп ё жун матодан тайёрланган халтача.

ИРИ (Чир) Қизга тайёрланган сеп. қ. ирга кўтарди. Қизнинг ирци, қизнинг сепи, ирп кўрув - сеп кўриш.

ИСИРИҚЧИ Кишиларга исириқ тутатиб, шундан тушган садақа ҳисобига кун кечирувчи киши.

ИСИРИҚДОН Исириқчининг исириқ солиб тутатиб ярадиган мис идиши.

ИСИТМА-СОВУТМА Кишининг дилини, айниқса баъзи хотинлар эрининг кўнглини ўзига кўпроқ мойил қилиш учун қилинган ёки бирор кимсадан "совутиш" мақсадида қилинган амал - тақал.

ИСКАБТОПАР (Ксн) Ҳазил-мазаҳ ўйинларидан бири. Ўйинни ташкил қилувчи киши ўз ўртақларига бирор нарсани яширишни таклиф қилади. Чироқни ўчириб, яширилган нарсага искаб топишни айтади. Қоронғида қора буюққа беланган кўлини ҳамманинг юзига бир-бир суртиб чиқади. Чироқ ёқилгач, ҳамма бир-бирига қараб кула бошлайди. Ҳеч ким ўзининг юзига қора суркалганини сезмайди.

ИСЛИҚ Ўтоснинг тепа туйнугани беркитиб турадиган қисм.

ИСОҚШОМИ (Ктб) и с к у н л а р и (Ксн). Рамазон ойининг охириги кун (рўзанинг тугашига уч кун қолганда) хонадонларда турли хил овқат тайёрлаш одати. Бу таомлар марҳумнинг руҳига бағишланиб тайёрланган.

ИСОҚОТ [а] Марҳумнинг ўз ўғли ёки қариндош-уруғига қолган мол-дунёси, пули, кўмиш маросимига қилинган сарф-харажат.

ИСҚОТ БЕРИШ [а+у] Марҳумнинг хотири учун дафн маросимига келган кишиларга пул, кичик бўлакдаги мато, нон, ширинлик улашиб чиқиш.

ИТЖАҚА Тик ёқали куйлак.

ИТКУЙЛАК (Джк) Чақалоққа кийдириладиган биринчи куйлак. Бу куйлакни аввал итга кийгизиб олиб, оунг болага кийгизилган.

ИТИРИЛЛАР (Қмш) Никоҳ кечаси куёвни келин турган хоната бошлаб киришда икки аёл эшикнинг икки томонида "ит" бўлиб "арр-арр" деб туриб, куёвнинг йулини тўсиши, куёвдан пул ёки бирор бошқа совға олгач ириллашдан тўхташи, унга киришга руҳсат бериши.

ИФТОР и п т о р. Рамазон ойида навбати билан ҳар бир киши томонидан рўза тутганларга зиёфат берилиши (оғиз очил).

ИФТОРЛИК Рўза тутганларни овқатлантириш учун ифтор кунни уларга тайёрланган турли хил таом, ифтор ўтказиладиган вақт.

ИЧАКУЗИЛДИ (Чир) Болалар ўйини. Бу ўйинга истаганча болалар қатнашиши мумкин. Болалар изма-из бўлиб, бир-бирларининг белларидан маҳкам ушлаб олган бўлади. Кучлароқ боладан иккитаси бек бўлиб, бири олд, иккинчиси орқа томондан уларни икки томонга тортишади. Тортишувда қабдан узилса, ўша жойдаги икки болани жазолашади.

ИЧКУЁВ Келиннинг ота-онасига тегишли ҳовлида улар билан бирга яшовчи куёв.

ИЧҚУР у ч қ у р. Дозим липпасининг ичкарасидан ўтказиладиган тўқима тасма ип.

ИШКАЛ (Улв) Похол ёки кўрадан эшилган боғлиқ арқон.

ИЮВ Гилам тўқиш жараёнида ишлатиладиган иш қуролиларидан бири. У узунлиги 1,5-2 м., диаметри 4-5 см. чамасидаги ярим ой шаклида эгилган таёқ. Гула (қ.) ёғоч ушбу иювга икки томондан ип орқали илиб кўйилган бўлади.

Й

ЙИГИРМА Киши вафотидан сўнг ўн етти ёки ўн тўққизинчи куни ўтказиладиган кичик маросим.

ЙИГИТ ЙИҒДИ ж и й и т ж и я р (Қмш). Никоҳ кечаси куёвнигида бўладиган куёв дуотларининг йигини, эиёфат. Йиғилган йиғитлар иштирокида куёвни келиннигига бошлаб берилади.

ЙИЛБОШИ (Қон) Янги йилнинг бошланш куни. Шамсия йили ҳисобидан янги йилнинг биринчи куни ёки янги йилнинг бошланш куни. Йилнинг боши март ойининг 21-22 кунларига тўғри келади. Шу кундан бошлаб экинзор ва бедазорлар чорва туёнларидан қуриқланади. қ. наврўз.

ЙИЛ ОШИ й и л б е р д и. Марҳум хотираси учун тўққизинчи ёки ўн биринчи ойда ош бериб ўтказиладиган маросим.

ЙИРТИШ Марҳумни кўмиш маросимида қатнашган кишиларга бериладиган бир бўлак мато, оқ рўмолча, оқлик, дастрўмол. Бу адат ўлликни ҳонадонидан чиқариш олдилан ёки марҳумни дафн қилишда қабристонда ижро этилган.

ЙИҒИЧИ Азада айтиб йиғловчи, йиғи бошловчи, бошқаларни эргаштирувчи аёл.

ЙЎЛ БОЙЛАШ қ. арқон туташ.

ЙЎҚЛОВ I Ойлада фарзанд туғилганда, чақалоқни ёки бирор муносабат билан яқин қариндоши, ёру биродарини йўқлаб совға олиб бориш.

ЙЎҚЛОВ II Азада марҳумнинг сифатларини бирма-бир баён этиб, овоз чиқариб йиғлаш. Йўқлов марҳумнинг онаси, хотини, синглиси ёки онаси томонидан бўлган.

К

КАВЗАМОҚ Кели (к.) ичидаги донни пўстлоқ ва бошқа хас-чўпдан тозалаш жараёни.

КАДИ СИНДИРДИ [ф-т+ў] (Дхқ) Наврўз сайли куни маҳалла аҳли бир ерга жам бўлиб, идиш сифатида фойдаланиб келинаётган қовоқдан бир нечасини ерга уриб синдириши. Бундан янги йилда яхши, өзгу-ниятлар кўзда тутилган.

КАДХУДО [ф-т] Туйда меҳмонларни кутиб олиш, уларни жойлаштириш

ва зиёфат қилиш яши билан шуғулланадиган киши. Шунинг-
дек, қишлоқ, маҳалла кайноваси.

КАЙВОНИ Туйларда меҳмонларни кутиб олиш, зиёфат қилиш, кузатиш
ишлари билан шуғулланувчи эр ёки хотин киши. қ.дастур-
хончи.

КАЛАШУБОҒИ [ф-т+у] (Кто) к а л а ш о в д и. Нон ушатилиб,
бирон сабаб билан туй тўхтаб фотиҳаси бузилиши, бекор
қилиниши.

КАЛАВА [ф-т] Чархда ёки қўлда бир неча марта текис қилиб ўралган
бир тахлам ёки бар ўрам пахта ёки шпак ип.

КАЛАТАЛАҒ (Бшк) Никоҳ кечада келинни узатиш олдидан куёв учун
пиширилган ва куёв олдига қўйилган қўй калласи ва
бошиқа таомларни олиб чиққан куёв жўралар қўлдан
олиш учун келиннинг маҳалладош, қишлоқдош йигитлари
ўртасидаги баҳо (талашув).

КАЛЛА ТЕРИ Чорик (қ.) тайёрлаш учун ишлатиладиган қорамолнинг
бош ва буйин териси.

КАЛЛАТҲҲҲ Хатия тугаб, орадан бир-икки кун ўтгач тўйда сўйилган
ҳўкиз ва қўйларнинг калла-печчасини пишириб, хизмат-
корларга зиёфат бериш.

КАЛЛАШҲҲҲ [а+ф-т] қ. каллатҲҲҲ.

КАЛТАҒА Хотин-қизлар устки кийими. У баҳмалдан тикилган бўлиб,
қўйлакнинг устидан кийилади. Унинг енг ва этак чет-
ларига йўрма билан безак берилган бўлади.

КАМАРБАСТА [ф-т] Уста деб кўпчилик олдига маълум қилинган шогирд,
уста баёғида мустақил ишлашга руҳсат олган касиб.

КАМЗҲҲҲ Хотин-қизлар устки кийими. У баҳмал, беқасоам, атлао ка-
би матодан тикилган бўлади. Камзулнинг енг ва этак
четларига маптил (қ.)дан безак берилган бўлади.

КАМПИР ҲҲҲ (Ғэр, Қиш, Бшк) Никоҳ маросимда куёвни келин кир-
ган хонага олиб киришда, эшикнинг олдига бир аёл
ўзини ўлганга солиб узала тушиб ёғиб олиши. "Ўлган"
кампирга куёв томонидан "хун" (пул) берилгач, у ўр-
нидан туради ва куёвни келин олдига ўташга руҳсат
этади.

КАНА-КАНА (Ғэр) Болалар ўйини. Икки ёки тўртта бола томонидан
ўйналадиган ошиқ ўйини. Ўйинда учта ошиқ олинаб, улар
навбат билан ерга ташланади. Ошиқлар чикка (кана)

томон турса, очко саналади, пикка тушган ошиқ очко олмайди.

КАПСАН [ф-т] Хирмон кутараётганда қишлоқ эшони, рухонайлари, шунингдек, қишлоққа хизмат қилувчи сартарош, тегирмончи ва бошқаларга деҳқон томонидан дон билан тўланадаган ҳақ.

КАПСАНЧИ Капсан олувчи киши (эшон, рухонай, сартарош, тегирмончи).

КАПЧА Қурилиш асбобларидан бири. У кичик ҳажмдаги ва енгил қилиб тайёрланган узун дастали бел бўлиб, пахоачига шу орқали лой узатиб турилади.

КАРБОС [х] (Дхк) Аёллар дастори (қ.) учун ишлатиладиган турли рангдаги газлама.

КАРОТА (Ков, Бшк) Ниҳоқ куббаси ўқилаётганда келин ва куйвнинг ўзаро турмуш қуришга рози эканлигига гувоҳ ўтувчи келин. У ўзига бериладиган пул маълум миқдорга етмагунча ўзини эшитмаганялликка, карликка солиб туради.

КАТТА БАКАВУЛ Тўйга бош қилиб тайинланган бош бакавул, тўй раиси.

КАТТА БАРФИ (Дхк) Қўлқари мусобақасида чавандозлар оғзи кўп бўлиб, улоқни ажратиб чиқиб қийинлаша борганда, тўй эгаси томонидан миқдори оширилган соврин.

КАТТА БЎҒИРСОҚ (Ктб, Шхр) Бола туғилгач, қарқ кундан оўнг уни бешикка солиш маросими. Ушбу маросимда турли таомлар тайёрланган, бўғирсоқ пиширилиб, маҳалладаги хонадонларга улашиб чиқилган.

КАТТАВОТ (Чир, Яқб) Болалар уйини. Уйинда ошиқлар бир чизик қилиб терилади. Терилган ошиқлар каттароқ ошиқ (соққа) билан урилади, Урилган ошиқ белгиланган чизикдан чиқарилса, у ошиқни олади. Уйин шу хилда давом этади.

КАТТА ЖАВЧИ Қизга совчи бўлган икки кишидан бири. Асосий совчи.

КАТТА МАСЛАҲАТ Ниҳоқ маросимидан аввал тўй харажатларини куйв хонадониди келишиб олиш маслаҳати, йиғилиш. Бунда ниҳоқга қиланадиган сарф-харажатлар аниқлана-

ди. Камчиликлар етишмовчиликлар келишиб олинади.

КАТТА САРЮ Никоҳ олдан куёвга қизнинг ота-онаси томондан тайёрланган бош-оёқ сарпо.

КАТТА ТОВОҚ (ҚҚш) Хатна тўйда ташкил қилинган кураш мубобақасида мукофоти катта белгиланган товоқ. Қ. биринчи товоқ.

КАТТА ТҮЙ (Қрш) Қиз унаштирилгач, никоҳдан олдин куёв томондан олиб борилган тўй харажатлари ҳисобига қизнинг ота-онасиникида элни чақариб бериладиган зиёфат.

КАТТА ХИНАВАННОН (Ктоб, Яқб, Қрш) Суннат тўйида маҳалла ва қишлоқ аёллари жам бўлиб, тўйда улар томондан ташкил қилинган базм, хуроандчилик, ўйин-кулги.

КАТТА ЧИЛЛА (Қсн, Бшк) Бала туғилганига қирқ кун тўлиши, қирқинчи кун. Бу кунни маккажўхоридан қовурмоч қилиб, ёш болаларга улашилади. Қирқ кунгача чақалоқ турган хонага бегона кишининг кириши ман қилинади, чақалоқ бегона кишиларга кўроатилмайди.

КАТТА ЭТИК [ф-т+у] (Улв) қўй ёки эчкининг пипитилган терисидан тайёрланган ағдарма этик. Унинг чоки ичкарисид бўлади. Бу тур этикнинг ооти чармнинг ўзидан бир қават қилиб тайёрланади. Пошнасига икки ёки уч қават чарм такиб қўйилган бўлади. Унинг вази енгил ва юришга осон бўлганлиги учун чўпонлар кийиб юришган. Шунинг учун ч у п о н э т и к деб ҳам аталади.

КАЧКАРД I [ф-т] Кулолчилик иш қуроли. Учи қайрилиб ясалган металл асбоб бўлиб, унинг воситасида кулолчилик буюм дариға турли нақшлар берилган.

КАЧКАРД II [ф-т] Уй-рўзгор асбобларидаан. Учи қайрилиб тайёрланган металл асбоб бўлиб, дарахт кесиш, ток қирқиш каби ишларда ундан кўпроқ фойдаланилган.

КАШАК [ф-т] Иморат ва бошқа қурилишларда қисмлари қимирламайдиган қилиб муостаҳкамлаш учун қоқиб қўйиладиган тиргак.

КАШҚУЛ [ф-т+у] с а т и л. Челақ типидаги сув идиши. У металлдан тайёрланган. Қаландарларнинг хайр-садақа йиғадиган маҳсуо идиши.

- КЕБАНАК** [ф-т] Ўрта Осиё қишлоқ аҳолисида, айниқса чорвачилик билан шуғулланувчи кишиларда қадимда фойдаланиб келинган қишки устки кийим. Устки кийимнинг бу тури чакмоннинг ички томониغا юпка намат (кигиз) қўйиб тикиб тайёрланган бўлади. Буни Ульянов район Қамаша қишлоқ аҳолиси ч а й д а м деб ҳам аташади.
- КЕГАЙ** Арава гилдираги тўғри бўлган гупчагина қўшиб, тутиб турувчи таёқлар.
- КЕЛИ** Донни хас-чўплардан тозалаш, янчиш учун ёки тошдан ўйиб ясалган махсуо уй-рузгор асбоби - дон тозалайдиган мослама.
- КЕЛИН БАРҚАШ** (Кто) Никоҳ маросимида куёв ва келинга ичиш учун олиб келинган шарбат тўла коса. Шунингдек, қудаларга келтирилган шарбат тўла коса ёки чойнак. Келтирилган шарбат ичиб тугатилши керак бўлган. Бу одат қудалар ўртасида яхши муомала куёв ва келин ўртасида тотувлик, ширин турмуш мақсадида ижро этилган.
- КЕЛИНБАРОН** [ф-т] (Кто). к е л и н т у ш д и.
- КЕЛИН КЎРДИ** (Яқб, Чир) к е л и н к ў р с а т а р . Келин тушириб келингач, эртаси куни маҳалла аёлларининг келинни кўриш учун совға олиб келиши ва келиннинг юзани очиб, уни кўриши.
- КЕЛИНОШИ** (Кон, Бшк, Қрш) Келин узатилган кечаси куёвниқанда тайёрланган угра ош ёки шавла.
- КЕЛИН ОШ ЕМАЙДИ** (Бшк) Келинни куёв хонадони бошлиқлари ва яқин қишилари билан таништириш. Келин тушуриб келингач, келин келганининг эртаси куни ун чангаллаш (қ.), ёғ тўкиш (қ.) одатлари бажарилгач, келинни бошлаб юрувчи аёл куёвнинг яқин қариндошларини бирма-бир тутиб, "келин ош емайди" деб такрорлайверади. Бу гап кимга қаратилса, уша киши келинга бирор нарса совға қилади ёки бирон нарса совға қилишга ваъда беради.
- КЕЛИН САЛОМ** [ў+а] (Кон, Қмш) Келин тушган куннинг эртасига эрталаб келинни куёвнинг қариндошларига кўрсатиш, таништириш ва саломлашиш маросими. Келин келгач, келинни бошлаб, куёвнинг қариндош-уруғларининг номини айтиб келин тилидан салом берилиши, ҳар бир саломдан ке-

Йил келининг таъзим бажо келтириши.

- КЕЛИНГЎҚИ** Келин келиши ёки уни олиб келиш муносабати билан куёвнинг уйида бўладиган тўй, тантана, зиёфат маросими.
- КЕЛИН ЧАРЛАДИ** (Қрш) к е л и н ч а қ и р д и (Қсн). Келин тушгандан сўнг, маълум муддат ўтгач унинг ота-онаси куёвнинг қариндош-уруғлари келинни меҳмонга тақлаф қилиши, совғалар тақдим қилиши.
- КЕЛИНҚОЧДИ** (Қтоб) Ўнкоҳ оқишми келинни унинг яқин дугоналари томонидан кўни-кўшни ёки яқин қариндошига яшириб кўйиш. Ўнкоҳ кечаси келинни беркитиб кўйган дугоналари куёвдан совға олмагунча келинни топиб бермай, "келин қочиб кетди", деб баҳона қилиб туришган.
- КЕЛИСОП** Келидаги (к.) донни янчиш вазифасини бажарадиган ёғочдан тайёрланган диаметри 10 см, узунлиги 1,5 метр чамасидаги ходача, унинг воситасида келидаги дон ортиқча хас-чўплардан тозаланган.
- КЕНГАШОШИ** Келинникога тўй харажатларини юбориш олдида маслаҳат учун таклиф қилинган қариндош-уруғлар учун куёвникида тайёрланган зиёфат.
- КЕРАГА** к а н а т. Утов четига тайёрланган четан девор. Керага 1-1,5 метр узунлигидаги тахтачадан тайёрланган. Тахтачалар эса туянинг бош терисидан тайёрланган қайишчалар билан туташтирилади. Эски ўзбек тилида к э р а г у ч о д и р (кэрагуланди - ўзига чодир тикди. ДИТ, 1.418, Ш, 222-бет) маъносида қўлланган.
- КЕТИ КУЙДИ** (Қсн) Болалар уйини. Ўйновчилар доира бўлиб утиришади. Мир (онабоши) сайланиб, у қўлдаги дўппини утирганлардан бирининг орқа томонига сездирмасдан ташлаб, "кеги куйди, кети куйди", деб доира бўлиб қочади. У бола онабошини қувиб тутати керак, тута олоа, бу ишни ўзи бажаради.
- КИГИЗ** қ. н а м а т Жундан тайёрланган тўшанчи. Кигиз кузги қирқим жундан тайёрланади. Унинг ҳажми 2х3 метр, қалинлиги 1,5 см бўлади. Устки томонига бўёқли жундан турли нақшлар берилади. Қишда тўшаш учун мўлжалланади.

КИЙГИЧ қ. т у м а т о й дасторнинг (қ.) остидан кийиладиган доира шаклидаги дўплича. Ундан ўрта ва кекса ёшдаги аёллар фойдаланган.

КИЙИМ БИЧАР I (Дхқ) Суннат тўйи бошланишидан бир неча кун олдин тўй энасининг яқин аёл қариндош-уруғларининг таклаф қилиниши ва тўйга тайёрланган газламаларни бир тўн ёки бир кўйлаклик чамасида бўлақларга бўлиб чиқиши. Тўйга тўёна бўлган келган кишиларга ўша газлама бўлақларидан битта-битта бериб юборилган.

КИЙИМ БИЧАР II (Дхқ) к и й и м п и ч д и (Кси). Никоҳдан олдин келинниқада куёв ва келиннинг аёл қариндош-уруғлари иштирокида куёв томондан келинга келган кийимликларни бичиши. Бу маросимда, дастлаб келинга куёв томондан юборилган оқ газлама бичилади, ундан сўнг навбатдаги газламалар бичилган.

КИЙИМ КИЙДИ Никоҳ кечаоси келинни кийинтириш. Келиннинг дугоналари уни бўлак бир хонада кийинтиришади, зебу зийнат ва тақинчоқлар тақишади. Ҳаммаси жам бўлиб ўйин-қулга, хурсандчилик қилишади, қўшиқ ва ўланлар айтишади. Турмушга чиқаётган қизга узоқ умр ва бахт тилашади.

КИЙИМ КЎРДИ Қизга юборилган кийим ва кийимликларни куёв ва келиннинг аёл қариндош-уруғлари томонидан кўриб чиқиши. Бу маросимда камчиликларни тўлғазми сўралади ва кийим бичиш маросимини ўтказиш кунга белгилаб олинади.

КИЙИТ (Кбл, Дхқ, Бшқ) Суннат тўйига тўёна олиб келган кишиларга тўй эгаси томондан бериладиган сарпо: кийит ёпиш, кийит бериш.

КИЙМАЧАК (Дхқ) қ. л а ч а к. Кийгич (қ.)нинг усгидан кийиладиган аёллар бош кийими. Унинг орқа қисми учбурчак шаклида, олд қисми эса қалтароқ бўлиб, ярим доира шаклида бўлган. Ўз учун махсус жой очилган. У оқ пахта матодан ёки доқадан тайёрланган.

КИНДИК МОМО (Қми) Ҳомиладор аёлни туғдириш, нақалоқни парвартириш қилиш, унинг киндигини кесиш, бешакка солиш ишлари билан шуғулланувчи кекса кампир. қ. доя.

- КИНДИК ТҮЙ** (Ктб) Бола туғилганига 7-8 кун тўлгач, унинг киндигини очиб кўриш. Болага "киндик муборак" қилишади, бугирсоқ пиширилади, бошқа таомлар тайёрланади.
- КИННА** Хурофий тушунчага кўра, гўё ёвуз ниятли кишиларнинг суқланиб қараша таъсирида кирадиган касаллик, оғрақ.
- КИННАКАШ** қ. кинначи.
- КИННА СОЛДИ** Афсув айтиб салаш, уқалаш билан "киннана ҳайдамоқ", "касалликни йўқоташ", "Кўзи теккан" ёки "киннаси кирган", деб гумон қилинган кишининг ўзига сездирмасдан кийимидан озгина йиртиб (кесиб) олиб, уни тутаташ, беморни ўша тутундан айлантириш.
- КИННАЧИ** Кинна солувчи, кинна соляш иши билан шуғулланувчи шахс, киннакаш.
- КИФТАЧИ** [а+ф+т] Катта кишилар, ўғил ва қиз болаларнинг ёқаси кўндаланг очилган кўйлагига.
- КИРОВОДИ** Мархумнинг дафнидан сўнг уч кун ўтгач, унинг кийимларини ювиш.
- КИЧИК БҮҒИРСОҚ** (Ктб, Қрш, Кен) Бола туғилганига йигирма кун тўлаши билан тайёрланадиган ва яқин қўшнилarga улашиб чиқиладиган бугирсоқ.
- КИЧИК ТАВОҚ** (Чир, Қмш, Яқб) Никоҳ бўлгунга қадар куёв томондан келинликкага сайрамлар олдида юборилиб туриладиган турли хил ширинлик ва кийимликлар, байрам олди совғаси.
- КИЧИК ЖАВЧИ** Совчи билан бирга борган киши. Қизга совчи бўлиб асосан икки киши борган. Унинг бири катта совчи, иккинчиси кичик совчи дейилган.
- КИЧИК ХИНАВАННОН** (Ктб, Шҳр) Ҳатна тўйидан бэр кун аввал яқин аёл қарандош-уруғлар иштирокида ташкил қилинган кичик доирадаги ўйин-кулги, хурсандчилик.
- КИЧИК ЧИДА** Бола туғилганига йигирма кун тўлаши ва шу муддатнинг нишонланиши.
- КОКИЛ** Ота-она кечикаб фарзанд кўрганда, бирон "авлиё" ёки эшонга атов қилинганлиги белгиси сифатида ёш болаларнинг бошида қолдирган бир ўрм сочи.
- КОКИЛ ТҮЙ** (Кен, Қрш, Бшк) Бола бошида қолдирилган соч ўрамини маълум ёшда олдириш маросими. Кокил кимга аталган

бўлса, уша киши назр-ниёзлар эвазига боланинг коки-
лига тиг, қайчи уради.

КОРДСОЗ [ф-т] Қайчи ясаш билан шуғулланувчи киши, темирчи.

КОСА ПИЁВА ч о й ш у р в а, қ о р а п и ё в а, қ о р а
ш у р в а . Косага майда тўғралган пиёз, озгина эри-
тилган думба ёғи ва туз солиниб қайноқ сувда тайёр-
ланадиган таом, егулик.

КОЧИ Тариқ ундан тайёрланган таом. У аталага нисбатан бирмун-
ча қуюқроқ қилиб тайёрланади.

КУЁВ БОШ к у ё в б о ш л а р . Никоҳ кечаси куёвни келиннаки-
га бошлаб борувчи киши. Бундай киши куёвнинг тенг-
дош ва яқинларидан бири бўлади.

КУЁВБОШЛАТАР (Ктб) Никоҳ кечаси куёвни келин турган хонага бош-
лаб борувчи иккита яқин ўртоғи.

КУЁВНАВКАР (Яқб, Қмш) қ. куёвбошлатар.

КУЁВДАМЛАДИ (Ктб) Никоҳ маросимида уграси ниҳоятда узун қилиб
кесилган, ейиш бирмунча қийин бўлган, хусусан куёв
учун тайёрланган хамир таом.

КУЁВСАЛОМ (Кен, Бшк) Никоҳ маросимининг эртаси кун куёвнинг қай-
нотасига салом бериши, қайнотаси билан биринчи са-
ломлашиши. Бунга қадар куёв қайнотаси билан салом-
алиқ қалмаган бўлади. қ. беткўришиш.

КУЁВ КЎРСАТАР Никоҳнинг эртаси кун куёв шарафига келиннинг ота-
онасиникида бўладиган зиёфат. Бу зиёфатда келиннинг
ота-онаси куёвга бирон совға ваъда қилмагунча у ов-
қатга қўл узатмай туради.

КУЁВ ОШ . **ЕМАЙДИ** (Қрш) Никоҳдан сўнг куёвнинг қайнотаси чақирган-
да, куёв ва унинг билан бирга келган дўстлари олди-
га тортилган таомларга куёвнинг қўл урмай туриши.
Унинг дўстлари "куёв ош емайди", деб турадилар. Қай-
нота совға ваъда бергач куёв овқатга қўл узатади.
қ. куёв кўрсатар.

КУЁВОШИ (Қрш) Никоҳдан олдин бўладиган катта тўй (қ)да тайёрлан-
ган паловдан биринчи бўлиб куёвга жўнатилган улуш,
бир тавоқ ош. Бу ишга қизнинг яқин кишиларидан бири
бажарган. У бу хизмати учун куёв томондан совға ол-
ган.

КУЁВ ТАВОҚ (Бшк) Никоҳ кечаси куёвнавкарлар олдага тортиладиган таомли тавоқлар. Тавоқлар тўрт хил бўлиб, улар бош тавоқ, қайнона тавоқ, янгатавоқ ва келиннинг қариндош-уруглари томонидан тавоқ деб номланган.

КУЁВ ТАВИШТИРДИ (Ксн) Никоҳгача келиннинг ота-онаси ва яқин қариндошлари билан куёвнинг танишуви. Баъзан келиннинг ота-онаси ўзига куёв бўладиган йигит билан танишишни истайди. Шунга кўра, куёв келиннинг ота-онасиникига яқин дўстлари билан боради, қайнота-қайнона билан танишади, улар зиёфат қилинади.

КУЁВ ТАЪЗИМ (Ғэр, Яқб) Никоҳ кечаси қайнота ва қайнонага куёв томонидан қилинадиган таъзим, ҳурмат ифодаси.

КУЁВ УЛОҚ (Қмш) Никоҳ куни бўладиган улоқ ўйини. Бу куни тўйга келган йигитларга улоқ ўйини учун бериладиган қўй қалласи. Ўзаро тортишувда қим қолиб чиқса, қалла ушаники ҳисобланган.

КУЁВ ҚУРҚИТАР (Яқб) Қаллиқ ўйинида келиннинг янгалари ҳазил қилиб куёвни чўчитиши, унга ниҳоятда узун кесилган угра оши тайёрлаши.

КУЁВ ЧАРЛАДИ қ.д о м а д т а д б о н , д о м а д с а л о м .
Куёвнинг қайнотасиникига таклиф қилиниши ва унинг парасига уюштирилган зиёфат. Куёв қайнотаси билан куёв чарлади маросимида салом-алик қалади.

КУЛТАПУШАК [ф-г] к а л и т а , к у л т у ш а к .
Аёллар бош кийими. У чўмич шаклида бўлади. Унинг бошга кийишган қисми пахта солиниб қавилган бўлади. Қўйи қисмининг ачки ромондан соч ўрими ўтказиб қўйилади. Уни ўрта ёшдаги аёллар кийган.

КУРАШ г у р а ш .
Суннат тўйида ташкил қилинадиган полвонлар мусобақаси. Бунда узоқ-яқиндан келган полвонлар тараф-тараф бўлиб, бир-бирлари билан курашишади, беллашади. Курашда қолиб келган полвон мукофотланади. Йиқилганларнинг тарафини олиб бошқалари даврага чиқади ва ҳ.к.

КУРТУК Ҳамир овқат турларидан бири. Ҳамирдан майда-майда узиб гуштли шўрвада ёки қайноқ сувда тайёрланган таом.

КУРТГАЧА [ф-т] к у л т а ч а , к у т г а ч а (и м ч а) .

Енгөз, буйи тизза (баэза жойларда думбадан)дан жори булган кийим. У астарланган булиб, пахтали ва накта-сиз булиши мумкин.

КУЧКУЕВ Келиннинг ота-онаси хонадоида яшаб колган куев. Бу куевнинг ота-онасининг розилигида амалга ошган булади. Ота-онанинг фақат битта киэи булса, кучкуев қабул килинган. қ.ичкуев.

КУЗАНАК қора уй қасмлари, булаклари. Ушбу булаклар (кузанақлар) бирлаштирилиб қора уй тжланади.

КУЗМУНЧОҚ ёмон кўздан асраш тушунчаси билан ёш гўдакнинг кўл ва оёғига тақиб кўйиладиган оқ-қора рангдаги мунчоқ.

КУЗТУМОР ёмон кўздан сақлаш маъносидда мулла (эшон) томонидан қилинган ирим-сирим, "дуо" биталиб, учбурчак (тўртбурчак) шаклида букланиб, ҳашаматли мато билан қопланган қоғоз. Уни ёш бола ёки катта ёшдаги кишиларнинг кийими кўлтиғи остига тикиб кўйилган.

КУК I қора уй қанотлари чўп-ёғочларини ва керагаларини боғлаш учун ишлятиладиган қайиш тасма. У пишарилмаган туя терисидан тайёрланган булади.

КУК II Марҳумнинг хотири учун унинг яқан аёл қариндош-уруғлари томонидан кийиладиган азалик (мотам) кийими.

КУКАН I Фолбин ёки қушноч томонидан беморни даволаш мақсадида унинг бўйига юмшоқ қилиб йигирилиб, боғлаб кўйилган пахта ип. Қасал тузала бошлагач, аталган нарса (кўй, эчки, товуқ) сўйилиб, ип (кукан) олиб ташланган.

КУКАН II Соғин даврида онасидан ажратиб қолдиридан қўзичоқлар бойлаб кўйиш учун батта узун арқонга тизилган кичик-кичик ипчалар. Кўйлар соғиб олингунга қадар қўзичоқлар уша, куканларга (ипларга) боғланиб турган.

КУК ТАШЛАШ Мотам кийимини оддий, росмана кийим билан алмаштириш.

КУМАК (Кен, Ғэр) Куев ва келин уйи учун керакли булган жиҳозларни келиннинг қариндош-уруғлари томонидан жойлаштирилши, келин келадиған уйни безаши.

КУНАК Туя айрони ва қимиз солиб кўйиш учун теридан ясалган идиш.

КУШКАРИ Улоқни чавандозлар тўдаси буйлаб олиб қочиш, уна тўда-

дан ажратиб чиқиш, улоқни белгиланган жойга (маррага) етказиб бериш каъби отлиқлар (чавандозлик) мусобақаси, халқнинг анъанавий улоқ уйини.

- КЎРМАНА** (Қрш) Янги туғилган болани кўриш учун унга қариндош ва яқинлар, таниш-билишлар томонидан келинган совға.
- КЎРМАЁШТИ** (Қтб) Болалар уйини. Узун арқон ушлаган бир бола устига тўн ёпиниб олиб, арқоннинг иккинчи учини ушлаб ўтирган болани айланиб бошқалардан қўриқлайди. Қўриқлайдиган бола кимни турса, ўша тўн ёпиб ўртада ўтиради. Аввал тўнга ёпиниб ўтирган бола эса уни қўриқлай бошлайди.
- КЎТАР-КЎТАР** (Қмш, Чир) Никоҳ кечаси келинни қуёв турган хонага уч-тўрт аёл гилам ёки пўстакда кўтариб келиши. Қуёв келинни гилам устидан кўтариб олиб, уйнинг тўрида тайёрланган жойга утқазиб қўяди.
- КЎЧА** [ф-т] (Қтб) Наврўз байрами куни маҳалла кишилари томонидан кўчада тайёрланган овқат. Тайёрланган овқатни маҳалла аъзолари бўлишиб ейишган, қосаларини ўша ерда синдириб кетишган. Қ. кади синдириш.
- КЎЧА ОШИ** [ф-т] (Қрш) Янги уй-жой битиб кўчиб ўтилганда, уйни муборақ қилиш учун қариндош-уруғлар томонидан тайёрлаб келинган таом.
- КЎЧИРИҚ** Қушночлар томонидан беморни "даволаш" мақсадида қилинадиган ирим-сирим,
- КЎЧМАК** Қуйнинг қийи, майда тош бўлакчалари билан ўйналадиган болалар уйини.

Д

- ДАЙЛАТУЛҚАДР** [а] л а й л а т и р қ а д и р . Рамазон ойининг муқаддас саналувчи йигирма еттинчи тунд. Киши гўё тоат-ибодат билан бу тунни қарши оلسа, у ўз ҳаётида орзу қилиб юрган нарсага эришар эмаш.
- ДАМИ** (лаъли) [ф-т] Қуёвнинг ота-онаси томонидан келинга бериб юбориладиган қийимлик, пиширяқлик таомлар ва ширинликлар.
- ЛАМҚОР ЧИРОҚ** [а+ф-т] Баҳор чоғида болаларда учрайдиган касаллашни даволашда қилинадиган ирим-сирим. Баҳор пай-

тада ёш болалар касалланса, фолбинлар бу касалликни уларнинг ўт-ўлан ва гулларнинг орасида ёлғиз юришидан, деб Ғараз қилганлар. Бу касалликни йўқ қилиш, болани ушбу касалликдан фориғ қилиш учун "л а м к о р ч и р о ғ" деб атадувчи чироқ ёқишган. Лам – араб тилида "йўқ", "эмас". (АФС, II., 1970, 93I.) маъносини билдиради. Ламкор чироқ – жин ва зийнлар таъбирида келиб чиққан камалликни йўқ қиладиган чироқ.

ЛАПАР (Яқб) Болалар ўйини. Ўйиннинг бу турида ўйин яштирокчиларидан бир гуруҳи ўз тошларини ерга тикка қадаб қўядилар. Иккинчи гуруҳ болалар маълум масофадан тошларни ўз тошлари билан ура бошлайдилар. Ҳар бир тошни уриб йиқитиш беш очко ҳисобланади. Ҳисоб келишилган сонга етгач, ўйин янгидан бошланади.

ЛАТАБОРУ [Ф-т] қ. ж о м а б о у р а н .

ЛАТИБА лятиба, натви. Бурун тақинчоқлари. У қумуш ёки бошқа қимматбаҳо металллардан бўлиб, баъзан унга ҳар хил қимматбаҳо тошлардан кўз ҳам ўрнатилган.

ЛАЧАК I Кекса аёллар бошига ўрайдиган оқ доқа рўмол турларидан бири. У учбурчак шаклида тақилган бўлади. Бош ва ияк ости, кўкракнинг юқори қисмини ўраб туради. Шунга мослаб ушбу рўмоннинг ўрта қисми ўйиб тайёрланади.

ЛАЧАК II Қиз болаларнинг қўғирчоқ яоаш ўйини.

ЛАШКАР [Ф-т] Беморни даволаш мақсадида қўшноч томонидан бажариладиган ирим-сирим.

ЛАШКАРОШИ Беморни "лашкар" ирим-сирими билан "даволаш"да тайёрланадиган таом. Ҳатто қесалган угра тайёрланиб, унга етти хил нарса аралаштирилган.

ЛАШКАРТЎКТИ "Лашкар" ирими билан "даволаш" қирқ дона чироқ ёқилиб, уни беморнинг боши устида айланттириш, касал атрофини айланиб, кампирларнинг эйкр (жаҳр)га тушиши.

ЛЕВИРАТ Туркий ва эроний халқларда акасининг ё укасининг бевагани ўз никоҳига олиши.

ЛЕТИТОШ Ўзига хос безакка эга бўлган бурунга тақилладиган исорга турларидан бири.

ЛЕТЛОТУН Бурунда сирғаси бор хотин-аёл.

- ЛОЗИМАНДА** [а+ф-т] л о з и м а д а . Тўй, меҳмондорчилик каби маросимларга олиб бориладиган кийим-кечак, турли хал таомлардан иборат совғалар.
- ЛОКИ** [ф-т] қ. б о ш у р о в . Аёллар бош кийими. Лак, лок тожик тилида уста бирор мато билан ёпиб қўйилиши зарур бўлган уй-рўзгор анжомлари, ёроч мооа (ФСТ, 1979, 591, 603) маъноларида қўлланган.
- ЛОДОБ** [ф-т] Лабга суртилладиган қизил рангдаги суюқлик, лаб ва ёноқ буюғи.
- ЛОЧИҚ** [а] л а ч и қ . Кичик ва кўримсиз қора уй турларидан. Маҳмуд Қошғарий а л а ч у сўзи бошпана, чодир қапа (ДЛТ; I, 155) маъноларини билдиришини изоҳлайди.
- ЛУНГИ СОЛАР** Никоҳ кечасида келин бошига соладиган бош кийимлардан бири. Келинни никоҳ олдида қийинтириш маросими.

М

- МАВЛУД** [а] м а в р и д . Марҳумнинг хотирасини эслаш мақсадида ўтказиладиган худойилар; рамазон ойида қилинадиган ифторлар; бирор муносабат билан элга берилладиган овқат (оодақа)лар. Қадимда Мухаммад пайгамбарнинг туғилган куни ва унинг шарафига берилладиган зиёфат; пайгамбарнинг шундай зиёфатга ўқилладиган таржимаи холи.
- МАЙДА I** (Чир) Тўй кўпкарисининг энг сўнггида мукофот учун ташланган кўпқари улоғи. Кўпқари охирида ким улоқни тўдадан ажратиб чиқса, улоқ ушаники ҳисобланган, бошқа мукофот берилмаган. Улоқни отликлар тўдасига "майда" деб ташлаганлар. Қ- гавда.
- МАЙДА II** Иш ҳайвонлари билан янчилладиган арпа, бугдой, тарик, зағир қабилар хирмони. Хирмон янчиш жараёнида майда қўшиқлар ижро этилган:
- Майда, майда, майдавор,
Шундай майда қайдавор,
Шу майдани бўган сўнг,
Ўтли, сувли жойга вор.
- МАЙИЗ ЕДИ** (Ғэр) м а й и з к е д и . Никоҳ кечаси бир майизни иккига бўлиб қуёв ва келинга едариш одати.

МАЙРАМАЗОН (Ғзр, Чар, Қмш) қ. ё рамазон, раваган.

Рамазон ойининг учинчи кунидан бошлаб болалар, баъзан катталар бешта-унта бўлиб, уйма-уй, баъзида қишлоқма-қишлоқ юриб рўза закоти учун пул, дон, мол ва шунга ўхшаш маҳсулотларни йиғиши ва уни ўзаро тенг тақсимлаб олиши.

МАККАИ АТАЛА Маккажўхори унадан тайёрланган суяқ таом, атала.

МАНГЛАЙЧА Пешонага ўраш учун ишлатиладиган хотин-қизларнинг кичик ҳажмдаги рангли рўмоли. Унинг ичига картон қоғоз кўйиб ўралади; Рўмол тугуни орқада бўлади.

МАНҚАЛ [а] Уйни иситиш ва овқат пишириш учун ўтин ёки кўмир ёқил-ладиган кўчма ўчоқ.

МАНҚАЛДОН [а+ф-т] қ. манқал.

МАЛЛА САЛЛА Туя жунидан нафис. қилиб тўқиб тайёрланган оалла.

МАЛЛА ЧАҚМОН Туя жунидан тайёрланган чакмон. У қоқма гилам даст-гоҳида тўқилади.

МАПТИЛ Жун ёки пахтали матодан тикилган дастурхонларнинг атраф-чети ва аёллар камзулига бошқа рангдаги матодан берилган безак. Эни 1,5 см чамасида бўлади. Машина тикиши ёки қўлтиқма тарзида турли рангдаги ип билан безак берилган бўлади.

МАСКА [ф-т] Сутдан гули (куви) ёки сепараторда олинадиган қаймоқ (ёғ). У маска ёғи (моёи) деб ҳам юртилади.

МАСЛАҲАТ (Қон, Бшк) Суннат тўйи учун қилинадиган харажатларни тўй эгасининг қариндош-уруғлари, ёр-дўстлари иштирокида келишиб олиш учун бўлган йиғилиш.

МАНГЛАЙ ЧУП Қора уй эшигининг юқори томонига ўрнатилган ёғоч.

МАТРАБ [а] Бедана, каптар каби паррандаларни ушлаш учун узун таёқ учига тўр халтали чамбарак ўрнатилган асбоб.

МАЪРАКА I [а] (Ғзр, Яқб) Суннат тўйи бошланиш кунидан тўрт-беш кун аввал қишлоқ аҳлини чақириб, зиёфат бериш одати. Маърака кuni тўй эгаси тўй тараддудини келганларга айтади ва тўй кuni эълон қилинади.

МАЪРАКА II [а] Никоҳ маросимигр оид одатлардан. Никоҳдан бир неча кун аввал келиннинг ота-онасиникида кўёв томондан ташкил қилинадиган зиёфат. қ. катта тўй.

- МАҲАР** [а] м а ҳ р. Қизни унаштириш пайтида унинг ота-онаси ва қариндош-уруғлари томонидан куёв томонга қўйиладиган талаблар; куёв томондан келинга ажратиладиган доимий ва шахсий мулк.
- МАҒҒУЛОҚ** (Дхқ) м а у ғ л о қ. Келинни тушуриб (олиб) келишда куёв ва келиннинг йўлини тўсиб, ундан улоқ (совға, пул ё башқа нарса) талаб қилиш.
- МЕРОС МОЛ** [а] (КСН) Ниқоҳдан сўнг ота-она қизни чақирганда, унга бериладиган бosh-оёқ сарпо, уй-рўзгор жиҳозлари, уй ҳайвонлари ва бoshқалар.
- МЕШ** Сарка ёки така эчки терисидан тикиб тайёрланиб, сув, қимиз ва қатик сақлаш учун мўлжалланган чарм идиш.
- МЕШКОБ** [ф-т] Мешда ёки бoshқа идишда сув ташиб, кўча ва бозорларда сув сотувчи киши.
- МЕҲМОҢДУСТ** [ф-т] (Ғэр, Яқб) Суннат тўйида узоқдан келган меҳмонларни қабул қилиш, уларни зиёфатлаш ишлари билан шуғулланувчи кишилар.
- МЕҲМОН ОШИ** [ф-т+у] (Кто) Тўйга узоқдан келган меҳмонлар учун тайёрланадиган эрталабки ош-палов.
- МИНЧИ** [ф-т] (Кто) Йигит ва қизни ўзаро унаштириш мақсадида йигит томонидан қизга совчиликка борган, унинг ота-онасининг розилигини сўраб билувчи иккита аёл.
- МИЛЛАВУР** (Қон) м у ж и р в о н. Мачит ва қабристонда хизмат қиладиган киши, қоровул.
- МИНСАК** м у н с а к. Хотин-қизлар устки кийим турларидан бири. Унинг енг калта, лекин кенг бўлиб, қимматбаҳо материалдан безак бериб тайёрланган. Қиз чарладада ота-она қизига м у н с а к кийгизишган.
- МИРЗАҚУР** [а+у] (Чир) Суннат тўйидан уч-тўрт кун аввал қишлоқ ақтивлари таклиф қилинган зиёфат. Суннат тўйида энг ҳурматли меҳмонларни қатор қилиб ўтқазиб, ўртага дастурхон ёзиб, уларни зиёфат қилиш учун ташкил этилган катта давра.
- МИНЗОЙИ КАВУШ** [ф-т+у] Баланд ва ингичка пошнаги кавуш.
- МИНЗОЙИ ЭТИК** [ф-т+у] Баланд ва ингичка пошнаги этик.
- МИС БАТКАШ** [ф-т] Миодан тайёрланган катта ҳажмдаги уй-рўзгор идиши, баткаш.

- МИСТОЯН** (Кен). Дафн олдида унинг ўлганлигига гувоҳ ўтувчи киши.
- МИЧА** (Қмш) Мирзақур (қ.)га тақлиф қилинган меҳмонларга улашиш учун пиширилган яхлит – суяги синдирилмаган гўшт.
- МИҚРОЗ** [а] (Ктоб) . ш а м қ а й ч и. Шам қуюндисини тозалаш учун ишлатиладиган қайчисимон асбоб.
- МОЗОРЕОШИ** м а з а р в о ш и. Рамазон, қурбон байрами кунлари марҳумни хотирлаб, қабр бошида қариндош-уруғларнинг эслаши, йиғиси.
- МОЗОРОШИ** (Кен) Диний байрамларда (рамазон, қурбон) марҳумнинг хотири учун тайёрланадиган таом. қ. азлароши.
- МОЙРАЖАБ** [ф-т+а] м о ҳ и р а ж а б. Диний ақидага кўра ражаб ойида кишиларнинг қўй сўйиб маҳалла аҳолисини зиёрат қилиши.
- МОЛА I** [ф-т] . Шудгор қилинган ернинг туцроғини майдалаш ва текиолаш учун ишлатиладиган оғар вазндаги ёғоч-тахта.
- МОЛА II** [ф-т] . Ер ости оув паст бўлган қудуқ оғзининг ҳар икки томонида баландлиги I,5 м. чамасидаги паҳса билан кўтарилган маҳсуо қурилма. Чигириқ (қ.) ўқининг икки учи ўша мола устига ўрнатилган бўлади.
- МОЛА III** Қуллолларнинг иш куроли. Сопол идишларнинг устки томонига сайқал беришда ишлатиладиган тахта пичоқчалар. Ҳажми ва шаклига қараб улар и н г и ч к а м о л а , к а т т а м о л а , к и ч к и н а м о л а деб юритилади.
- МОЛИ МЕРОС** [ф-т+а] Ота ёки бошқа яқин кишилардан қолган мол-мулк, давлат.
- МОМАЛАШ** (Ғэр) Фолбиннинг башоратига кўра касалликнинг сабабчиоини хаёлий мавжудод – "момо" деб билиш. Уларнинг фикрича "момо" сариқ рангдаги суякюз, товуксимон мавжудод эмиш. У аёлларга ўч бўлиб, улар ювинаётганда келиб, уларга даҳл солади, деб хаёл қилганлар. Касални "даволаш" мақсадида турли ирим-сиримлар қилинган.
- МОМАЧИЛТОН** (Ғэр) Беморни "даволаш" мақсадида қушночлар томонидан бажариладиган ирим-сирим. Қушноч кампир IO-II та чи роқ ёқиб, турли хил таомлар тайёрлаган, касалнинг боши устидан олов айлантирган.

- МОМАЧИРОҚ** (Ғзр, Кен) Кекса аёллар томонидан хаёлий тушунча "момо"нинг руҳига оғиниб ёқиладиган чироқ.
- МОМАДАЙ** (Шҳр) м о м а д о я. Қомаладор аёлни туғдириб олувчи, туғилган чақалоқнинг киндигини кесиб, уни парварिश қилишга ёрдамлашадиган кекса хотин. қ. доя.
- МОМОШИ** (Кен) Баъзи диндорлар ақидасидаги хаёлий руҳ (момо)га атаб тайёрланадиган овқат. Хаёлий "момо"ни эслаб, уни доимо рози қилиб туриш учун, унга атаб угра ёки гарма ош тайёрлаганлар. Шу мақсадда тайёрланган овқат "момоши" деб юритилган.
- МОМОСАРПО** (Кто) Боланинг туғилишида ва унинг тарбиясида онага ёрдам бергани учун кампирга кийгизилган бош-оёқ сарпо, кийим.
- МОМАХОРИШ** (Кен) Болалар ўйини. Ўйин чиллак таёқ ва таёқчалар воситасида бўлади. Пиллажой (ердан қазилган чуқурча) тайёрланади. Болалардан бири пиллажойни чиллак таёқ билан кўриқлаб туради, иккинчиси чиллак таёқчани чуқурчага отиб киритишга ҳаракат қилади. Киритса ёки чуқурча билан чиллак таёқча оралиги чиллак таёқ бўйича келса, навбат иккинчисига ўтади. Пиллажойидаги бола чиллак таёқчани ҳавога ёки ерга уради. Таёқча неча марта уралса, уни яна шунча ташлаб бериш лозим бўлади.
- МОМАЧЎЗМА** (Ғзр) Беморни "даволаш" мақсадида бажариладиган ирим-биримлар, ёғда пиширилган юпка чўзма. Кампирлар супра ёзиб ўнинг устига ойна кўйганлар, ўзлари тайёрлаган чироқларни ёққанлар. Бошига ўраш учун бемор томонидан кампирларга дока берилган.
- МОЎДИ** [ф-т] (Кен) Ерни иш ҳайвонлари билан шудгорлашда ағдарилмай қолган бўлаги.
- МОТАМ** Одамнинг ўлими муносабати билан унинг яқинлари томонидан бўлган азадорлик ва шу муносабат билан боғлиқ бўлган маърака, таъзим, раом-русуумлар (азалик кийимни кийиш, байрам қилмаслик, тўй ва меҳмондорчиликка бормаолик, ҳуровандчиликларда иштирок этмаслик).
- МУЖДАГИР** [ф-т] Суянчига келган киши, суянчи одунчи.
- МУЛЛА КЎЙЛАК** м у л л а ч а к ў й л а к. Ёқаси кундаланг очилган кўйлак. Уни ўтмишда куёвлар никоҳ маросимида, никоҳ кечасида кийганлар.

МУНЧОҚУЗАР (Ғэр) Никоҳ кечаси куёв томондан келиннинг буйнада-
ги мунчоғини узиши.

МУРДАШҒИ [ф-т] Дафн олдан мурданинг жасадини ювадиган киши.

МУРИД ОВИ Эшон ва хужаларни муридларни овлаш (аҳоладан пул, мол,
дон ва бошқа нарсалар йиғиш учун узок-яқиндаги "уз
муридлари" деб атадувчи аҳоли жойлашган қишлоқларга
қилган сафари.

МУРСАК Аёллар киядиган енги калта бир хил уотки кийим.

МУШКУЛКУШОД [а+ф-т] Кишининг мушкулани осон қиляш, ишини юргизиш
мақсадида қилинадиган дуо ва ирим-оиримлар. Бу ирим-ои-
римлар аёллар иштирокида бажарилади.

МУШРАНДА Дурадгорлик асбоби. Кичик ҳажмдаги ранда.

МУЙНАҚ ЖУН Туянинг буйин жуни. Ундан тайёрланган мато обфатли
саналган.

МУЙНАКТЕРИ Чорик учун ишлатиладиган туянинг буйин териси.

МУККИ Маҳаллий шароитда пиштилган кўй ва эчки терисидан
тайёрланган этик. Этикнинг бу турани пошнаси (ўқчаси)
бўлмайди. Тиқиш ичкаридан бўлади, этикнинг учи бироз
юқорига қайтган бўлади. Этик соғисининг юқори қисми-
га баъзан чармдан кесилган пўпакчалар тиқиб қўйилган
бўлади. Этикнинг бу туридан асосан чорвачилик билан
шуғулланувчи кишилар, чўпон ва чўлиқлар фойдаланган-
лар.

Н

НАВРҒЗ [ф-т] Шамсия йили ҳисобида янги йилнинг бошланиш куни
Наврғз мартнинг 21-22 кунларига тўғри келади. Шу кун-
дан бошлаб экинзор, бедазорлар чорва туёқларидан қў-
риқланади.

НАВРҒЗ БАЙРАМИ [ф-т+у] Наврғз куни бўладиган оммавий байрам са-
йил. Бу куни кураш, кўпқари, пойга каби спорт мусоба-
қалари ижро этилади. Кўпчилик бўлиб турли хил таомлар
тайёрланади ва биргаликда баҳам кўрилади.

НАВРҒЗЛИК Эски мактабда мударрисларга наврғз учун муллаваччалар
томонидан тўланадиган пул ва бошқа нарсалар.

НАЗИР [а] "Мунадиас" жойларга, эшонларга ҳадя қилиш учун атаб
қўйилган, ваъда қилинган пул, мол ва бошқа нарсалар.

- НАПРАМАЧ** ма пр а м а ч . Буйи ва эни кўрпа ёки гилам тахлами энига мос қилиб, ичига кийим-кечак, кўрпа-тушак каби-лар жойлаб қўйиладиган қалиб шолдан тайёрланган рўзгор буюми.
- НАЪЛ** [а] н а ҳ а л . От туёғига, эркак ва аёлларнинг пошналя оёқ кийимларига қоқиладиган металл мослама.
- НАЪЛГАР** [а+ф-т] Металлдан от туёғи учун, эркак ва аёлларнинг пошналя оёқ кийимлари учун наъл ясайдиган қиши, наълсоз.
- НАҚШИН ҚОЛИБ** [ф-т] Кулолчилик иш қуроли. Сопол идишлар сиртига безак ва нақш беришда ишлатиладиган турли хил андозалар.
- НИКОҲ** [а] Эр-хотинликни шариат йўли билан расмийлаштириш маросими ва шу маросимда мулла томонидан ўқиладиган шартнома. Эр-хотиннинг юридик равишда расмийлаштирилган оилавий иттифоқ, эр-хотинлик.
- НИКОҲЛАМОҚ** Оилавий иттифоқни, эр-хотинликни расмийлаштирмоқ, никоҳ ўқитмоқ.
- НИКОҲЛИ** Никоҳлаб олинган, никоҳ ўқиб расмийлаштирилган.
- НИКОҲСИЗ** Никоҳ қилинмаган, эр-хотинлиги никоҳ ўқилиб расмийлаштирилмаган.
- НИКОҲҚИЙИШ** Эр-хотинликни расмийлаштириш учун никоҳга оид расм-русуумларни ажро этиш. қ. никоҳламоқ.
- НИШОНА** [ф-т] Никоҳ арафасида мис баркашда куёв томондан келинга юбориладиган кийимликлар, ширинликлар, турли хил (қўл, кулоқ, буйин) безаклар.
- НОВА ИСКАНА** [ф-т] дурадгорлик асбоби. Унинг шакли новга ўхшаш бўлган.
- НОВЧА** [ф-т] Маълум муддатга шартнома билан ишлайдиган хизматкор, Улар ўтмишда катта ер хўжаликларида қишлоқ хўжалик ишларининг ҳамма турлари бўйича иш бажарганлар.
- НОНДОН** [ф-т] Нонни сақлаш учун тайёрланган уй-рўзгор буюми. У ҳам кўпинча шол (қ.)дан тикалган. У нонкоп (қ.) деб ҳам юри тилади.
- НОН ЁПТИ** Тўйдан бир неча кун илгари зиёфат учун нон тайёрлаш маросими. Нон ёпти маросимига асосан аёллар қатнашиб, тўй учун ёпаладиган нон миқдори келишиб олинади. Нон тўй бўладиган жойда ёки нон ёпувчиларнинг уйларида тайёрланган.

НОН КЕТТИ (Ктб) Болани бешикка белашца онасига нон тишлатиш. Бу одатга кўра, снага бутун бир нон тишлатилади. Ушбу тишланган нон болаларга берилади, болалар эса ўша нонни ўзаро талашиб, бўлишиб ейдилар.

НОН СИНДИРДИ (кон., Бшк). Йигит ва қизни ўзаро унаштирганликнинг нишонаси сифатида тўрт ёки олтига нонни синдириб, дарадагиларга улашиб бериш. Бу маросимда йигит ва қиз томондан тайёрланган нону патирлар, дастурхондаги бошқа ширинликлар маросим қатнашчилари томонидан бўлиб олинади.

НОН ТИШЛАДИ I (Якб) қ. нон кетти.

НОН ТИШЛАТДИ II Узоқ сафарга ёки армия сафига жўнаш олдида унга бутун нонни бир тишлатиб, тишланган бурдаolini едириш. Ноннинг қолгани фарзанд сафар ёки армиядан қайтгунга қадар хона деворида осиглик туради.

НОНУ ШАРВАТ (Ксн) Хатна тўйида келган меҳмонларга берилмадиган чой ва бошқа ширинликлар.

НОНШИКАНОН [ф-т] Йигит ва қизни ўзаро унаштириш. қ. нон синдирди.

НОНҚОП [ф-т+ў] қ. нондон.

НЎХТА От-улов боғлаш, етаклаш, ҳайдаш учун бошига солинадиган абзал.

НЎҒАЙИ (этик) Қора рангдаги чармдан тайёрланган этик. Этикнинг бу тури қадимда туркий қабилалардан бири бўлган нўғайлар томонидан тайёрланган.

НЎҒАЙИ КАВУШ Баланд пошнали, яқин ўтмишда кенг тарқалган хотин-қизлар оёқ кийими.

0

ОБДАСТАГАРДОН [ф-т] (Дхк) Ўқолган ёки ўғирланган нарса ўғрисини "топиш" усули. Бунда ичига сув солинган обдастани бўғзидан яш боғлаб, бармоққа осилтириб айлантиради, дуолар ўқилади. Обдаста айланишдан тўхтаганда, унинг жўмраги даврада ўтирган гумондорларнинг қайси бирининг қаршисида тўхтаса, ўша киши ўғри, деб топилган.

ОБРЕЗ [ф-т] Уйнинг пойгагида ёки дахлизда ювиниш, юз-қул ювиш учун махсус ясалган усти берк ўра. қ. ташноб.

ОБХЎРАК [ф-т] қ. дўлча.

- ОВБОШИ** Овдаги биринчи ўлжа. Овдаги дастлабки ўлжа ўзи эътиқод қилган кишига ёки "муқаддас" деб ҳисобланган бирор қадимгоҳга олиб бориб берилган.
- ОВМИНГУЙ** [а+у] (қмш) Никоҳгача бўладиган, қизнинг ота-онасидикида бериладиган зиёфат. қ. каттатуй.
- ОВСАР** Туя бошига қийдириб қўйиладиган махсус бошвоқ.
- ОЁҚ БОСДИ** (қрш, қсн) а й а ф б о о т и. Никоҳ кечаси куёв ва келин чимилдиққа кириб ёнма-ён тик туриши заҳоти бир-бирларининг оёқларини босиб олиш одаги. Ким бир-бирининг оёғини биринчи бўлиб босса, у оилада устун вазият эгаллаган бўлар эмиш.
- ОЁҚ КЎПКАРИ** (Чар, қмш) п и ё д а к ў п к а р и. От-уловсиз кишилар учун ташкил этилган кўпкари мусобақаси. Кўпкарининг бу турида улоқ пийдалар тўдаси уютига ташланади. Голиблар мукофотланади.
- ОЙНА КЎРСАТАР** а й н а к ў р с а т а р. Никоҳ кечаси чимилдиқда куёв ва келинга ойна кўрсатиш. Бу одатни куёв ёки келинга яқин аёллардан бири бажаради. Ойнада куёв ва келин бир-бирларининг юзларини кўришлари лозим (қадимда куёв ва келин бир-бирларининг юзини биринчи марта никоҳ кечаси ойнада кўришган). Ойна кўрсатиш пайтида ўтирганларга "ким чиройли?" деган савол берилади. Куёв томон "куёв чиройли", келин томон "келин чиройли", деб жавоб қайтаряди. Сўнгида ҳаммалари жўр бўлиб, иккови ҳам чиройли", деб жавоб беришади.
- ОЙНА ТУТДИ** (қсн, Бшк) Суннат тўйида чавандозларнинг кўпкари бошланishi одидан улоқни олиб бораётган отлик ойна тутиб, аксини кўзгуда кўриш. Кўпкари мусобақаси муваффақиятли, беҳатар, ҳеч қандай кўнглисиз воқеасиз ўтсин, деган маънода бу иш қилинган.
- ОЙНА ХАЛТА** Ойнани солиб қўйиш учун мўлжалланган махсус халта. У рангли матодан тайёрланади. Унга турли кашта безаклар берилади. Баъзан атрофига попуқ тикилиб, унга турли рангдаги майда мунчоқлар тақилган.
- ОЛДИГА ЧИҚДИ** (қсн, қрш, Бшк) Қиз узатишда (келин тушириб келишда) келинни оловдан айланттириш, келин салом қилдириш, ун чангаллагтиш, ўчоққа ёғ тўктириш каби одатларни бажаришда етакчи бўлиб юривчи аёл. Бу ишларни куёвга яқин бўлган хотинлардан бири бажаради ва у келиннинг

олдига чиққан "она"си ҳисобланган.

ОЛД УЗУК Қора уйнинг олд қисмини ёпишга мўлжалланган катта ярим доира шаклидаги кигаз.

ОЛТИН ҚОВОҚ Халқнинг миллий спорт мусобақа турларидан бири. Шунингдек, "Тўрўғла" циклидаги достонлардан биридир. Тўрўғла кексайгач, Чамбил эли меросхўрлар ўртасида талашда бўлмаслиги учун, Чамбил юртини, унинг ҳамма бойлақларини кўзининг тариклигида яшочли кишига мерос қолдиришни ўйлайди. Шу мақсадда қирқ йигитни. Аҳмад ва Қорахон сардорларни маслаҳатга чақириб, ўз ниятини уларга баён қилади. Чамбил мамлакатига ҳукмрон бўладиган киши қўйидаги шартни бажариши лозим эканлигини айтади: "Арпачойнинг чўлига, Хавдакнинг кўлига чодир тиктираман, бутун элни йиғдираман, тўқсон газ баландликка олтин қовоқни ялдираман. Шу олтин қовоқни кимнинг мергани уриб, уни иккига бўлиб туширсин, иккала бўлакни мисқол тарозида тортганда, баробар келсин, Чамбил элига ўша бош бўлади" дейди. Бу шарт мажлис аҳли томонидан маъқулланади. Жарчи қўйилиб, шарт эълон қилинади. Ҳамма белгиланган ерга йиғилади. Тўқсон газ таёқнинг учиغا олтин қовоқ ичиқ бўлилади. Аҳмадсардор бошлиқ беш юз туркман мергани ва Авазхон бошлиқ Чамбилнинг қирқ мерган йигити навбати билан олтин қовоқни нишонга олиб, ўқ узадилар. Авазхоннинг ўқи олтин қовоққа тегиб, уни тенг иккига бўлиб, ерга туширади. Олтин қовоқ бўлақларини тарозининг икки палласига қўйиб кўрадилар. Бўлақлар баробар келади. Ниҳоят Авазхон Чамбил юртига ҳукмрон бўлиб қолади. Қадимдан Ўрта Осиё халқларининг баъзиларида "Олтин қовоқ" мусобақаси аёнанавий спорт турларидан бирининг номи бўлиб келган. Бу спорт тури катта йиғин, байрам, сайил ва тўй маросимларида ташкил қилинган. "Олтин қовоқ" мусобақаси ботирлик, мардлик ва мергандликни оинаш тимсоли бўлган.

ОЛЧИ Ошиқнинг таха томонига қарама-қарши ютекис томони.

ОЛЧИН аёллар ва эркеклар устки кийимлари четга бериладиган бе-зак, чироз. У эркеклар чакмони, яктаги ва аёллар

камзули четига тикилади. Олчин турли рангдаги ипак ва пахта ипидан махсус асбоблар воситасида тўқиб тайёрланади.

- ОЛЧИН ТУҚМОҚ** Дурадгорлик асбоби. У ёғоч болға бўлиб, чигил ва галвир гардишларини ўрнатишда ишлатилади.
- ОНАБОШИ I** рўзгор бошлиғи ёки бирор жамоатга бош бўлган, унга бошқариб турадиган ҳурматли аёл.
- ОНАБОШИ II** Болалар ўйинида қатнашувчи томонларнинг бошлиғи.
- ОНАНИ ҚОНЛАШ** (Ктб) Бола туғилганда турли хил хаёлий мавжудот жин, зийн, дев, пари)лардан сақлаш учун доя хотин товуқ ёки бошқа жониворнинг қони билан онанинг юз, қўл ва кўкрагини қонлаб чиқиши. Онага зийн етказиш учун келган ўша хаёлий мавжудотлар қонни кўриб, гўё онани ўлган ҳислаб, кетиб қола эмиш.
- ОРҚА УЗУК** (Дхк) қора уйнинг орқа қисмини ёпиш учун мўлжалланган катта ярим доира шаклидаги қизил.
- ОСМАДЎЗИ** (Шхр) Ҳар хил шаклларда бўлиб, турли хил бўзаклар, бериллаб тайёрланган пешонага тақиладиган безак, тиллақош.
- ОСОРТЎЙ** (Ктб) Бола туғилгандан сўнг қисқа вақт ўтгач, онанинг ўзи билан бирга ишлайдиганларга зийфат қилиб бериши.
- ОТАРАЧ** (Ксн) қ. ш и р к у н д а. Жувоз қисмларидан. Кунда атрофда айланадиган, отга боғланадиган ёғоч. У кунданинг ташқи томондан ўрта қисмига ўрнатилган булади. Унга оғир тош жойлаштирилади. От ушбу ш и р к у н д а ни жувоз кунда атрофица айлантиради. Ёғочдаги тошнинг босими билан жувоз ўқи зигир ёки кунжутни майдалайди. Кучли босим натижасида сиқилган дондан ёғ ажрала бошлайди.
- ОТИН** Хотинлар йигинида ишқий ёки диний—мистик газаллар, ривоятлар ва ҳикоялар ўқувчи аёл.
- ОТИНБУ** о т и н б и б и, о т и н б у в и. қ. отин.
- ОТИНЧА** Ўқимишли ёш хотин ёки қиз. қ. отин.
- ОТ—ОТАКАМ** Бириниккинчисининг этагидан ушлаб от қилиб ёки ёғоч от миниб чопиб ўйналадиган болалар ўйини.
- ОТ ТУЁФИ** Пахта ипли матога турли рангдаги жун ипидан йўрмалаб солинган патли безак: Безаклар шакл жиҳатидан от туёғига ўхшаган.

- ОХИР УЛОҚ** [а+у] о в х и р и , о в х и р у л о қ (Ғэр, Қмш). Кўпқари ниҳоясига яқинлашиши билан соврин сифатида бериладиган ва чавандозлар чолиб турган улоқ. қ. гавда.
- ОХИР ЧОРШАНБА** (Ғэр) Сафар ойининг охириги чоршанба кунда бажариладиган диний одат. Бу кун ҳар бир хўжалиқда ёки маҳаллада катта гулхан ёқилиб, ундан катта ва кичик ҳатлаб ўтишган.
- ОХИРЧУП** Пойабзалнинг оёқни товон қиоми турадиган дастаги маҳкам, тик туриши учун унинг авра-астари орасига қўйиб тақиландиган юпка эгилувчан тахтача, картон ёки қаттиқ чарм.
- ОШБУЭДИ** (Кен) о ш б и з и д и (Чир, Қмш). Суннат тўйида сарофтоб (қ.) учун дамланган ошни биринчи бўлиб тўй эгаси томонидан бирон идишга сузиши ва ундан бироз еб кўриши. Бу одат бажарилгач, ош меҳмонларга тортила бошланади.
- ОШЕМАС** (Қмш, Чир, Ғэр) Қиз чарладида қиз ё куёвнинг таомга қўл урмай туриши. қ. келин ош емас; куёв ош емас.
- ОШ УМАНТИРДИ** (Ктб) Суннат тўйида кечқурун тайёрланган ошни маҳалла аҳлига бербар тақсимланиши, ошни бўлишиб уйига олиб кетиши.
- ОШҲАЛОЛ** (Кен) Подачи (чўпон)нинг ҳар жума (ё белгиланган бирон кун) пода эгаларидан йиғиб олиб кетадиган иш ҳақи – пода ҳақи.
- ОҚ I** Марҳумнинг хотири учун унинг етти (қ.)сида хотин-қизлар томонидан оқ матодан кийилган кўйлак ёки бошга ўралган оқ рангли рўмол – аза кийими.
- ОҚ II** (Дҳқ) Чорва молларида учрайдиган сут қуриш касаллиги. Бундай касалликка дучор бўлган чорва молларига **к а л ж у р ч и** деган қушни қайнатиб, шўрвачи ичирилган.
- ОҚ БОВ** (Дҳқ) Қора уй кигизларини ташқи томондан маҳкамлаб турадиган оқ рангли жундан тайёрланган тасма ип.
- ОҚЛИК I** (Дҳқ) Янги уй-жой қурилаётган иморат эгаси томонидан устага қўйилган оқ рангдаги уч тўрт метр мато-газлама.
- ОҚЛИК II** Тўйга розилик белгиси сифатида совчиларга совға қилинадиган оқ ёки очик рангли газлама, рўмол, кийим-кечак.
- ОҚЛИК III** Дафн маросимига келганларга бўлиб бериладиган рўмол-

ча боп газлама (йиртиш).

- ОҚОШ** Ҳомила даври яқинлашиб қолаши билан (ҳомила тўққиз ойлик бўлгач) онанинг осонлик билан бола туғишини назарда тутиб, оқ товук гўштидан тайёрланган овқат.
- ОҚСОЛАР** Мотам муддати ўтиши муносабати билан марҳумнинг яқин кишилари бяр-бирларига оқ кийимлик мато тақдим қилиши ва мотам либосларини ташлаб, оддий росмана кийимларини кийиши.
- ОҚСОҚОЛ ҚЎЙИШ** (Қрш) Накоҳ маросимида куёв ва келин томондан тайинланган икки киши. Накоҳ кунини белгилаш ишлари билан шуғулланадиган кайвонилар.
- ОҚСУЯК** (Кон) Болалар ўйлини. Ўйин иштирокчилари икки гуруҳга бўлинадилар. Қуръага кўра бир томон суякни иргитади, иккинчи томон болалари уни топиб олиб, белгиланган жой (марра)га етказиши керак. Қайси гуруҳ болалари бу ишни бажарса, суякни иргиташни ўша гуруҳ давом эттиради. Ўйин кечаси бўлган.
- ОҚТЕРАК-ҚЎКТЕРАК** Болалар ўйлини. Ўйновчилар иккита бўлиниб, саф тортиб туришади. Сафлар қарама-қарши ҳолатда бўлиб, маълум масофа узоқда туришади. Бир томон иккинчи сафдагидан бирининг номини айтиб чақиради. Ном айтилган бола чопиб уларнинг сафини бузиб ўта олоа, улардан бир кишини ўзи билан олиб кетади. Ўта олмага, ўзи буларнинг сафида қолади.
- ОҚТОШ** (Шхр, Ктб) Болалар ўйлини. қ. оқсуяк.
- ОҒИЗ** Янги туққан сизирнинг сўтидан тайёрланган пишдоқсимон таом.
қ. увуз.
- ОҒИЗ БАЙЛАНДИ** (Ктб) Йигит ва қизни ўзаро унаштириш маросими. қ. нон сандирди.
- ОҒИЗ БОЙЛАШ** (Кон) Рамазон ойида рўза тутган кишиларнинг эрталаб азон маҳалида овқатланиши. Овқатланиб бўлгач, кечгача бошқа овқатланмаслик учун "оғиз бойлаш" расмини бажариши. Ўзича нималарнидир такрорлаб, кечгача ўз оғзини "бойлаган", овқатланмасликка аҳд қилган бўлади.
- ОҒИЗОЧАР** I Рамазон ойида рўза тутган кишиларнинг кечқурун овқатланиш олдидан бирор нарса (сув ёки бошқа нарса)дан озгина истеъмол қилиши.

ОҒИЗОЧАР II Рамазон ойида маҳалла кишилари томонидан навбат билан рўза тутган кишиларни кечкурун ўз уйига тақдир этиб, уларни зиёфатлаши. қ. ифтор.

ОҒЗИ ОЧИҚ Рамазон ойида рўза тутмаган киши.

II

ПАДАР ВАКИЛ [ф-т+а] (Қон) қ. вакилота.

ПАЙТАВА [ф-т] Қашда оёққа Ураш учун бунроқ йигирилган жуи илдан туқилган мато. Эни 20-25 см, узунлиги I метр чамасида бўлиб, оёқни юсоқ сақлаш вазифасини бажаради. У баъзан тивитдан тайёрланган.

ПАЙҒАМБАРОШ [ф-т+у] п а й ғ а м б а р т у й . Пайғамбар ёши деб ҳисобланмиш 63 ёшга тулиш билан утказиладиган маросим, элга бериладиган зиёфат.

ПАЛАК [ф-т] қ. чималдик.

ПАР-ПАР Келинчак ва ёш хотин-қизлар кўйлаги. Бу хил кўйлак тик ёқали бўлади, ёқанинг учи пар-пара, яъни тишли қилиб нақшланган бўлади.

ПАРВУЗ қ. адип (мағиз)

ПАРАНҒИ РҶМОЛ [ф-т] Хотин-қизларнинг бошга ўрайдиган рўмол турларидан бири ("Паранг" тожикча сўз бўлиб, ҳарир, шоҳи маъносини билдиради ФЭТ, II, 1979, 26). Илак илдан тайёрланган нафис газлама п а р а н ғ и деб юритилган. Юпқа, нафис шойи газламадан тайёрланган рўмол. У яқки турли - катта ва кичик бўлади, кичи-ги пешонага ўралади. Каттаси сачоқли бўлиб, бошга солинади.

ПАРДОЗ НАМАТ [ф-т] Ёрчува (қ.)ни тайёрлашда, унга сайқал беришда жуи аралаштириб тайёрланган бутқасимон суяқлик.

ПАРИОШ [ф-т+у] Беморни "даволаш" мақсадида қушночга тайёрланадиган таом. Касалликнинг сабабини хаёлий мавжудот "пари"дан, деб тахмин қилиб, беморни ундан халос қилиш учун турли хил овқат тайёрлаганлар, турли хил ирим-сиримлар қилганлар.

ПАРИХОН [ф-т] Гуё пари, жин каби гайритабiiй кучлар ёрдамида беморларни касалликлардан халос қиладиган дуохон, азайимхон, фолбин.

ПАРИЧИРОҚ [ф-т] Ҳаёлий маъжудот "пари"дан касалланган кишини дарддан халос қилиш мақсадида майда чўплардан пахта ўраб, уни ёққа ботириб ёқиладиган чироқ.

ПАРРА [ф-т] Кулолчилик дастгоҳи. У ёғоч асос ва диаметри 1 м чамасидага иккита доира шаклидаги ёғочдан иборат бўлади.

ПАРРОШ [ф-т] (Ксн) Бозорни супуриб, сидириб, тозалаб юрвчи киши.

ПАРЧАБУРОН I ф-т (Ксн) п а р ч а п о р а к у н и. Келинга куёв томондан юборилган кийимликларни кўпчилик бўлиб бичиш ва тақиш. Бу маросимга куёв ва келиннинг яқин қариндоз-уруғ аёллари, яқин қўшни аёллар иштирок этган. Маросимга келган аёлларга мато бўлаклари улашиб чиқилган.

ПАРЧАБУРОН II п а ч ч а б у р о н (Ктб). Суннат тўйи бошланғичидан олдин ўтказиладиган тахтизанон (қ)да иштирок этган аёлларга қўйиладиган рўмолча, танга, игна ва ангишвона кабилар.

ПАРЧАТҲҲИ (Қрш) Никоҳгача қизнинг ота-онасиниқида куёв томондан ўтказиладиган зиёфат. қ. қатта тўй.

ПАТАВЛИ (Қмш, Ғэр, Чир) Унаштирилган, нон сндириб қўйилган қиз. қ. фотиҳали.

ПАТТИЛАМ қ. жулхурс.

ПАХСА [ф-т] Ҳовли ва уй деворларининг эни 40-50 см, баландлиги 50-60 см чамасида лойдан кўтарилган бўлағи, Ҳовли ва уй деворларининг баландлиги пахсаларнинг сонига боғлиқ.

ПАХСАЧИ Ҳовли ва уй деворларини лойдан кўтарадиган киши.

ПАРА Чархда йигириш учун пилталаб, юмалоқлаб қўйилган бир сиқим чигитсиз пахта.

ПАРАЧҲП Чигитсиз пахтадан ҳимариб, пилталиб, юмалоқлаш учун ишлатиладиган қаламсимон асбоб-пилтакач (қ.).

ПЕШОНАВАНТ [ф-т] Аёлларнинг кичик ҳажмдаги рангли рўмоли. У пешонага икки айлантириб ўралади. Тугул олди томонда бўлади.

ПИЁЗИ ЧАҚМОН Ипи ниҳоятда ингичка қилиб йигирилган жундан тайёрланган чакмон. Чакмоннинг бу турини ҳам тайёрлаш усули бошқаларига ўхшашдир. Лекин жундан тайёрланган чакмоннинг бу турининг матоси жуда нафис ва чиройли

булган. Унинг нафислигига нисбат берилиб п.и.ё.з.и (яъни пиёзнинг пўстидек нафис) деб аташган.

ПИРАМОН [ф-т] Дераза ёки эшик тепасидаги тоқча.

ПИЛТАДУЗИ [ф-т] Қалпоқ қисмлари. Қалпоқ қисмлари тўрт булақдан иборат бўлиб, улар қавилган бўлади. Қавиллар орасига сым воситасида пахта ўтказилган бўлади. Булақлар бир-лаштириб такилиб, қалпоқ тайёрланади.

ПИЛТАКАЧ қ. пилтачўп.

ПИЛТАСИМ [ф-т] Дуппи қавиллари орасига пахта ўтказиш вазифасини бажарувчи 23-30 см чамасидаги ингичка сым, металл.

ПИРТУТИ Кишилarning бирор эшонга эътиқод қилиб, уни ўзига "пир" ҳисоблаши, даромадининг кичик бир қисмини унга аташи, унга назр-наёз қилиб туриши.

ПИСМА-ПИСИҚ (Чир.) Болалар ўйини. қ. бекинмачоқ.

БИТИРРЎЗА Рамазон ойининг охирида эшон ёки домлага рўза тутган кашалар томонидан берилатадиган пул ёки бошқа нарсалар. Пул ёки бошқа нарса хонадондаги одам сонига ҳисоблаб берилган.

ПОДАЧИ п о д а б о н. п о д а б о қ а р. Қишлоқ сигир ва қўйларина боқиб, шу эвазига тирикчилик ўтказувчи киши, чўпон. Ҳафтанинг ҳар жума кунга у мол эгаларидан пул, нон, дон йиғиб олган.

ПОДШО-ВАЗИР [ф-т] Болаларнинг ошиқ ўйини. Ўйиннинг бу турида ошиқнинг томонлари номланади: подшо, вазир, ўғри, сўфи. Ошиқ ташлаганда кимга ошиқнинг олчи (қ.) томони тушса, у подшо ҳисобланади. Кимга тахта (қ.) томони тушса, у вазир саналади. Ошиқнинг чикка (қ.) томони тушса ўғри, пўкка томони тушса, у сўфи саналади. Сўфи жавобсиз қолади. Ўйин давомида кимнинг ошиғи чикка тушган бўлса, вазир "дод, пошвом, ўғрини тутдим" деб айтади. "Ўғрини" подшонинг буйруғи билан вазир жазолайди.

ПОЙАНДОЗ I [ф-т] (Қси, Бшк) п о й а н а о з (Қтб, Шҳр). Ниқоҳ кечаси қуёв қирадиган ўйининг эшиғи бўсарасига ташлаб қўйиладиган бир-икки метр чамасидаги газлама. Қуёв келди турган хонага киришда ўша пойандозни босиб ўтиши керак. Бунда баъзи одатларга рўоя қиланади: йиғитнинг ўртоқлари ҳазиллашиб, қуёвни

киришига тўсқинлик қилиб туради. Куёвнинг опаси унинг қўлидан тортиб ичкарига бошлайди. Бирор кампир куёвнинг йўли устига узала тушиб ётиб олади.

ПОЙАНДОЗ П (Шҳр) Келинни куёвниқига олиб келинғач, отдан тушуриб олишда унинг оёғи остига тўшалган икки-уч метр чамасидаги тўшамчи (гдлам, мато).

ПОЙГА [ф-т] (Ксн) п а й г а (Қмш, Чир) Сайил байрам ё тўйда бўладиган отликлар ва баъзан эса пиёдалар мусобақаси. Пойгада тўй эгаси томонидан мусобақа голиблари учун соврин белгиланган. Пойга мусобақасида ким голиб чиқса, соврин ўшанга берилган.

ПОЙКУП [ф-т] Обжувознинг шולי янчадаган, бир учи босилганда яқинчи учи кўтарилиб тушадиган тўқмок, обжувознинг гурзиси.

ПОЙКУПХОНА [ф-т] Обжувоз. жувозхона.

ПОЙКУПЧИ жувозкаш, жувоз ҳайдовчи.

ПОЙЧАКИ [ф-т] Чупон ва чуликларнинг устидан бир тикиш билан таёрланган этиги. Этикнинг бу тури пашитилган кўй ва эчки терисидан ички томони юзага қилиб тайёрланади ва унинг пошнаси паст бўлади.

ПОЛВОШИ [ф-т-у] (Ксн) Фолбинга фол очиш олдидан бериладиган пул. Фол ҳақида

ПОНА Қулоччиликдаги ё р г у н ч о қ (қ.) тошлари ўрнатилган ўқнинг (қ) остига жойлаштирилган ёғоч тахтача. Ёргунчоқ тошлари пона ёрдамида юқори ва паст ҳолатга келтириб мувозанати бошқарилиб турилади.

ПОСИРА Катта ер эгалари томонидан батрақларга, уларнинг меҳнати эвазига вақтинча фойдаланиш учун ажратилган ер бўлаги; томорқа, ўз шахсий хўжалиги учун дон ёки сабзавот экиб олиш учун фойдаланиб турилган ер участкаси.

ПОЧАПУСТИН [ф-т] Тулки ва бошқа ҳайвонларнинг оёғи мўйнасидан тайёрланган пўстин.

ПУККА Ошиқнинг чиккага қарама-қарши, дўмбоқ томони.

ПУЛ КҮМДИ (Қрш) Янги уй-жой қурилишида пойдеворини ташлаш олдидан деворнинг остига бир неча танга пул ташлаб, кўмиб ёборилиши билан хонадонда тўқин-сочинлик бўлш мақсади кўзда тутилган.

ПУШТАН [ф-т] Эгарни маҳкам тутиш учун айилнинг устидан тортиладиган, эни айил ҳажмида бўлган чармдан тайёрланган от анжомларидан бири, тасма. У отнинг сиртидаги эгарни ниҳоятда маҳкам тутати, улоқ ўйинларида ундан фойдаланилади.

ПУЗА [ф-т] Ерни шудгор қилишда омов (қ.)нинг учиға кийдириладиган металл (чўян), учи ўткир мослама – тиш. қ. тиш.

ПУЗАЧИ. [ф-т] Ер ҳайдаш учун омовнинг учиға кийдириладиган учи ўткирланган металл мослама, омов тишини қувоччи уста.

ПУЛАКЧА [ф-т] Уй эшикларини безаш учун тайёрланган чиройли ва нозик безак.

ПУСТАК [ф-т] Жунли кўй терисидан ошланиб тайёрланган тўшамчи. Айрим жойларда жун қисмини турли рангга бўяб тайёрлашган.

ПУСТИН Кўйнинг жунли терисини пиштиб, ундан тайёрланган қишки устки кийим.

ПУТА ТУТДИ (Бшк, Ксн) Келинни тушуриб келишда маҳалла кишилари томонидан уларнинг олдани пўта билан тўсиб совға-салом талаб қилиш. қ. арқон тутди.

Р

РАВ [ф-т] (Ксн) Бугдой, арпа, беда, пичан ўрими пайтида ўроқчилар (қ.)нинг ўзаро бир-бирига нисбатан қиладиган ҳазили. Ўроқчилардан бири ўзага ўриш учун белгиланган бўлакни тез ва эпчиллик билан ўриб, ёндаги ўроқчининг ҳиссасидан бир қисмини олд томондан ўриб кўйиш одати. қ. бурун кесди.

РАВГАН [ф-т] (Ксн) р а б и б о н (Шҳр, Ктб), й а р а б а з о н (Қмш, Чир). Рамазон ойининг учинчи кунидан бошлаб қишлоқ ёшларининг ҳар кун кечкурун эшикма-эшик юриб, хонадон эгасидан рўзанинг закотини сўраб пул, дон ва бошқа нарсалар йиғиши. Бунда бир киши бадиҳа айтади, қолганлар жўр бўлиб, "й а р а б а з а н" деб қичқаришади.

РАВГАНЧИ (Ксн) Рамазон ойида эшикма-эшик юриб рўзанинг закотини сўровчи кишилар.

РАЖАВЛИК (Қмш, Чир) Ражаб ойида қилинадиган худойи, хайр-садақа. қ. мойражаб.

- РАМАЗОН** [а] Мусулмон мамлакатларида рўза тутадиган ой. Қамарий йил ҳисобида тўққизинчи ойнинг арабча номи. Бу ой давомида шариатга кўра мусулмонлар рўза тутганлар. Шу ой давомида болалар ва баъзан катталар кечқурунлари эшикма-эшик юриб қўшиқ айтганлар, пул ва бошқа нарсалар йиққанлар.
- РАПИДА** [ф-т] Тяндарга нон ёпишда қўлни кўйдармаслик учун ишлатиладиган, матодан тикилган қалин, доира шаклидаги кўл қоп.
- РАХМОНИ** Фолбин томонидан беморга фол очганда, уни "даволаш" расм-русумини бажаришда фолдан чиққан кўйнинг қони билан қилинадиган ирим-сиримлар.
- РИХТАГАР** [ф-т] д е г р е з . Чўндан қозон ва бошқа рўзгор асбобларани кўйиб тайёрловчи уста.
- РИХТАГАРИ** [ф-т] р и х т а г а р л и к . Чўян, бронзадан хўжалик, рўзгор асбоблари кўйиш жараёни ва устахонаси.
- РУБИНОН** (Шҳр, Ктб) Никоҳдан сўнг куёв ва қайнотанинг ўзаро бири бири билан оалом-алик қилиши. Қ. куёвкўроатар.
- РҮМОЛБЕРЦИ** (Ғэр) Фотиха тўйи (қ.) кўни тўйга келган кишиларга қийиқча ё бошқа мато улашиш.
- РҮЗА** Ислом дани асослари талабларига кўра эрта саҳардан шомгача овқат истеъмол қилмаслик, сув ичмаслик ва чекмаслик. Бунга кўра ҳар бир мусулмон ўтгиз кун рўза тутгиши керак, деб таъкидланган. Рўза тутган киши эрта саҳардан шомгача овқат истеъмол қилиши, сув ичиши, чўмилиши, чекиши мумкин эмао. Рўзадан ҳомиладор ва эмизакли аёллар, оғир беморлар, сафарга чиққанлар ва бошқалар озод қилинган.
- РҮЗА ЗАКОТИ** (Дҳк) Рамазон ойида йарабазан (қ.) айтувчиларга хонадон эгалари томонидан берилладиган танга, пул, дон, мато ва бошқа нарсалар.
- РҮЗАНМОЗ** Рамазон ойи охирида мачитда жам бўлиб, қариялар томонидан ўқиладиган номоз.
- РҮЗА ҲАЙИТ** р у з а о а й и л . Рамазон ойи охирида "муқаддас" жойларда, қабристон яқинларида ўтказиладиган байрам, оммавий сайал. Бу байрамда кўпқари, кураш, пойга каби мусобақалар ташкил қилинган.

РУЙХО [ф-т] қ. чимилдик.

С

- САБА [а] Катта ҳажмдаги меш (қ). У қимиз тайёрлаш ва сақлаш вазифасини бажарган.
- САБЗИ ҚИЯР ф-т+ў са б и з қ и й а р (қмш, Чар). Суннат тўйида эрталаб сарофтоб (қ) учун тайёрланадиган ошнинг сабзисини қийиш маросими.
- САВАЧУП са ва ч у п, са ва г и ч. Титилган жун ва пахтаги аралаштириш ва кўпчилигида фойдаланиладиган хивич.
- САВСАР ҚАЛАМ ф-т+а Сопол идишлар сиртига безак беришда ишлатиладиган мўйқалам. Қўлолчилик иш қуроли.
- САДАҚА [а] Хайр-эҳсон – исломдан руҳонийлар, шайхлар, дарвешлар, гадолар ва бошқаларга ихтиёрдй ёрдам беришнинг умумий номи. Садақа, хайр-эҳсон таланчиларга, муҳтожларга бериладиган пул, дон, мол ва шунга ўхшашлардир. Қиши ҳаётида бирор кўнгилсиз воқеа содир бўлганда, бирор фалокатдан омон қолганлиги учун жонлик (қўй, эчки каби) сўйиб, ис чиқариш.
- САДР [а] Дафн маросимидан олдин ва кейин марҳумнинг номига марсиялар айтиб аёлларнинг, баъзан эркакларнинг зикрга тушиши. Бунда садрга иштирок этувчилар доира бўйлаб ҳаракат қилади, улардан бири марҳумга марсиялар ўқийди, қолганлар жўр бўлиб "эвоҳ Ҳасан, эвоҳ Ҳусан" деб овоз чиқарадилар.
- САЙИЛ [а] Оммавий халқ байрами. Белгилянган маълум кунларда ёки йилнинг маълум фаслларида кишиларнинг кенг далада ёки "зиёратгоҳ" жойларда дам олиши, томошалар кўриши. Урта Осиё халқларининг анъанавий байрами сифатида ўтказилиб келган наврўз иломгача ҳам мавжуд бўлиб, ҳеч қандай диний белгиларга эга бўлмаган. У баҳорнинг биринчи кунини янги йилнинг бошланғичига бағишлаб ташкил қилинган. Қурбон ва рамазон сайиллари эса диний сайиллар ҳисобланиб, ислом дини қонун-қодалари асосан ташкил этилган ва ўтказилган.
- Наврўз ва бошқа маросимлар туфайли ташкил қилинган халқ сайиллари шаҳар регистон майдонларида, чорсу

ва расталарда, сайилгоҳларда, қадамжоларда ўтказилган. сайил бир неча кун давом этган. Сайилгоҳларда ошхона, чойхона, нонвойхона қурилган, мева-чева, атторлик ва баққолик дўконлари ишлаб турган. Бундан ташқари, сайилгоҳларда пойга, улоқ (кўпқари), кураш, **ЧАРҒОН** каби халқ спорт ўйинлари ва мусобақалари ташкил этилган. Халқ оқинлари, бахшилари, гуяндалари дostonлар айтган, ёр-ёр, Улан, япарлар, яллалар ижро этилган. Дорвоз, ҳофиз, созанда, раққоо, масхарабоз, қизикчилар, халқ театрларининг чиқишлари кенг томошаларга намойиш қилинган. Айиқ ўйини, илон ўйини, туя кўчқор, хўроз, ит уриштарошлар ташкил қилинган. Томошалар сайил кунлари эрталабдан кечгача давом этган.

САЙИЛ МЕВА [а+ф+т] (Қрш) Никоҳгача куёв томонидан байрам рўза ва қурбон сайиллари олдида келин хонадонига бериб юбориладиган ширинликлар ва кийимлик газлама, тақинчоқлар.

САЙЛАЙМОН **ЧИРОҚ** Касалликнинг сабабини гуё сувдан деб тахмин қилиб, қувноч томонидан беморни "даволаш" ярим-сирими. Сулаймон халқ эътиқодига кўра: оув, ариқ, дарё ҳукмдори саналган. Фолбин касалликнинг сабабини сувдан "аниқлагач", Сулаймонга сизиниб чироқ ёққан, мол сўйиб, ярим-сиримлар қилган.

САЙИСХОНА [ф+т] Отларни оқлайдиган ва уни улоқ ўйинида кўпқари чопаш учун парварош қиладиган уоти ёпиқ жой, отхона.

САЛЛА I [а] Эркаклар бош кийими. У тўрт-беш метр чамасидаги нафис ва бир рангдаги матодан иборат бўлган.

САЛЛА II [а] Хотин-қизларнинг бош кийими. У турли рангдаги юпка газламадан йўл-йўл қилиб цилиндр шаклида тайёрланган. Унинг қосаваси (қ.) баланд, ҳар хил рангдаги йўл-йўл, рахлари кўп ва катта қилиб тайёрланганини мавқо баландроқ оиланинг аёллари кийган. Кичиға с а л л а ч а (қ.) деб яритилган, уни ҳамма хотин-қизлар кийиб юрганлар.

САЛЛАЧА [а+у] Аёлларнинг бош кийими. қ. салла II.

САЛЛАВАННОН (Қтб) Суннат тўйида ёки катта онанинг сочини иккита қилиб ўраб, унинг боши устадан тангалар сочиш.

САЛИМСОҚ (Қтб) с а р и м о о қ. Мулла, қашлоқ оқсоқоли ё улуг киши томонидан янги туғилган болага исм қўйилгунча,

уни шундай атаганлар. ҳали исм қўйилмаган болани ис-
мини сўраганларга салимсоқ деб жавоб берганлар.

САЛОМ [а] с а л о м г а б о р у в. Тўйдан кейинги кун эрта
била келгани куёвнинг ота-оналарига таъзимга олиб
чақиш ва умуман келинчакнинг куёвни ака-ука ва ка-
риндош-уруғларига таъзими. Қ. келинсалом.

САЛОМНОМА [а+ф-т] (Кен, Қрш) Келан тушуриб келинганч, келгани ку-
ёвнинг уйидаги чимилдиққа қаритгунга қадар, шунинг-
дек, эрталаб келиннинг юзини очиш пайтада келин шаъ-
нига ўқиладиган мадҳия.

САНАМИ [а] Хотин-қизлар бош кийими (қалпоқ)нинг безак турларидан
бири. Хотин-қизлар дўпписига турли рангдаги ипак ил-
била берилладиган безак.

САНДАЛ [х-а] Қиш ойларида исиниш учун фойдаланиладиган рўзгор
буюми. Ҳинд ва арабларда с а н д а л дарахти бўлиб,
хушбўй ва даво саналган. Тахт ва бошқа отол-стуллар,
чорпоёлар ундан тайёрланган. Бундан ташқари, Ҳиндис-
тонда С а н д а л номли шаҳар ҳам бўлган. Қ. танча.

САНДОН [ф-т] Темирчи ва заргарларнинг ишлов берилладиган нарсани
болғалайдиган темир қунда.

САРАНДОЗ [ф-т] (Кен) Марҳумнинг хотири учун кийилган азалик ки-
йимларни ташлаш маросими. Бу маросим марҳумнинг қир-
қи ва йили кунлари ташкил қилинаб, шу кунлари турли
хил таомлар тайёрланади. Марҳумнинг яқин кишилари
томонидан кийилган азалик кийимлар ташланади, ўзлари
тайёрлаб келган кийимларни бир-бирларига кийгизади-
лар.

САРЖИГА [ф-т] Бош кийимга тикиладиган қимматбаҳо тош ўрнатилган
тақинчоқ - жига.

САРКА [ф-т] Бичилган эркак эчки. У қўй ва эчки галасининг олдин-
ги қиомида юради. Унга чўпонлар қўнғироқ осиб қўяди-
лар. У қўйлар галасини олдинга бошловчи ҳисобланади,
шунингдек, никоҳ маросими учун юборилган қўйларни бош-
лаб борувчи эркак эчки.

САРКАЛЛОН (Ктб, Шҳр) с а р к а л л о н т у й. Уғил боланинг бир
ёшга тўлиши билан қилинадиган кичик сочтўй.

САРОФТОБ Хатна тўйида эрталаб берилладиган зиёфат, ош.

САРПО [ф-т] с а р п о й (Кен, Бшк). Тўйда узоқдан келган меҳмон-

ларга, тўёна билан келган кишиларга бериладиган тўн ёки мато.

- САРПО КИЙГИЗИШ** [ф-т+у] (Қон) Никоҳ кечаси келинга янғаси ва дугоналари томонидан никоҳ кийимини кийинтириш маросими. Одатга кўра келинга дастлаб "бахт кўйлагини" деб аталмиш оқ матодан тикилган кўйлак кийдирилади.
- САРПОНИЧАР** (Қрш) Суннат тўйи бошланишидан икки-уч кун аввал маҳалла аёллари иштирокида тўй эгасининг эркак-аёл хешларига, яқин ўртоқларига олдиндан сарпо тайёрлаб қўйиши.
- САРПУШ** [ф-т] Қозоннинг устани беркитиш учун тахтадан доира шаклида тайёрланган қопқоқ, уст ёпқич.
- САРТАХТА I** [ф-т] Мурдани ювиш учун тўрт оёқли жонтахтага ухлаш қилиб ясалган настак стол.
- САРТАХТА II** [ф-т] Лойга турли шакл бериш учун кулолчилик дастгоҳининг юқори қисмига ўрнатилган доира шаклидаги дастлабки тахта. Кулолчилик дастгоҳи ёғоч асоо ва иккита доира шаклидаги ёғочдан иборат бўлиб, настка доира парра (қ.) юқоридаги доира с а р т а х т а деб юритилади. Сартахта диаметри 30-35 см чамасидаги доирадир.
- САРТОПО** [ф-т] (Қон) Келин тушуриб келтирилгач, эрталабки зиёфатда тайёрланган таомлардан келиннинг емасдан туриши ва қайнота ва қайнонанинг келинга сарпо ва бошқа нарсалар ҳадя қилиши. қ. келин ош емайди.
- САРХОНА** [ф-т] Чилимнинг тамаки солиб тутатиладиган сопол қисми.
- САРХУМИ** [ф-т] Мисдан тайёрланган, сув ичишга мулжалланган идиш.
- САРҲАФТА** [ф-т] (Қтб) Куёв томонидан келинга ҳар ҳафтада бериб туриладиган совға-салом.
- САТҚОҚ** (Қон) Қушноқлар томонидан касални "даволаш" усули. қ. кийна.
- САЧОВ I** (Қон, Бшк) с а ч а л л а (Қтб), ч а ч а л а (Қмш, Чар), о а ч а л о қ. Никоҳ кечаси келинни тушириб келишда куёв ва келин боши устида очиладиган танга ёки ширинлик.
- САЧОВ II** (Қон) Суннат тўйида хинавандон (қ.) (аёллар базми)га келиб, уйин-қулги қилаётган хотин-қизлар устидан очиладиган танга, қоғоз пул ва ширинликлар. Тўй эга-

сига яқин кишилар саҷов сочган ва у ҳар бир кишининг номига аталиб сочилган.

САҲАРЛИК Рўза ойи кунларида тонг отмасдан азон маҳалида ейиладиган овқат.

СЕЛОБЧА [ф-т] Мисдан тайёрланган қўл ювиш идиши.

СЕЛХОТИН (Ҷир, Қш) Об-ҳаво қурғоқчил келган йиллари баҳор ойларида ёгин ёғишини сўраб табиатга илтижо қилиш. Кўпинча янги туққан аёл бир таёқча аёл кийимини кийгизиб ёки эски латта-лутта ва тошбақа боғлаб уйма-уй юради, дон ва бошқа нарсалар йиғади. Ҳар хонадонга борганда унга сув сепади. Йиғилган нарсалардан овқат тайёрлашади ва кўпчилик бўлиб ейишади.

СЕП I (Кто) Катта туй (қ.)да келин томондан куёвнинг қариндош-уруғларига қўйиладиган сарпо, матолар.

СЕП II (Кон, Бшк) қ и з с е п и. Қиз узатишда унга ота-онаси томонидан бериладиган мол, уй-рўзгор жиҳозлари, кийим-кечаклар.

СЕП ИЛУВ с е п ё й д и (Кон, Бшк). Қизнинг ота-онаси томонидан тайёрланган кийим ва кийимликлар, уй жиҳозлари ва бошқаларни (биотини) намоёиш қилиш, келин тушган хонани келин сепи билан безаш.

СЕПИР (Джк, Кол) Бир ойнинг тугаб, иккинчи ойнинг бошланишидаги оралиқ давр.

СЕП ЙИҒДИ (Кон, Бшк, Қш) Келиннинг намоёиш қилинган кийим ва кийимликларини, бошқа нарсаларини (биотини) бир неча кун ўтгач, куёв ва келиннинг яқин қариндош-уруғлари томонидан йиғиб олинаши.

СЕПЛИ Сепи мўл, биоти мўл қиз.

СЕПОЧ [ф-т] Урмак (қ.) туқаш жараёни билан боғлиқ иш қуроли. У диаметри I см узулиги 30 см чамасидаги таёқча бўлиб, унга арқоқ ип маълум тартибда ўралган бўлади. Ушбу воситасида арқоқ (қ.) ип ва эриш (қ.) иплар бода ўртасида навбатма-навбат ўтказилиб борилади.

СЕПСИЗ Сепи бўлмаган, биоти бўлмаган қиз.

СЕТОРА [ф-т] Қумушга қимматбаҳо тошлар ўрнатиб тайёрланган хотин-қизларнинг бўйин, кўкрак беагаи. қ.ха-пабанд.

СИНСИЛА қ. сетора.

СИНЧ УЙ ч у п к а р и , с и н ч к о р и . Асоси ва деворлари ёғоч каркасли уй. Унда ёғоч каркаслар икки қават қилиб жойлаштирилган бўлиб, каркаслар оралиғи гувала ёки ғашт билан беркитилади.

СИРБОНАТЎЙ (дмш, Чир) Қизнинг куёвга унаштирилганлигини элга маълум қилиш мақсадида никоҳ маросими олдидадан маҳалла кишиларига бериладиган эиёфат. Зиёфат куёв томондан қизнинг ота-онасиникида ташкил қилинади.

СИҚМОН Гўштли ва нўхотли шўрвада куёв учун тайёрланган хамир овқат (Хамир узиб-узиб шўрвада пиширилган).

СОВИН I (Дхк) Суанат тўйида тўй-эгасига унинг қариндош-уруғлари, ёру биродарлари томонидан олиб келинадиган тўёна (қўй, эчки, сизир).

СОВИН II (Дхк) Ўзига тўк хонадонлар томонидан иқтисодий ночор оилаларга вақтанча, соғиб сугидан фойдаланиш учун берилган соғин сизир.

СОВРИН Кўпқари, пойгада мусобақа ғолибларига бериладиган мукофот.

СОВЧИ Уйланадиган йигит томонидан қизни кўриш ва унинг ота-онасининг розилигини сўраш учун вакил қилинган киши. Бу сўз қадимдан туркий халқлар нутқида қўлланиб келган. Маҳмуд Кошғарий с о в ч и сўзи хабар ва янғаликларни етказувчи, келин ва куёвлар ўртасида хат-хабарлар ташувчи маъносидан қўлланишни, бу сўзнинг асл ўзаги хабар, мақол, нутқ, қисса, ҳикоя, сўз маъносидан с о в (ДМТ, II, 168-169-196) сўзидан олинганлигини кўрсатади.

СОЛИЧ (Чир) қ. соврин.

СОЛМА ЖИП Отнинг ёл ёки дум қилидан тайёрланиб, кўруkning (қ.) учига боғланган ингичка ип. Бундай ип куёв ва келин ўтови учун ишлатилган.

СОЧ ПУПАК [у+ф+т] Хотин-қизлар соч безаги. У қора рангдаги ипак, пахта ва жун иплардан тайёрланган. Унинг пастки томонига турли рангдаги ипдан попукли безак берилиб, попуқлар эса турли рангдаги майда мунчоқлар билан безатилган. У сочнинг ҳар бир ўрмига қўшиб ўрилган.

СОЧ СИЙПАТАР (Қмш, Чар) о о ч о и л а ш (Қон). Ниҳоқ кечаои

куёв келиннинг майдалаб урилган сочини пастдан юқорига қараб сийпаши. Бу одат келиннинг сочини тўкилишидан оқлаш мақсадада бажарилган.

СОЧТУЙ (Қон, Қрш) Боланинг туғилганига 10–11 ой тўлгач, унинг сочини биринчи марта олиш билан боғлиқ ҳолда утказилган маросим. қ. о а р к а л л о н .

СОҚА ТАЙЛАР (Чар) Болалар ва баъзан катта ёшдагилар ҳам ўйнайдиган ошақ ўйини. Ўйин қатнашчиларида биттадан соққа (ошақ) бўлади. Соққани бир киши йиғиб олиб, давра уртасига ташлайди. Кимнинг соққаси олчи турса, ўз соққаси билан бошқа ошақлардан бирини уради. Урилган ошақ чикка ёки пукка ётса, бошқасини уради. Ўйин маълум шартга амал қилинади. Қам ютказса, у қўйилган шартни бажаради.

СУВСАР ПУСТИН Сувсар терисидан тайёрланган пўстин. Пўстиннинг бу тури ниҳоятда юқори баҳоланган.

СУВХОТИН қ. **оувилокотин**.

СУВИЛОХТИН о. у с х о т и н (Қон, Бшк). Ўйил қурғоқчил келганда табиатдан ёмғир сўраб қилинадиган одат. Ёғочга аёл кийими кийгизилиб, баландроқ жойга ўрнатиб қўйилган. Аввал унинг устидан оув қўйиб "ҳаво ёгсин қўл бўлсин, уйдим ерлар бут бўлоин", деб қўшақ айтилган.

Ёмғир ёғишни орзу қилиш ва у билан бўлган одатлар туркий халқларда жуда қадим даврлардан бери мавжуд бўлган. Мас, қорлук, ғуз, гагаузларда тош бўлган, унинг ёрдами билан ёмғир, қор, дўл сўраганлар (ОПСА, 1897, 107). Бу тошни Маҳмуд Кошғарий "ят" (ДЛТ, III, 8) деб атаган.

СУМАК Бешикка беланган чақалоқнинг сийдигини тувакка йўналтирувчи найоимон асбоб.

СУМАЛАК Баҳор ойининг бошларида қуёш тушмайдиган жойда ундарилган бугдой-ниҳолининг янчилиб олинган сувига ун аралаштириб, суяқ ёки қуюқ қилиб тайёрланган таом. Сумалак таркиби витаминларга бой бўлган. Қадимги туркий тилда с у м а и в и т и л г а н б у г д о й (ДЛТ,

(Ш, ЗЭО) маъносда қўлланган.

СУННАТ Уғил болани хатна қилиш, буни мусулмонларда Муҳаммад пайгамбарга тақлид қилиш деб изоҳлаган. Чунки Муҳаммад онадан суннатли бўлиб туғилган эмиш. Суннатли бўлиб туғилган болани хатна қилиш шарт бўлмаган. Бундай болаларга Суннатилла, Мусурмон, Мўмин исмларини қўйишган.

СУННАТ ТҶҲ (Қд) қ. хатна тўйи.

СУРПА с у п р а. Хамир ёйиш, нон ясаш учун қўй ва эчки терисидан ошлатилиб доира шаклида тайёрланган рўзғор буюми.

СУРПА БЕРДИ (Ксн) Келин тушириб келтирилгач, унинг олдига чиққан онаси томонидан супра тутқазилиши. Нонни улуглаш, келиннинг бу оила ризқига шерик бўлганлиги рамзи сифатида бу маросим қилинган.

СУПРА ОҚДИ с у р п а ё й д и (Ксн, Қрш, Бшк). Хатна тўйига нон пишириш олдидан ун элаш, хамир қориш, нонни тандирга ёпиш ишларига тайёргарликнинг бошланиши сифатида уюштирилган аёллар зиёфати. қ. нон ёпди.

СУРПА ҚОҚДИ (Ксн) Кенжа фарзанд.

СУТ ПУЛИ (Қрш, Шҳр, Ктб) Қизнинг ога-онасига куёв томонидан бериладиган пул. қ. қалин.

СУЮНЧИ Оилада бирон кўнгилли воқеа юз берса (фарзанд дунёга келса), узоқ сафар ва армиядан келган кишиларни биринчи бўлиб кўрган киши унинг яқинларига олиб келган хушхобар эвазига бериладиган пул ёки сарпо.

СУЗАНГИР [ф-т]Игна, тевана, жуводдиз ясам ими билан шуғулланувчи киши.

СҶҲИШ I (Дҳк) Суннат тўйи учун боқилган молларни тўйдан бир кун аввал сўйиб қўйиш маросими.

СҶҲИШ II (Қмш, Дҳк) Суннат тўйида тўй эгасининг яқин қариндош-урушлари, яқин дўстлари томонидан бир қўйни сўйиб, уни бутунлигича пишириб олиб келиши.

СҶКИЧАК ч ў к и ч а к Кўрпа тўшак, гилам йағиб қўйиш учун ёғочдан тайёрланган сўри. Унинг баландлиги 30-35 см бўйи 1,5 метр, эни эса 75-80 см чамасида бў -

либ, уст томони тахта билан беркитилган бўлади. Сў-
кичак тол дарахти ёғочидан ясалган.

СУХТА [ф-т] (Кен) Болани хатна қилганда **нон** кетиш олдини олиш мақсадида эски пахта увадасидан куйдириб тайёрланган куюнда.

СУҚИМ (Кто) Тўйда сўйиладиган бўрдоқи қорамол.

СУҲОН [ф-т] Пичоқ, қайчи, теша ва болта каби рўзгор асбобларини чарқлайдиган пўлат эгов.

Т

ТАБАДОН [ф-т] Эшик ёки дарча (қ.)нинг юқорисида тўрт бурчак шаклида қолдирилган ўрин. У тахта ёки ганч билан панжа-
ра қилиб безатилган бўлади.

ТАБАНАК [ф-т] Заргарлик ва чўян қуювчилар қолипи.

ТАВА [а] (Кен) Бугдой, беда, пичан ўримида ўроқчиларнинг ҳар бирига ўриш учун тақсимланган ер. Ҳар бир кишига ўриш учун тенг тақсимланган экин бўлагى унинг "тава"си саналган.

ТАВАН [ф-т] Хотинларнинг тўйга олиб келадиган мева ва кийимлик совғаси.

ТАВАНБОШИ Хотинлар томонидан олиб келинган совға (таван)ларни қабул қилиб олиш, меҳмонларга патнис тузатиш учун таванхонага (қ.) бошлиқ қилиб қўйилган хотин.

ТАВАНХОНА [ф-т] Тўй ва зиёфатларда меҳмонларга патнис тузатиладиган, совға-салом ва тўёналар сақланадиган хона.

ТАВАНЧИ Тўй ва зиёфатларда меҳмонларга хизмат кўрсатувчи ходим. қ. таванбоши.

ТАВИР Узун сочоқли, эгар остидан солинадиган от абзали.

ТАВҚАР Тўрт ошиқ ташлаб ўйналадиган қимор ва унда қатнашувчи қиморбозлар давраси.

ТАВҚАРГИР Қиморда ютуқдан чўтал олувчи киши, чўталчи. қ. чинакчи.

ТАВОФ [а] Муқаддас, табаррук деб ҳисобланган кимса, нарса, жой атрофини зиёрат қилиш.

ТАГДЎЗИ Хотин-қизларга хос безак тури. Дўпписининг пастки қисмига айлантариб тикилган йўрма-безак.

ТАГИ ҚАЛАМ [ф-т+а] Кулолчилик иш қуроли. Сопол идишларга безак беришда ишлатиладиган мўйқалам. қ. хат қалам, савсар

қалам.

ТАЁҚ ТАШЛАДИ (Ксн) қ. арқон тутти.

ТАЁҚ ТУТДИ (Ктб) Аза кунда марҳумнинг ўғил фарзандлари ва яқин қариндошларининг тўн кийиб кўлида таёқ туттиши.

ТАЁҚ ҚОЛДИРДИ (Ксн) Ўлат қаоаллиги билан касалланган (гул, талоқ шимма) чорванинг бирор "муқаддас" жойдан айлан-тарилиши, чўпон таёғининг ўша жойда қолдирилиши.

ТАЁҚ ЎГИРЛАДИ (Чар) Чорва билан шугулланувчи кишилар ва чўпонлар орасида бўладиган ўзаро ҳазилга кўра, қайси чўпоннинг чорваси яхши урчиб, ривожланган бўлса, бошқа чўпоннинг ҳазил қилиб, унинг таёғини ўғирлаб кетиши. Бу билан тўё ўзининг чорвасида ҳам ривожланиш бўлади деб уйлашган.

ТАКАКИ ЭТИК Таканинг ошлатилган терисидан ички томони юзага қилиб тайёрланган этик. Этикнинг бу тури чидамли ва бақувват бўлганлиги учун чавандозлар уни пойга ва кўшқари мусобақаларида кийганлар.

ТАКАЛОВЛОВ (Ксн) Болалар ўйини. қ. бабабайтака.

ТАЛОҚ [а] Эр-хотин ўртасидаги моҳарода эрнинг хотиндан ажралишини ифода этадиган сўз. Эр хотинга нисбатан уч талоқ сўзини ишлатса, хотин хонадондан чиқиб кетиши шарт бўлган. Эр яна уни хотинликка олмоқчи бўлса, у бошқа кишининг никоҳига ўтиши, ундан ажралиб эрига тегиши лозим бўлган. Бунда яна никоҳнинг ҳамма маросимларига амал қилинган.

ТАЛҚОН Қоврилган бугдой уни. Уни ун ҳолатида истеъмол қилинган. Узоқ сафарларда кишилар талқондан егулик сифатида фойдаланганлар.

ТАНГА – СОЧИҚ Тўй ва шу қари шодмёналарда бошдан сочилган танга-чақа, пул.

ТАНГИЧ Қора уй қанотларини ўзаро туташтириш учун ишлатиладиган жундан гулли қилиб тайёрланган таома ип. Унинг эни 2 см чамасида бўлган.

ТАПИР-ТАПИР ҚОРАҚУШ (Қрш) т а п и р – т а п и р қ у л о қ. Болалар ўйини. Ўйин иштирокчилари икки гуруҳга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ ўзларига биттадан бек (бошлиқ) сайлаб оладилар. Беклар ўз болаларига ном (дарахт, арпа, ўрик, дарё) кўйиб ниқадилар. Бироқ гуруҳдаги

болалардан бирининг кўзи боғланади. Иккинчи гуруҳ беги ўз болаларидан бирининг номини айтиб чақиради. Чақирилган бола келиб кўзи боғланган болани чертиб кетади ва ўз жойига бориб утиради. Қолган болалар "тапир-тапир қора қуш" деб кичқаришади. Чертки еган бола чертиб кетган болани топса, ўзи билан бирга олиб кетади, тополмаса, ўзи ҳам ўша гуруҳда қолади.

ТАРАББИ т а р а в и (Қсн, Қрш). Рамазон ойида рўза тутган кек-оалар томондан кечқурун ўқиладиган кўп ракатли намаз.

ТАРАШ [Ф-т] Жувозчиликда ёғ идиши - ёғчувани тайёрлашда ишлатиладиган чарм қаринди.

ТАРИҚПУРКУТМА (Қрш) Тери касаллигини "даволаш" мақсадида қушноч ёки эмчилар томондан қалинадиган ярим-сирим (Қушноч оғзига тарик олиб ярага етти марта пуркаган).

ТАРОҚ Қуллолчилик қуроли. Сопол идишларнинг сиртига ўйиб безак ва нақш беришда ишлатиладиган металл асбоб.

ТАҲА Ошиқнинг олчи томонига қарама-қарши текис томони.

ТАҲАЧА [Ф-т] Уйнинг тўридан мапрамач (к.) йиғиш учун лойдан баландлиги 50 см чамасида тайёрланган супача.

ТАҲТБУЗАР I (Қрш, Ғэр). Болани хатна қилиш олдида йиғилган тахтни бузиш. Бу маросимга меҳмонлар чақирилиб зиёфат бериледи.

ТАҲТБУЗАР II (Қсн) Никоҳ маросимида келинни тушириб келиш олдида келинга унинг ота-онаси томондан қилинган сепни ва тахтлаб қўйилган қошқа бисотларини куёвниқига олиб келиш учун бузиши.

ТАҲЗАНОН (Қрш, Ғэр) Хатна тўйида кўрпа-тўшаклардан сандиқ устига урилган тахт. Тахт кўринадиган жойга йиғилиб, унинг ўқорасига нон ва ойна осиб қўйилган. Тахт устидан танга сочганлар. Йиғилган тахт бир неча кун туриши лозим бўлган.

ТАҲИИҒАР (Қсн) Никоҳ қуни келиннинг ота-онаси томондан унга қилинган кўрпа-тўшакларни сандиқнинг устига йиғиб, намойиш қилиш.

ТАҲМОНПЕЧ [Ф-т] Қимматбаҳо сўзана, жойқуш.

ТАХТА ЖАМАЛАК [Ф-т] Қ. тахтача.

ТАХТАЧА [Ф-т] Хстин-қизларнинг соч безаги. У ипак, пахта иплари

дан тайёрлангуб, иплар узаро туташтирилган. Унинг пастки қисми попукли бўлиб, унга турли рангдаги майда мунчоклар, туморчалар билан безак берилган бўлади. У майда қилиб ўрилган сочга ёқоридан боғлаб қўйилган.

ТАХТА ШАМОЛАК [Ф-Т] (КТБ) қ. тахтача.

ТАХУРАР Ўрил тўйга атаб тақилган кўрпа-тўшакларни таҳмондаги сандиқ устига йиғиб намойиш қилиш мақсадида ўтказиладиган аёллар маросими. қ. хинаваннон.

ТАШНОБ Ўзиниш учун хонанинг пойтахтидан чуқур қазилиб тешик хум ёки кўза қўмилган махсус моолама.

ТАЪЗИМ (Кен, Қрш) Келин тушириб келтирилгач, эртаси эрталаб, унинг олдига чиққан онаси иштирокида кўёвнинг ота-онаси ва қариндош-уруғларига келиннинг таъзим қилиши. Бунда келиннинг олдига чиққан онаси кўёвнинг отаси, онаси ва бошқаларнинг номани бирма-бир айтиб, келин номидан салом беради, ҳар бир саломдан сўнг келин таъзим қиладди. қ. келин салом.

ТАЪЗИМТУТАР (Кен) Кўёв келин турган хонага кириши билан хонанда ўтирганлар ҳурмати учун уларга кўёв ва келин томондан таъзим қилиниши.

ТАЪЗИЯ Марҳумнинг хотири учун ҳамдардлашиш. қ. фотиҳа.

ТАХҲАҚИ (Кен, Қрш) Никоҳ қуни келиннинг ота-онаси тайёрлаб қўйган бисоти (сандиқ, кўрпа-тўшак)ни кўёв томон йиғитлари бузиб, кўёвниқата олиб жўнаши ва шунга беряладиган пул.

ТЕПИА КАЛЛАБОШ (Ғэр) Болалар уйи. Уйни қатнашчилари ўз бош кийимларини бир чизик бўйлаб қатор қилиб тепаб чиқади-лар. Ҳар кэм ўз бош кийимини тепиши керак. Тепганда кимнинг бош кийими орқада қолса, бошқа болалар ўша бош кийимни тепаб қочишади.

ТЕЗКОР Арра изларини текислаш учун ишлатиладиган ўткир этов.

ТЕПАТИШ (Кен) Томоқ безининг шамоллаш касаллиги. Томоқ бези шамоллаган болаларнинг томоғини эмчи кампирлар бармоғи билан босиб даволаши ва қилинадиган ирим-сиримлари.

ТЕПКИ (Кен) Қулоқ ости томири шамоллаганда, эмчиларнинг "даволаш" усули. Касалнинг бошини бўсағага қўйиб, шашга оёқ билан секин-секин тепаб даволаш усули.

ТЕРИ ЁПТИ (Бшк) Болани биринчи марта бешикка белашда бешик устага кўй терисини ёпиш. Хотинлардан бири "Отанг қаттиқ гапирса, кўркма, онанг қаттиқ гапирса, кўркма, от кишнаса, кўркма", деб бешакка ёпилган кўй терисини саватгич билан секин-секин уриб турган.

ТЕРЛИК Отга чирги (қ.) остидан солинадиган дастлабки юпка пахта мато. У от сиргидаги терни ўзига олиш вазифасини бажарган.

ТИЗМА Қора уй ички деворига боғич (қ)дан бирмунча ёқоридан тортилган узун, нақшланган, эни 3-4 см чамасидаги тасма.

ТИЛЛАБАРГАК [ф-т] т и л л а қ о ш . Турли шаклда ҳар хил безаклар берилиб тайёрланган пешона безати.

ТИЛЛАТОВОҚ (Қмш, Чир) ф и л л а т а б а қ . Нон ушатил маросимида кўёвникидан келин хонадонига ноз-неъмат, кийимликлар солиниб олиб борилган идиш-товоқлар. Идишлар қирқ дондан патир ва қатламалар билан кўёвникка қайтарилган. Бу қатлама ва патирлар маҳалла хонадонларига улашиб чиқилган.

ТИЛЛА - **ТИЛЛА** (Шҳр) Болалар ўйини. қ. тапир-тапир қорақуш.

ТИЛМА (Қд) Бемор гўдакларни қушночлар томондан "даволаш" уоуларида бири. Қушночлар беморни "тилма" бўлган, деб унинг чаккасини, кўкрагига ва орқасидан, икки курак ўртасидан тилиб, қон чиқарганлар.

ТИРНОҚТҲЙ (Қон, Қрш) Гўдакнинг тирноғини дастлабки олишда қилинадиган маросим. Бунда турли хил хамир таом тайёрланиб, ҳамсояларга улашиб чиқилган.

ТИШТҲЙ (Қтб) Боланинг дастлабки тишлари чиқа бошлаганда қилинадиган маросим. Хамирдан қатлама, бўғарсоқ пиширилиб, қушниларга улашиб чиқиш.

ТИШҚОЛИ т и ш х о л (Дҳқ). Тишни бузилиш, касалланишдан сақлаш мақсадида тишга суртилинадиган махсус қора рангдаги бўёқ.

ТОБГИР [ф-т] Улоқчи, пойгачи отни тобга келтирувчи ва отнинг тобга келганлик даражасини аниқловчи киши, уста чаваандоз.

ТОВОҚ I (Қд) тўйлардаги кураш мусобақасида энг зўр полвонларни аниқлаш мақсадида давра ўртасига қўйилган тўмсол. Тўй эгаси даврада учтадан бештагача товоқ қўяди. Товоқларда қатлама ёки патир ҳамда ширинликлар бўлади. Товоқлар биринчи, иккинчи, учинчи... деб номерланган бўлиб,

уларнинг ҳар бири учун мукофот белгиланади. Биринчи товоқ учун мукофотнинг миқдори (хўкиз, тую, той) бошқа товоқларга nisбатан каттароқ бўлади. Бошқа товоқлар мукофот миқдори уларнинг тартибига қараб камайиб боради. Даврадаги полвонлар ўз кучига қараб қўйилган товоқларни олади. Бошқа полвонлар товоқ олган полвонларга талаб қилиб даврада навбат билан айлана бошлайди. Курашда ким ғолиб чиқса, товоққа қўйилган мукофот ушанга берилади.

ТОВОҚ II (Қд) Ҳатна ва никоҳ тўйларига меҳмон хотинлар томонидан олиб келинадиган қатлама, патир, ширинликлар ва газлама қўйилган идиш.

ТОВОҚ III (Ғзр, Яқб) Байрам арафасида келинникига қуёв хонадондан юбориладиган таом, ширинлик ва кийимликлар.

ТОЗА КЕСАК қ. б а р а к а тош.

ТОЙ-ТОЙ ТҮЙ (Қрш) Ёш гўдак юришга бошлаганда қилинадиган оилавий маросим - зиёфат.

ТОКЧАПЕЧ [Ф-г] Уй деворига осиб қўйишга мўлжалланиб турли хил безак бериб тикилган мато.

ТОМДАН ДУМАЛАТТИ (Кгб) Чақалоқ тишли бўлиб туғилганда қилинадиган ирим-оирим. Бундай чақалоқ томда думалатилган. Унга Бўри деб исм қўйганлар.

ТАМОҚ БОСДИ (Ксн, Бшк, Қрш) қ. теппатяш.

ТАМОҚ РҰМОЛ Аёлларнинг: о а л л а (қ.) устидан солинадиган бўйин билан айлантириб ўраладиган катта ҳажмдаги рўмоля.

ТОР ЁЙДИ (Ксн, Бшк) Келин тушириб келингач, унинг ҳамма кийим ва кийимлик газламаларини намойиш қилиш. Бунда қуёв томондан берилган кийимлар алоҳида, келиннинг ота-онаси томонидан унга берилган кийимлар алоҳида, совага учун келтирилган нарсалар алоҳида қўйилган.

ТОР ЁЙДИ (Ксн, Бшк) Келиннинг намойиш қилинган кийим ва кийимликларининг маълум вақтдан сўнг йиғиб олинishi.

ТОШТАБА (Дхқ) т а б а , т а б а т о ш. Тоғли чорвадорларда non пиширишга мўлжалланиб ясса ҳолатга келтирилган маҳоус тош.

ТОС РҰМОЛ [Ф-г] Рангли матодан келин учун тайёрланган қўл рўмоля - дастрўмол.

- ТОҒОРА ҚАЙТТИ** (Ғэр, Қрш) Сайил ёки байрам муносабати билан куёв томондан келин хонадонига қилинган совғалар солиб келинган ядидларни келин томоннинг яна совға-саломлар билан куёвниқига қайтариши.
- ТОҒИР ҚИЛДИ** (Дҳқ) Хирмон янчилиб, совралиб, дон чиғилдан ўтказилиб бўлингач, чош (тоза буғдой)дан бир ғалвир олиниб, уни сувда ювиш ва ювилган буғдойни чошга аралаштириб юбориш. Бу билан хирмон янчишда ишчи ҳайвонларидан тушган ахлатлардан буғдой тозаланади деб уйлаганлар.
- ТУВИҒ ЎЙИН** (Ксн) Улфатлар ўртасидаги ўйин. Зиефатда даврадагилардан бири кўй ёки эчкининг тўпиғини маълум шарт ёки зиефат қилиб бериш шарти билан иккинчисига бериши. Тўпик берган киши тўпик олган кишидан уни астаган жойда сўраши мумкин. Сўраган пайтда унинг берган тўпиғини кўрсата олса, тўпик берган киши ўртасидаги шартни бажариши керак, кўрсата олмаса, шартни тўпик олган кишининг ўзи бажарган.
- ТУҒАЛ** (Ксн) Чорва молларининг тўлиқлигини, ҳаммаси мавжудлигини сўраш учун ишлатиладиган сўз. Чорвадорларда "молларнинг ҳаммаси борми" дейиш ўрнига "молларнинг тугалми" деб сўраганлар.
- ТУГУН** (Ксн) Дафн маросимидан олдин таъзияга келганларга бериладиган ширинлик ва у тугалган оқ мато.
- ТУЙНУК** Қора уйнинг юқори қисмидан тутун чиқиши, ёруғлик тушиши учун очиб қўйиладиган жой. Наҳсадан бўлган уйнинг ҳам юқори қисмида тутун чиқадиған тешик т у й н у к деб номланган.
- ТУЙНУК БОВ** Қора уй юқори қисмини беркитиб турадиған кигизга бириктирилган жундан тайёрланган йўгон арқон. Унинг воситасида қора уйнинг туйнуғи очиб-ёпиб терилган.
- ТУНУК** и с л и. Қора уйнинг туйнуғини беркитиш учун тўртбурчак қилиб тайёрланган кигизлар. Қадамга туркий тилда т у н д и сўзи булутланди, ёпилди, қопланди каби маъноларда қўлланган. Унинг т у н у р , т у н а р , т у н м о қ шакллари қўлланган: к ў к т у н д и - ҳаво булутланди; қ а п у р т у н -

- д а - эшик ёпилди (ДЛТ, II, 1961, 35) каби
- ТУЛУМ** (Дхк) т у л у п. Қатақ, қимиз сақлаш мақсадида эчки ёки қўйнинг терисини кесмасдан, уни бутунлай шилиб ажратиб олиш йўли билан тайёрланадиган идиш.
- ТУРЛУК** Қора уй ён қиёмларини ёпиш учун ишлатиладиган кигиз бўлаги.
- ТУМАК** т у м о қ . Телпақоймон иссиқ бош кийим. Ушбу бош кийимнинг ички томонига 2-3 ойлик кўзи териси тикилган бўлиб, усти мато билан қопланган.
- ТУМОР I** Диний тушунчага кўра гўё кўз тегишидан, бало, оқат, ивожино қабилардан саяқлайдиган, ичига дуо биталган қорғоз жойланган учбурчак нарса. Буни оқатда бўйинга, қўлтиққа, оочга таққанлар ёки кийимнинг ички қисмига тикиб қўйилган.
- ТУМОР II** Хотин-қизларнинг кийим устидан бўйнига осиладиган бўйин безаги. Тумор учбурчак шаклда бўлиб, кумуш, мис каби металлдан бўлган.
- ТУМСА** Биринчи болага ниобатан она ёки онанинг биринчи боласи. Мас., тумса бола, тумса боласига башқоронғи бўлиш (биринчи бола, биринчи болага башқоронғи бўлиш).
- ТУМЧА** к ў з а ч а. Ҳажми кўздан кичик бўлиб, сув сақлаш учун ишлатиладиган сопол идиш.
- ТУСХОТИН** (Ғэр) Баҳорда, ёғингарчилик кам бўлган йилда ёғингарчилик бўлоин девон ниятда устидан сув қуйиб, қишлоқ кўчалари ва ҳовлиларида олиб юрладиган аёл ёки аёл шаклидаги кўғирчоқ.
- ТУТАТҚИ** Гўё касаллик, фалокат қабиларнинг олдини оладиган ё даф этувчи деб тасаввур қилинадиган нарса, мориқ.
- ТУТУН I** Қора уйнинг ичкари томонини жун ёки пахтадан тайёрланган гулли мато билан тикиб чиқаш. Уйнинг ички томони шундай матолар билан туташтирилиши уйнинг ичига безак берган.
- ТУТУН II** Қора уй ён деворларини ўраб турадиган кигиз. Қора уйнинг ён деворлари 4-5 та кигиз билан ўралиб турган. Ўтовнинг ёнини беркатадиган кигизларни ўзбек шева-ларида яна т у в а л и к ёки ё н к и г и з , т ў р л ў қ деб ҳам номланади.
- ТУТУНБОШИ** (Дхк) Ўтмишда тоғдаги ўтин ва дарахтларни кесиб, тўп-

лаб ёққанлиги учун Ўрмон қоровулига тўланадиган со-
лик.

ТУХУМСОЛДИ (Кен) Ёшларнинг сарфарзанд бўлашини истаб, никоҳ ке-
часи куёвнинг қўлтиғига 10–15 та тухум солиб қўйиш,
келиннинг қўлига бола бериб қўйиш. Куёв хонадан чи-
қиш билан қўлтиғидаги тухум ўртоқлари томонидан бў-
либ олинган.

ТЎЕНА Қариндош-уруғлари, яқин дўстлари томонидан тўй эгасига
улашिलाдиган совға. Қ. совун.

ТЎЙ I Кўпинча базм-томоналар билан зиёфат бериб ўтказиладиган
баъзи маросимларнинг умумий номи. Мас., никоҳ тўйи,
ўғил тўйи (хатва, суннат), соч тўй, бешак тўйи, шу-
нингдек, бирор воқеа-ҳодисага бағишлаб зиёфат ва ўйин-
кулгилар билан ўтказиладиган тантаналар: ҳовли тўйи,
ҳооил тўйи, солдат тўйи кабилар.

ТЎЙ II Қудалар ўртасидаги келишувга мувофиқ куёв томондан
қиз томонга бериладиган пул, сарпелар, мол, ун, гуруч
ва шу кабилар мажмуи.

ТЎЙБОШИ Тўйга бошчилик қилувчи шахс.

ТЎЙ ЖЎНАТТИ (Қрш, Кен) Никоҳдан бир-икки кун аввал куёв томондан
келинникига тўй харажати учун ҳўкиз (қўй), ун, гуруч,
шаринлик кабиларни жўнатил.

ТЎЙ ОШИ (Дҳқ) Тўйга келган меҳмонларга эрталаб тортиладиган ош.

ТЎЙХАТ Тўйга таклиф қилиб ёзилган қороз, тўй таклифномаси.

ТЎЙЧИ Тўйга келган меҳмон, тўй қатнашчиси; тўй қилувчи киши,
тўй эгаси.

ТЎЙЧИҚ Кичкина тўй, тўйча.

ТЎЙЧИРОҚ (Кен, Қрш) Келин тушириб келтирилган куннинг эртаги
куни қора чироқ ёқилиб, уни қўлда тутган ҳолда ёши
улуғ кишининг келини бир неча марта айланиши.

ТЎҚМА Улфатлар ўртасида тўпланган маблағ ва масаллиқ ҳисобига
қаш ойлариининг маълум кунларида ўтказиладиган ўтириш.
Қ. г а ш т а к.

ТЎҚМАЧИ Тўқма қатнашчиси, гаштак аъзоси.

ТЎЛ Чорванинг, қўйларнинг болалаш даври.

ТЎЛА д ў л а, е р т ў л а. Ердан қазиб қалинган тураржой.
Норвачиллик билан шуғулланувчи аҳоли уйининг бу тури-
дан кўпроқ фойдаланган. Баъзан бундай уйининг катта

қисми ердан қазилиб, бир қисми паҳса билан кўтарилган ва уста ёпилган.

- ТУМАЛАҚ ҚАЛИН** Куёв ва келин қариндошларининг келишуви билан белгиланган қалин миқдори.
- ТУЎБИЧАР** (ққш) Келин хонадонда куёвга сарпо бичиш ва тиқиш маъносими.
- ТУЎБОВИ** (Чир, қш, Якб) Никоҳ кечаси куёвни кийинтарган кишига бериладиган ҳадя (пул, мато).
- ТУЎШТИ I** (Ғэр, Якб) Куёв томондан келин хонадонига тўй харажатларини олиб борган совчи ва бошқаларга тўн кийдириш.
- ТУЎШТИ II** (Якб, Қш) Тўйда хизмат қилган кишиларга сарпо кийдириш.
- ТУЎИЛУВ** (Дхк) нягга қуриладиган иморатнинг устасига атаб ҳовли юзига тўн олиб (ошиб) кўйиш.
- ТУШТОШ** Қиз болаларнинг майда тошларни юқорига отиб-олиб олиб ўйнайдиган ўйини ва ўйналадиган тош.
- ТУРКУНЛАТАР** (Дхк) Қиз узатилгач, унинг ота-онаси томондан қизни таклиф қилиш, қизини ва у билан ҳамроҳ бўлиб келганларга зиёфат бериш. Туркун сўзи туркий тилларда, жумладан, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ тилларида келиннинг ота-онаси, қариндош-уруғи. улар яшайдиган жой (ҚирРС, 1965, 759; Қаз РС, 1054, 376; ҚирРС, 1958, 652) маъноларида қўлланади.
- ТУҚИМА ЧОЛБОР** Жундан тўқилгач, почаси этикнинг устидан тушиб турадиган эркаклар пастки кийими. Уни эркаклар қишда, кўпқари каби улоқ ўйинларида кийишган. Шунингдек, чўпонлар кийганлар.
- ТУҚМАЛОФ** (Бшк, Қон) Никоҳ кечаси ва келин ҳамда куёвни келин турган хонага бошлаб кирган куёвжўраларнинг турли хил таомлар билан зиёфат қилиниши. Куёв билан келинга бутун пиширилган қўй сони қўйилган. Одат бўйича куёв ва келин овқатга қўл узатмасликлари керак. Куёв ва унинг жўралари дастурхон ёзган аёлларга пул берганлар.
- қ. т ў қ қ и з т о в о қ .
- ТУҚАЛ** Хотин устига олинган иккинчи, учинчи...хотин. Биринчи хотин бо й б и ч а , кейингилари эса тўқал саналган.
- ТУҚ-ТУҚИЖОН** (Ктб) Болалар ўйини. қ. тилла-тила.

- ТУҶҚИЗ** (Кон, Қрш) Куёв томондан келинга тайёрланган кийимлик газламалар, турли хил тақинчоқлар, бош-оёқ сарпо ва ширинликлар.
- ТУҶҚИЗЛИК** (Яқб) Болалар уйини. қ.зувуллатар.
- ТУҶҚИЗ ОҚШОМИ** (Қрш) Чақалоннинг тўққиз кунлигини нишонлаш.
- ТУҶҚИЗ ПИЧАР** (Кон, Қрш) Никоҳ олдидан келиннинг кийимликларини бичиш, қ. кийим пичар.
- ТУҶҚИЗ ТОВОҚ** Никоҳ кечаси келин турган хонага куёв ва уни бошлаб кирган куёвжўраларга тортиладиган зиёдат. Тўққиз лаганда тўққиз хил таом келтирилган.
- ТУҶҚИЗ ТҮЙ** (Қрш, Кон) Никоҳ олдидан келинга юбориладиган кийимлик ва нону патирлар. Уларнинг сони тўққизтадан бўлган.
- ТУҶҚИЗ ЎБОРДИ** (Кон, Қрш) Никоҳ олдидан келин хонадонига юбориладиган кийимлик ва тўй харажатлари. қ.тўй жўнатти.
- ТУШАК ЙИҒДИ** (Қтоб, Шҳр) Никоҳдан оўнг куёв ва келин ётган тўшакларни йиғиш, қ.жой йиғар.
- ТУШТОВОҚ** (Қмш, Чир) Куёв чақирди маросимида куёвга қўйнинг тўшгўштидан тайёрланган таом.

У

- УВУҚ ЧАНҒАРАҚ** (қ.) ҳалқаси ичига туташтириладиган эгик таёқча. Увуқларнинг сони чанғарақнинг катта-кичиклигига боғлиқ бўлган.
- УВУҚБОВ** Увуқ (қ.) таёқчаларини маҳкам боғлаб қўйиш учун ишлатиладиган гулли эноиз тасма.
- УЗАНГИ** Эгарнинг икки томонидан туширилган, отга минган пайтда оёқнинг мувозанатини сақлаш учун хизмат қиладиган, оёқ кириб турадиган металл мослама, от абзали.
- УЗАНГИБОҒ** Юқори учи эгарнинг қаптолига (қ.) қуйи учи узангининг юқори қисмидаги махсус тешикдан ўтказилиб боғланадиган жун ёки пахта ип.
- УЗАНГИШҮЛ** (Ғэр) Келинни тушириб келишда уни отда олиб келган акаси ёки тоғасига бериладиган пул. Келинни олиб келган қишага пул бермагунча, уни отдан олиб кеташга рухсат берилмаган.
- УЗМОНТОЙ** у з м а о ш . қ. сикмон ош.

- УЗУК** Қора уй гумбазини ёпишга мўлжалланган иккита катта ярим доира шаклидаги кигиз.
- УЗУКБОВ** Қора уй қиомларини, яъни у з у к (қ.) бўлаklarини туташтириб турувчи тасма.
- УЙ КЎРДИ** (Ғэр, Яқб) Нон синдириш маросими **утгач**, қизнинг қариндош аёллари: куёвнинг уй-жойи, ота-онаси ва яшаш шароитлари билан танишиб кетиши. қ. куда таниш.
- УЙНИ ҚИЗИЛ ҚИЛИШ** Никоҳ тўйи олдида келинга аталган қора уйнинг ички томонини турли хил мато билан безаш, уйнинг ташқар томонини эса оқ кигиз билан ўраш.
- УЙ ТИҚДИ** (Дхк, Қбл) Никоҳ тўйи арафасида куёвникида ўтов тикиш жараёни. Бу маросим таяннали вазиятда ўтган. Бунга куёв ва келинга яқин бир неча хотин-қизлар таклиф этилган. Қиз домондан тайёрланган жиҳозлар билан ўтов безатилган, келганларга заёфат берилган, хуроандчилик қилинган.
- УЙҚУ БЕРДИ** у й қ у й и р и ш (Қиш, Ғэр) Болани бешикка белаш олдида бир аёлнинг қўлига ип олиб, бошқа аёллардан бирма-бир "уйқунгни бердингми", деб сўраб чиқиши. Ким "Ҳа, бердим" деса, ипни бир марта тугаб қўяверган. Ип қанча кўп тугилса, бола шунча кўп уйқули булади деб ўйлашган.
- УЙҚУ ИЗЛАШ** (Дхк) Бола яхши ухласин деган мақсадда уйқучи (Уюмликдаги бодом шаклидаги ҳашорат уюсини уйқучи деб атаганлар) излаб топиш ва уни бешикка осиб қўйиш.
- УЛУҶ** Йигирилаётган пахта ёки кун ч у й к а (қ.)нинг оз миқдорда қолган қисми.
- УЛОҚ I** Ўғил тўйида ташкил қилинган улоқ ўйини - кўпқари.
- УЛОҚ II** Кўпқари мусобақасида чавандозларга чопиш учун берилган 4-5 ёшли сўйилган така ёки ёш эркек бузоқ.
- УЛОҚЧИ I** Улоқ мусобақасида қатнашувчи киши - чавандоз.
- УЛОҚЧИ II** Кўпқарида улоқ чопиш машқига ярайдиган от.
- УМОЧ** Уваланган хамирдан тайёрланган суяқ хамир овқат.
- УЛТОН** Эгар қиомларини бириктириш учун ишлатиладиган хўкиз ёки туянинг хом териодан тайёрланган қайиш иплар - тасмалар.
- УЛУШ** (Ғэр) Тўйга узоқдан келган меҳмонларга овқатланиш учун бериладиган егулик. қ. қўниқ.

- УНСОҲТИ** (Кон) Кўлқари мусобақасига чиқиш олдида улоқни олиб кетаётган биринчи отлик чавандозга ва унинг отига кўпқари бехатар яқунланиши, яхшилиқ билан тугаши наварда тутилиб, ун сепиш.
- УН ЧАНГАЛЛАТТИ** (Кон) Келин тушириб келинган, эртаги эрталаб олдига чиққан онаги супра ёнига олаб келиб вонни улуғлаш, хонадонда мўл-кўлчалик бўлиш мақсадида ун чангаллатиши,
- УПА УРДИ** (Ктоб) Никоҳ тўйи тўй харажатларини олиб келган кишиларга упа ёки ун сепиши. қ. ун сочди.
- УРМАТАЁҚ** (Кон) болалар ўйини. қ. Қурматаёқ.
- УРВОҚ** Ҳамир муштлаётганда, ёяётганда Ҳамирнинг тахта ёки оудрага ёпишиб қолмаслиги учун унинг ости ва устига сепилдиган ун.
- УРЧУҚ** Қўлда ип йиғириш учун ишлатиладиган, қўйи томони учли, юқори томони эса ипни чагиб қўйишга мослаштирилган йиғириш қуроли.
- УРЧУҚВОШИ** Урчуқнинг юқори томонига кийдирилиб қўйиладиган, урчуқнинг бир текис айланишини таъмин этадиган ўртаси тешик айлана шаклидаги сополча, ёки ясаи тош бўлакчаси.
- УСИР [а]** (Қиш, Ғэр) Бурдой ёки арпа тозаланиб чош қилинган, қишлоқ эшони, мулло, сартарош ва бошқаларга ажратилдиган улуш.
- УСТИ** (Кон) Тўйга келган аёллар дастурхонадаги мато - совга.
- УЧ-УЧ** (Кон, Бшк) Болаларнинг ошиқ ўйини. қ. кана-кана.
- УЧОВАРА** (Кон, Бшк) Тўй ёки гаштак (қ.)да ҳар уч кишига мўлжаллаб келтирилган ош-палов.
- УЧИ** (Қрш) Дафидан уч кун кейин марҳумнинг хотири учун қилинадиган худойи - ош бериш.
- УЧИНГИРДИ** (Қрш) Кўз огриги касаллини "даволаш" мақсадида қилинадиган ирим-сирим. қ. учик.
- УЧИҒ** (Кон) Кўзи огриган кишига қилинадиган ирим-сирим, Қушночлар томонидан кул аралаш туфроқни бемор кўзи атрофида чангатаб "даволаш" усули.
- УЧОҚҚОМИ** (Қрш) Чақалоқ уч кунлик бўлганда пишириладиган турли хил таомларнинг қўни-қўшниларга тарқатилиб, ёш боланинг соғ'омонлиги ва оиланинг хурсандчилиги ҳақида ҳабар бериши.

- УЧУРМА** Бирмунча йўғонроқ қилиб йиғиралган жун илдан уч қават қилдб тўқилган ип (тасма). У яссси шаклида тўқилган бўлиб, 1,5–2 см энлиликда бўлган.
- УЧХАШПАТ** (Қрш, Ксн) Болалар **уйини**. Уйин майда тошчалар билан уйналган, маълум шартга асосланган. Учта тош олинаиб, иккитаси ерда туради, бирини ҳавога отиб ердаги билан қўшиб илиб олинади, шу ҳолат уч марта давом этади. Уйинда ютказган бола шартни бажариши зарур бўлган.
- УҚА** Безак учун аёллар ва эркеклар устки кийими (чопон, ятак, камзул) четларига тикиб қўйиладиган энгиз мато.қ. мағиз

Ф

- ФИТР** [а] Рўзанинг тамом бўлиши билан одатдагича овқатланиш ҳуқуқига эга бўлиш. Рўза охирида камбағалларга, мулларга бериладиган садақа, эҳсон.
- ҲОЛ** [а] Барор нарсага (мас., кўл, китоб, майда тош, карта, ойна, сув кабиларга) қараб киши билишга қизиққан нарса ёки ҳодисаларни гўё олдиндан "айтиб бериш", сохта башорат.
- ҲОЛЧИ** Ҳ о л б и н. Ҳол очувчи шахс.
- ҲОТИҲА** I [а] Улик чиққан хонадонга ўлимнинг дастлабки уч куни ҳамда ҳайит кунларида марҳумнинг хотири учун ўтказиладиган маросим, таъзим.
- ҲОТИҲА** II [а] Қиз билан йигитнинг турмуш қуришга розилигидан кейин никоҳдан олдин ўтказиладиган маросим.
- ҲОТИҲА** ТҲЙ Қиз билан йигитнинг унашгиралганлиги муносабати билан ўтказиладиган кичик тўй.
- ҲОТИҲА** КУНИ [а+ў] (Ксн) Никоҳгача қизнинг ота-онасиёкида бўладиган зиёфат. Ҳ. катта тўй.
- ҲОТИҲАМИК** [а+ў] п о т и я л и к (Ксн, Қрш, Қмш, Чир, Яқб). Унашгиралган, нон сандириб қўйилган қиз.
- ҲОТИҲАХОН** [а+Ҳ+т] Ўлимнинг дастлабки уч куни, ундан кейин ва ҳайит кунлари Улик чиққан хонадонга кириб, Ҳотиҳа ўқувчи киши.
- ҲУТА** [Ҳ-т] п у т а. Тўрт-беш метр матодан қилинган белбоғ. Баъзан уни узун белбоғ деб ҳам юритишади.

X

ХАБАРЧИ [а+у] қ. жарчи.

ХАЗОНРЕЗИ [ф-т] (Қрш) қ. баргизахон.

ХАЙРОТ [а] (Қд) Ёши улдуғ киши қазо қилганда дафн қилиш маросими-га келган кишиларга бериладиган пул ва ширинликлар.

ХАЛВАЙТАР [а+ф-т] Марҳумнинг қарқини ўтказиш маросимида пишири-ладиган таом.

ХАЛОСЛАТТА (Қрш) қ. аласлатта.

ХАЛОСЛАШ (Қрш) қ. аласлаш.

ХАНОСИЛ х а н н о с и р (Ктб, Шҳр). Болани хатна қилиш (Баъзан бу маросим суннат тўйидан бир неча кун кейин ҳам бўл-ган).

ХАПАБАНД [ф-т] х а п у б а н д , х а п а б а н д (Дхк). Аёл-ларнинг ранг-баранг майда мунчоқ, маржон, нозик са-даф, турли хил қумуш безаклар ва шу қабилардан тизиб ясалиб кўкракка тақиладиган махсус беағи. қ. сето-ра.

ХАРОШ [ф-т] Кулолчиликда сопол идишларга сайқал ва нақш беришда ишлатиладиган иш қуроли.

ХАСАГУЛПАТАК (Ғэр) Болалар ўйини. Ўйинга қатнашувчилар икки гу-руҳга бўлиниб, ҳар бир гуруҳ ўзига биттадан эна (бош-лик) сайлашади. Сналар ўз болаларига ном қўйиб чиқа-дилар (қуёш, ўт, сув, тоғ каби). Бирон гуруҳ болала-ридан бирининг кўзи боғланади ва она ўз гуруҳидаги болалардан бирининг номини айтиб чақиради. Чақирил-ган бола кўзи боғлиқ боланинг пешонасига бир чертиб кетади, қолган болалар: "хасагул патаккина, рўмолим гулдаккина", деб қичқиришади. Кўзи боғлиқ бола черт-ган болани топа олмаса, ўзи ҳам шу гуруҳда қолади. Ўйин шу тариқа давом этади.

ХАСПЎЧИ [ф-т] х а с п ў ш и . Қамиш ёки хашак билан ёпилган кул-ба (том).

ХАТИМ [а] (Қд) Хатми қуръон, хатим буюрмақ. Ўлганлар арвоҳига атаб қуръон тушириш (қуръонни бошдан охиригача ўқиб чиқиш) ва шу муносабат билан ўтказиладиган диний ма-росим.

- ХАТНА** [а] Мўсулмонлар ва баъзи халқларда ўғил бола кинсий аъзо-сининг уч қисми терисини қисман кесиб ёки кесгариш. Шу муносабат билан ўтказиладиган маросим, зиёфат – оуннат тўйи.
- ХИНАБЕРДИ** (Қрш) Байрам ва сайил олдида келинга куёв томондан қилинадиган совға, қизга юборилган кийимлик, ширинлик, хина ва бошқа нарсалар.
- ХИНАВАНДОН** [ф-т] (Қон, Қрш) х и н а в а н д о н . Тўйда хотин-қизларнинг ўзларига оро бериб, хурсандчилик, ўйин-кулги қилиши.
- ХИНАВАНДОН ОШИ** (Қон, Қрш) х и н а в а н д о н о ш и . Ҳинавандонга (қ.) келган хотин-қизлар учун тайёрланган таом.
- ХОДИМ** [а] (Қрш) Тўйга келган меҳмонларни қабул қилиш, уларга таом бериш, дастурхон тузаш ишлари билан шуғулланувчи киши.
- ХОЛА-ХОЛА** [а] (Қон) Қиз болалар ўйини. Ўйин қатнашчилари икки гуруҳга бўлинади. Гуё бир-бирлариникига меҳмонга боришган бўлади. Аввал хола меҳмон бўлиб келади, кейин жиян боради. Холаси жиянига сарпо кийгизади, бошқалари уни шолча устига ётқизиб, ағанатади ва "сарпо муборак" қилишади. Шундан сўнг "жиян" ўртоқларига ўйнаб бериши, шеър, ашула ёки эртёк айтиб бериши керак.
- ХОЛИС ОДАМ** [а] (Джк) қ. совчи.
- ХОМАЛИМИ** (Кто, Шхр) қ. нон сандирди.
- ХОМТАЛАШ** [ф-т+у] Бирор жонлик (қўй, эчки, қорамол) сўйиб, уни хомлигича қўни-қўшниларга текин улашиб чиқиш. Киши бирор кўрқинчли туш кўрганда ёки ҳаётда бирор кўнглисиз воқеа содир бўлганда шундай қилади.
- ХОСА** [а] Аёллар дастори (қ.)
- ХУДОЙИ I** [ф-т] (Қрш) Суннат тўйи бошланишидан олдин тўй эгасининг барон яқин марҳум кишиси (отаси ёки онаси) хотираси учун пиширилган таом (ош, шўрва).
- ХУДОЙИ II** [ф-т] Марҳумнинг руҳига бағишлаб ёки бирор фалокатдан эсон-омон қутулганлиги учун худо йўлига қилинадиган садақа, қўбонлик, зиёфат.
- ХУМБЎЗ** [ф-т] Қўйилган чўян асбобларни қотириш учун тайёрланган махсус жой – печ.
- ХУМОЙ** Қадимда кечаси ўйни ёритиш учун чироқ ўрнида ишлатилган мослама. Бу мосламада ўтин ёки мол тезаклари ёқилган.

Баъзи жойларда уни ч ў л о қ х о т и н , ч а л а х о т и н деб ҳам номланган.

ХУН Қасддан ўлдирилган киши учун олинадиган қонли ўч, қасос. Шунингдек, ўлдирилган кимса эвазига тўланадиган ҳақ, товон (Қадимда товон пул, ер, мол кабилардан иборат бўлган ёки ўлим ўрнига ўлим билан тугаган).

ХУН ҲАҚИ [ф-т+а] ўлдирилган киши учун тўланган товон.

ХУРЖУН I [ф-т] Эгар устига ёки елкага ошириб ташланадиган, юк олинадиган икки кўзга қоп, қўш халта.

ХУРЖУН II [ф-т] (Қиш, Чир, Яқб) Фотиҳа тўйидан оўнг қиз томон кувёнига пиширилган бир қўй гўшти, кувёнинг ота-онаси ва яқин қариндошларига юборадиган совғаси, сарпоси.

Ч

ЧАБАҒАН (Дхк, Кол) қ. чавандоз.

ЧАВАНДОЗ [ф-т] (Кси, Қрш) Кўпкарида улоқ чопувчи, пойга мусобақасида от чопувчи киши.

ЧАЙДАМ (Улв) қ. кебанак.

ЧАКҚА ПУШАК Хотин-қизлар бош кийимининг бир ён томонига турли рангдаги ипак ёки пахта илдан тайёрлаб қўндирилган попук.

ЧАККИ Қаттиқдан сиздириб тайёрланган сўт маҳсулоти – сузма.

ЧАККИ ЭТИК Паот пошнали, темирдан тақа қоқилган этик. Этикнинг бу турининг чоки ичкарасида бўлади. Уни чўпон ва чўлақлар кийганлар.

ЧАККИ ТУРВА Сузма тайёрлаш учун оқ суридан ёки жундан тўқилган матодан тайёрланган халтача.

ЧАККИ ҚУРУТ Чакки халтачанинг ўзида қотирилган қурт. Чакки халта ичидаги сузмаси билан ясси ҳолга келтирилган ва шундайлигича қуритилган.

ЧАКМАН [ф-т] ч е п к а , ч е п к а н (Дхк) Қўй жундан йиғириб тўқилган устки кийим. Қишда, совуқ ҳавода кийиш учун мўлжалланган. Унинг ранги қандай жундан тайёрланганига қараб турлича номланган: оқ чакмон, қора чакмон, кўк чакмон, малла чакмон.

ЧАЛА (Кси) Тўл пайтида ёниб тугамаган ўтинни ўчоқдан чала, ёниб тугамасдан чиқаришни ман қилиш. Ўтинни охирига-

ча ендирмадан чада қолдариш гўё **буғуз** молларни ич ташлашига ёки чала туғишига сабаб бўлади деб уйлаганлар.

ЧАЛМА Эркаклар тўнининг четига айлантириб тикиладиган безак. Унинг эни 0,5 см, узунлиги 3–4 метр чамасида бўлиб, чопоннинг ўзига бир йўла қўлда бир киши чалиб турган, иккинчи киши уни чопонга тикиб борган. Чалмани қўлда ҳам тўкиб тайёрлашган.

ЧАЛОП [ф-т] Сузмага (чаккига) озгина туз солиб сувда суултириб тайёрланган ичимлик. У асосан ёз фаслида иссиқ кунларда ичилган.

ЧАЛГАЙ Эркаклар ва аёллар устки кийимининг (чопон, ятак, камзул каби) икки олди ёқасидан то этак учига қадар бўлган қюми.

ЧАНОҚ ч и н о қ. Увуқ (қ)нинг бироз эгилган ва ясси қилиб текиланган учини керага (қ.)нинг юқори, ажралиб турадиган қюмига бирлашиб туриши.

ЧАНТА [ф-т] Болалар ўйини. Ўйин иштирокчилардан бири сиқимига танга ёки бошқа нарса яшириб, бошқалардан "чанта"деб унинг сонини сўрайди. Сиқимдаги нарсанинг миқдорини ким тўғри айтса, нарса ўшаники ҳисобланади, топа олмаса, қарқини тўлайди.

ЧАНГАРАК Қора уй гўмбази асосини, юқори қисмини ёпиб турадиган мослама. У ёғоч халқа бўлиб, бироз эгилган таёқчалардан тайёрланган бўлади. Унинг диаметри 2,5–3 м чамасида бўлиб, уйга ёруғ тушиш ва шу билан бирга тутун чиқадиган тешик вазифасини бажарган.

ЧАПКИ [ф-т] (Ғэр) Суннат тўйида эркаклар ва хотин-қизлар учун алоҳида-алоҳида ташкил қилинган ўйин-кулги, базм давраси.

ЧАПҚАЙИШ (Қон) ч а п а қ а й и ш (Қмш). Қўшқарида чавандозлар томонидан улоқни узанги қайишга бириктириб, улоқни олиб қочиш усули.

ЧАРЛАДИ ч а л л а д и. Никоҳдан сўнг қизни ва куёвни қариндош ва дўстларини таклиф этиб қиз ота-онасиникида берилган зиёфат. қ. тўркунлар.

ЧАРЛАР Никоҳ тўйидан сўнг келин ва куёв шарафига ҳар икки қудалар уйида ўтказиладиган биринчи чақирик. қ. чарлади.

- ЧАРХ I [Ф-г] Сопол идишлар тайёрлаш дастгоҳи.
- ЧАРХ II [Ф-г] Пахта ва жун иш йиғириш дастгоҳи.
- ЧАРХ III [Ф-г] Пичоқ, қайчи, ўроқ, қаллиқ каби уй-рўзгор буюмларини чархлаш дастгоҳи.
- ЧАРХЧИ Тигли асбобларни чархлаб ўткир қилувчи ҳунарманд.
- ЧАРХЧИЛИК Бозорда чархловчилар راستаси. Чархчилар гузари ёки маҳалласи.
- ЧАЧАЛА ТҮЙ (Джк) к и ч и к т ў й. Келинга ва келиннинг отаси учун куёв томондан олиб келинган совғалар учун ўтказиладиган маросим.
- ЧАЧОҚ о а ч о қ Чўпоннинг пичоқ, унинг қини (ғилофи), игна, бигиз, чакмоқтош каби иш қуроллари учун мўлжалланган мосламанинг безағи — попуқлар.
- ЧАҚМОҚ Чўпонлар олов ёқиш учун ишлатиладиган тош-чақмоқ тош.
- ЧАҚАЛОҚ КҮЙЛАК (Қд) Чақалоққа тикилган биринчи кўйлак. Биринчи кўйлакни фарзанда кўп кишининг кўйлагидан тиккандлар. Узоқ умр кўрсин деган маънода кўйлак ёқасидан то этагигача узун ип осилтириб кўйганлар. Она ундан кейин ҳам фарзанд кўришни давом эттираверсин деган мақсадда кўйлакни этаги охирига ва енг учини чокламаганлар.
- ЧАҚАЛОҚ ОШИ (Ктб) Чақалоқнинг туғилганига 5 ёки 11 кун тўлганида тайёрланадиган таом.
- ЧАҚИРДИ (Фэр). қ. т ў р к у р л а т а р .
- ЧАҚИРУВ Отлиқ, пиёда, мотоциклда ё велосипедда кўчама-кўча юриб қишлоқ аҳлини тўйга таклиф қилиш.
- ЧЕК [Ф-г] (Ктб) ч а к , ч е к т а ш л а ш . Ўрталикқа сўйилиб баробар тақсимланган жонлиқ вўштини ўзаро тенг бўлиб олиш.
- ЧЕМ КҮЙДИ (Қмш) Кўпчилик бўлиб ариқ қазини пайтида қилинадиган одат. Ҳайровчилар (қ.)дан бири ариқ ёқасида яшовчи хонадон эгаларидан бирининг дарвозаси олдига бир бел чим элтиб қўяди, Унинг эвазига хонадон эгаси ариқ қазувчиларга зиёфат қилиб бериши керак бўлган.
- ЧИЙ Қора уй керага (қ.)сига ташқи томондан бириктириладиган қамишдан тўқилган мослама (бўйра). Чийнинг юқори ва пастки қисмлари қора уй деворига бов (қ.)воситасида

маҳкам қилиб боғланган бўлган.

ЧИЙРАТМА Жун ёки пахтадан йиғирилган оддий ипдан икки қават қилиб (чийратилиб) тоб бериб тайёрланган ип. Ип қўлда ва урчқда чийратилган.

ЧИКАБУРОН [ф-т] (Ктб, Қрш) Тўйга келган эркак кишиларга бироз шираник, нон ва рўмолча улашиб чиқиш.

ЧИККА Ошиқнинг ичи чуқур томони, пукканинг ақои.

ЧИЛВИР [ф-т] Жун ёки пахтадан тайёрланган узунлиги 3-4 м чамасидаги ингичка, ўта пишқарқон.

ЧИЛВОН (Ктб) Қушночнинг беморни "даволаш" учун қиладиган прим-сирими (қирқ марта тугилиб беморга ўраб бериладиган ва бемор уни ўзи билан олиб юриши лозим бўлган ипак ип).

ЧИЛЁСИН I (Ктб) Беморни "даволаш"да қушночлар томонидан қилинадиган прим-сирим.

ЧИЛЁСИН II Беморни "даволаш"да домла томонидан қуръондаги "ёсун" сурасини қирқ марта такрорлаш.

ЧИЛЛА I (Қрш, Шҳр, Ктб) Келин тушириб келтирилгач, уни ёлғиз қолдирилмайдиган қирқ кунлик давр.

ЧИЛЛА II (Ксн, Бшк) Чақалоқнинг дастлабки қирқ кунлик даври.

ЧИЛЛАГУРЗОН [ф-т] (Ктб) Чақалоқ туғилгач, қирқ кундан кейин, яъни унинг чилласи чиққандан сўнг болани яқин кўшни ва қариндош-уруғларнакига кўтариб ўтиш, меҳмонга бориш ва шу муносабат билан ўтказиладиган маросим.

ЧИЛЛАКИ [ф-т] (Ктб) Чақалоқнинг чилла давридаги уст-бош кийими.

ЧИЛЛА КИРДИ [ф-т-ў] (Ғэр) Беморни уч ёки олти кун давомида уйдан чиқармасдан қушноч ёки домла томонидан "даволаш" усули.

ЧИЛЛАЛИК (Бшк, Ксн) Чақалоқни қирқ кун давомида бегонага кўрсатмаслик, у турган хонага бегоналарни киритмаслик, ман қилиш даври.

ЧИЛЛА ҚУВДИ (Ғэр) Қ. чиллагузар.

ЧИЛОПЧИН [ф-т] д а с т ш у й , с е л о б ч а .Мисдан ясалган қўл ювиш идиши.

ЧИЛТАН [ф-т] Диний тасаввурга кўра -- гўё ғайритабиий кучга эга бўлган, кўзга кўринмайдиган, бир-биридан ажралмайдиган афсонавий қирқ рух.

- ЧИЛТАНЧИРОҚ** [ф-т] Беморни даволаш мақсадида афсонавий қирқ руҳга ёқаладиган қирқта чироқ. қ. ч и л т а н.
- ЧИЛЧУП** [ф-т] Нишолда тайёрлашда ишлатиладиган бир даста хивич.
- ЧИМИЛДИРИҚ** (Қмш, Чир) ч и м и л л и қ (Қсн, Қрш). Никоҳ кечаси куёв билан келини бошқалардан ажратиб туриш учун хонанинг тўрига тортилган безакли газлама - тўсиқ.
- ЧИМИЛЛИҚ** ОЛДИ (Қсн, Қрш) Чимилдикни маълум муддатдан кейин олиш мароми. қ. бийшанба.
- ЧИМИЛЛИҚҚА СОЛДИ** (Қсн, Бшк) Куёв келгунга қадар келини янғаси ёки опаси томонидан чимилдиққа бошлаб кириш.
- ЧИМИЛДИРИҚ УЗДИ** (Дхқ) қ. бийшанба.
- ЧИММАТ** (Бшк, Қрш), ч у м м а т (Ғэр). Никоҳ кечаси келиннинг юзига ёпиб турадиган рўмол.
- ЧИМЧИЛОҚ БОҒЛАШ** (Қд) Таъзияга келган ҳомиладор аёлга ва ҳомила болага гўё "зиён тегмасин" деган мақсадда марҳумнинг кафанлигидан йартиб олиб, аёлнинг чимчалоғига боғлаш.
- ЧИНА** (Қсн, Бшк) Никоҳ кечаси куёвниқанда ташкил қилинадиган ёш келинчақларнинг ўйин-кулгаси, хурсандчилик баъми.
- ЧИНАК** [ф-т] Ёнғоқ ўйинида ютуқ миқдоридан чинакчи (қ.) олиб турадиган улуши.
- ЧИНАКЧИ** Ёнғоқ ўйинида ютуқ миқдоридан маълум қисмини олиб турувчи киши.
- ЧИПТА** Ички томони кигиз билан қопланган қора уй эшаги.
- ЧИПЧИРҒА** ч и п ч и л ғ а й . Тўрт қиррали қалиф жун ишдан тўқилган кичик ҳажмдаги арқон.
- ЧИРҒИ** Отни эгарлашда отнинг сиртидаги терни (намни) ўзига қабул қилиш учун кигиз солиб қавилган ва эгар остидан қўйиладиган жихоз. Маҳмуд Қошғарийнинг "Девон"ида ч и л а н д и (намланди, терлади ДЛТ., II, 174) сўзи келтирилади. Мас., о т ч и л а н д и - от терлади. Бу сўзнинг қадимги туркий тилда - ч и й, ч и р, ч и р к вариантлари бўлиб, улар нам, тер, суюқлик, ифлослик (ДЛТ., III, 225) маъноларида қўлланган.
- ЧИРКИС** (Чир) ч у л к и с (Қмш) Болалар ўйини. Ўйин интарокчилари икки гуруҳга бўлиниб, маълум масофада икки чизиқ бўйлаб саф тортиб туришади. Ўйин қатнашчилари навбати билан бир-бирларининг сафларини ёриб ўтмишга уринадилар. Қайси гуруҳ аъзолари сафни кўпроқ ёриб ўтса, уша гуруҳ ютган бўлади.
- ЧИРОЗ** [ф-т] Эркак ва аёллар чопони ва бошқа устки кийимларининг ёқа ва этак четларига айлангириб тикилган безакли

хошия. Ш е р о з а тожик тилида (Фст, II, 1969, 581) кийимнинг ёқа ва этак ҳошинларига тақиладиган безак маъносида қўлланган.

ЧИРОҚ АЙЛАНТИРДИ [ф-т+ў] (Чир) Никоҳ кечаси келинни куёвнинг ёнига гидамда кўтариб келгач, келин ва уни бошлаб келган кишилардан қора чироқ айлантириш жараёни.

ЧИРОҚ КЎРСАТТИ [ф-т+у] ч и р о қ к ў р с а т т и (Қрш, Шҳр). Никоҳ кечаси куёв ва келиннинг турмуши ёруғ бўлсин, деган мақсадда уларга чироқ кўрсатиш жараёни.

ЧИТ ТАШЛАШ (Ктб) Куёв ва келиннинг тўшагини йиғиш маросимига қатнашган хотинларга бир метр чамасида газлама улашиб чиқиш.

ЧИГИЛ Арпа ва бугдойни хас-хашакдан, ифлос нарсалардан тозалашда фойдаланиладиган деҳқончилик асбобларидан бири.

ЧИГИР ч и й и р (Чир). Эчки, сағир, туя, йилқи каби ҳайвонларнинг тупроқли ёки қумли яйловларда сақланиб қолган излари. Чорвадорлар йўқолиб қолган уй ҳайвонларини уларнинг туёқ излари орқали кидириб топганлар.

ЧИГИРИҚ ч и г р и қ , ч и г и р . Ер ости суви паст бўлган қудуқлардан сув чиқариш учун ўрнатиладиган металл ёки ёғоч моолама. Сув арқони чигариқ устида айланади. Шу туфайли сув чиқариш қўл билан сув тортишга nisбатан бирмунча енгил ва осон бўлган.

ЧИГИТИ (Дхк, Қбл) Қиз узатаётганда унга ота-онаси томонидан бериладиган кийим ва уй жиҳозлари. қ.сеп.

ЧОДИР I [ф-т] қ. чимилдиқ.

ЧОДИР II [ф-т] Наранжи ўрнида ёпнадиган аёллар ёпинчиги.

ЧОЙГАШТАК (Қон) Никоҳ олдида турмушга чиқаётган қиз ўз дугоналарини уйига таклиф этиб, улар билан биргаликда ташкил қилинган ўйин-кулги, зиёфатли базм.

ЧОЙШОЯ [хит+ф-т] Сафарда, чўпонлар ўтар (яйлов)да юрганда чой қайнатилуш учун ясалган қурилма – уч оёқ.

ЧОК [ф-т] Эрак ва хотин-қизлар устки кийимининг қуйи икки ён қиомида учбурчак шаклида очилган жой. Унинг юқори қиоми ўтқир бурчак шаклида бўлиб, пастки қиоми очиқ бўлади.

ЧОРГУША [ф-т] Сут ва қаймоқ сақлаш учун сополдан тайёрланган тўрт бурчак шаклидаги идиш.

- ЧОРИҚ** Қорамолнинг ошланмаган бўйин ёки бош терисидан тукли томони ичкарига қилиб тайёрланган оёқ кийими. Пай билан тикилган. Чориқнинг бу тури қиш фаслига мўлжалланган бўлиб, оёқнинг қуйи қисмини, яъни ошиққача бўлган қисмини ёпиб турган. Чориқни асосан чўпон ва чўлиқлар кийиб юришган.
- ЧОРСИ I** [ф-т] қ. чимилдириқ.
- ЧОРСИ II** [ф-т] қ. белқаро.
- ЧОРСИ III** [ф-т] Тўртбурчак шаклида оқ докадан тайёрланган аёллар бош рўмоли. Уни кекса, ёши катта аёллар бошларига солиб юришган.
- ЧОРТОҚ** (Кен, Чир) Кўпқарида чавандозларга улоқ ташлаб туриш учун қилинган махсуо баланд сўри, ҳавога.
- ЧОРШАММИСУЛУВ** [ф-т] (Кен) ч о р ш а м м и с у р и к (Бшк). Сафар ойининг охириги чоршанба кунини маҳаллаларда гулхан ёқиш ташкил қилиниб, ундан маҳалла ёшларининг сакраши, кўза синдириши ва бошқа хурсандчилиги.
- ЧУВА** ё г ч у в а . Жувоз ёгини сақлайдиган, уч-тўрт килограмм чамасида ёғ кетадиган сопол идиш.
- ЧУВКА** Пахта ёки жунни йигириш учун маълум шакл бериб тайёрланган ҳолати. Жун ёки пахта майин қилиб тикилгач, унинг диаметри 1,5 см чамасида чеврилиб хом тоб бериб қўйилган кўриниши.
- ЧУВОТТИ** (Қрш) Болалар ўйини. қ. қурматаёқ.
- ЧУКЪУРРОН** [ф-т] (Ктб, Шҳр) ч у ў у р р а н , ч у л б у р р о н . қ. чўпрон.
- ЧУҚПАРРОН** [ф-т] (Кбл, Дҳк) Суннат тўйидан бир неча ой ёки бир-икки йил кейин болани хатна қилиш.
- ЧУПРОН** чукрон (кен) қ. чукпаррон.
- ЧУҚУР ТЎЛДИРАР** (Кен, Чир) Никоҳ кечаси кўрпада кўтариб олиб келинган келинни қуёв кўтариб олиш пайтида, кампирлардан бири келиннинг этагидан ушлаб, пахта тортиб туриши. Қуёв кўтариб олишга қийналади. Кампир "чуқуримни тўлдир" деб этагини тутиб туради. Қуёв унинг этагига пул ташлаб, уни рози қилгач, кампир келинни қўйиб юборган.
- ЧЎМБАК** ч а м а к , ч у м а к . Қора уй қисмларини мустаҳкам тутиб турадиган узун, ясси ҳолатдаги эгилган таёқ-

чалар. Эски ўзбек тилида ч у м о қ, ҳ а с с а, у з у н т а ё қ (ДЛТ, I.362) маъноларини билдирган.

ЧҮМИЧ ҚОП Чүмич сақлаш учун тайёрланган уй-рўзгор буюми.

ЧҮМОҲ Қ. сикмонош.

ЧҮПОНОТА (Қд) Чўпонлар, умуман чорвадорлар "пири", хаёлий мавжудот.

ЧҮПТОРА [Ф-т] ч а п т а р а. Ҳар икки томони қор ва ёмғир суви оқиши учун нишоб қилинган том - уйнинг усти.

ЧҮРАГИЧ Қора уй эшигини ёпиб турадиган кигизни тутиб турувчи жун ип. Қадимги туркий тилда ч ў р ўраш, боғлаш (ДЛТ, Ш, I33) чўр ўт - боғланган ўт маъноларини билдирган.

ЧҮТАЛ Қимор ўйинида ютқдан олинадиган улуш. Қ. чинак.

ЧҮТАЛЧИ Қиморда ютқдан чўтал олувчи киши. Қ. чинакчи.

Ш

ШАВЛОҚ I [Ф-т] (Қд) ш о в у л л о қ. Кўпқари бошланишдан олдин отларни чиниктириш, кўпқарига тайёрлаш мақсадида ташкил қилинадиган совринсиз улоқ ўйини (отлик чавандозларнинг ўртадаги улоқни ўзаро бир-бирига узатиб ёки куч билан бири-иккинчисидан тортаб олиб чоппиши).

ШАВЛОҚ II ш а г у л о қ (Чар, Қмш), ш а ҳ у л о қ (Яқб). Қизни-кига тўй анжомларини олиб боришда қишлоқ чавандоз йигитлари учун ҳисобдан ортиқча олинган улоқ. Қўй ва эчкилар ичидаги улоқни биринчи кўрган киши олиб, уни сўйиб, улоқ ўйини ташкил қилганлар.

ШАЙИН [а] Икки учига тарози палласи осиб қўйиладиган ҳамда тортиладиган нарса оғирлигини аниқлаш учун хизмат қиладиган темир ёки ёғоч мослама.

ШАЙТОНИ [а] Касалликнинг сабабчиси тўё афсонавий махлуқ шайтон деб, уни "даволаш" учун фолда эчки буюриш, уни сўйиб ўтказиладиган ирим-сиримлар.

ШАЙТОН АРАЛАМА (Қтоб, Шҳр) Қизга нон синдириш маросими бўлиб ўтгандан бир неча кун кейин, унинг унаштирилганлигини элга маълум қилиш мақсадида келинга куёв томондан бериб юбориладиган қийим тўла сандиқча, ширинлик ва бошқалар.

- ШАМИЁН** Омоч буйинтуруғининг икки учига иккитадан ўрнатилган, ҳўкизлар бўйида туриши учун хизмат қиладиган узунлиги ярим метр чамасидаги тўртта таёқча.
- ШАРВАТХОНА** [ф-т] (Ксн, Бшк, Қрш) Тўй учун жамланган озиқ-овқат, кийим-кечак сақланадиган хона.
- ШАРВАТ ЯЛАТТИ** (Ксн) Никоҳ кечаси куёв-келин орасида доимий тотувлиқ, ширин турмуш бўлишини кўзда тутиб, янгалар томондан ёшларга шарбат ялатиш (Куёв шарбатдан аввал ўзи ялаган, кейин бармоғи билан келинга ялатган).
- ШАРШИЁН** (Бшк) Чамилдиқни олиш жараёни. қ. бийшанба.
- ШИБИРМАК** [а] Уртасига қимматбаҳо тош ўрнатиб, барғсимон қилиб тайёрланган олтин исирга.
- ШИРДА** (Чир) Жонлиқ ё қорамол сўйиб, кишилар томондан тенг тақсимлаб олинishi. қ. дангала.
- ШИРДАК** [ф-т] Турли хал гулли нақш солиб тайёрланган кигиз.
- ШИРИНИ I** (Ксн) Байрам олдида келинга куёв томондан қилинадиган совға. қ. сайилмева.
- ШИРИНИ II** (Ктб, Шҳр) Куёв қизниқига янғаси билан келганда ёки бошқа мева шарбатидан тайёрланган қиём билан элэфат қилиниши.
- ШОМОШИ I** [ф-т+ў] (Кбл, Дҳк) Никоҳдан олдин қизнинг ота-онасиникида бериладиган элэфат.
- ШОМОШИ II** (Қрш) Суннат тўйи кунини кечқурун тўй эгасининг марҳум отаси ёки онаси руҳи учун элга бериладиган элэфат. қ. худойи.

Э

- ЭЗИБИЧКИ** Сувга ёки чойга чайқаб ичиладиган, гўё даво бўлади деб ўйланган дуо ёзилган қоғоз.
- ЭЛБОВ** Ўтовнинг ички қисмидан тортилган ип. Бўрон ва қаттиқ шамолларда элбовдан фойдаланилган. Элбовнинг юқори учи ч а н г а р а к к а (қ.), иккинчи учи эса ўтон а́трофидаги қозикқа боғланган.
- ЭЛОШИ I** (Ктб) қ. катта тўй.
- ЭЛОШИ II** (Дҳк) Суннат тўйида эрталаб бериладиган ош. қ. сарофтоб.
- ЭМИ-ДИМИ** и м и - д и м и. Кинья солиш, томоқ босиш, кўл-оёқ қилиш, қоқин-боқин кабилар билан беморни даволаш, ярим-сирим.

- ЭМЛАШ** Қушнoч ёки фoлб'н томонидан бeмoрнн "давoлаш" мақсади-
да қилинадиган ирим-сирим.
- ЭМЧИ** Эми-дими, дуo, қоқин-бoқин, алас кабиялар билан даволов-
чи киши.
- ЭНАГА** (қмш) Келин тушуриб келтирилганда, уни oтдан тушуриб олиб
гулхандан айлантирадиган аёл. Уйи синмаган, серфар-
занд хотинлар энaга бўлган. қ. келин онаси.
- ЭНСАЧАТАР** (Чир) Някоҳ маросимида мулла някоҳ oятини ўқиётганда
куёвнинг ўнг кийт кийими устидан игна воситасида ип
ўтказиб туриш. Ипни аёл киши ўтказган ва у куёвнинг
елкасида қолган. қ. арқакўҳлар.
- ЭНЧИ** и н ч и. Oта вафoт этмасдан бурун ўз мод-мулкларини
фарзандларига тақсимлаб қўйиш oдати. Э н ё к и и н
ўзбек тилида б е л г и, тамга маъноларини билдир-
ди. Масалан, майда ва катта молларни энлаш (қулоғи-
га белги қўйиш) мавжуд. Қадимги туркий тилда инат-
да (ДЛТ I, 222) сўзи тамгалатди, қўй ва бoшқа ҳайвон-
ларнинг қулоғига кесиб белги солди маъносида қўллан-
ган.
- ЭРГАНАК** Қoра уйнинг икки тавақали эшиги. У ён ёрoчларга ип
билан маҳкамланган. Эрганак тавақалари чўпдан қилзи-
ган.
- ЭРГАШ** Серфарзанд бўлишни орзу қилиб, ўғил боланинг сочи орқа
томонидан олдирилмасдан қолдириладиган озгина соч. қ.
кокил.
- ЭРИШ** Пашиқ ва текис йиғирилган, турли рангга бўялган гилам
тўқишда ицлятиладиган асосий ип (ўриш).
- ЭРКАК БОРДИ** (Қрш) Қиз oта-онасининг розилигини аёллар аяклаб
бергач, қизни унаштириш ва нон синдириш, тўй каба ма-
росимларни келишиш учун куёвга яқин бўлган эркак киши-
ларнинг бoриши.
- ЭТАК БОҒЛАТТИ** (Қон, Бшк) Ёшлиқда ўзарo аташтириб қўйилиши. Ўзарo
дўст ва яқин ўрoқлар хонадонларида ўғил ва қиз фар-
зандлар дунёга келганда, уларнинг кийими этакларини
бир-бирига боғлаганлар. Бу oдат улар балоғатга етган-
да ўзарo турмуш қуришлари лозимлагини ифoда этган.
- ЭТАК ЙИРТТИ** (Қрш, Қон, Бшк) э т а к ж и р т т и (қмш). Ўғил
ва қиз болани гўдакликда унаштириб қўйиши. Гўдак-

ларнинг этак учлари тугилади. Тугун ўртада қолдирилиб кесилади ва ёшлар балоғатга етгунга қадар сақланади. қ. этак боғлатги.

ЭТАККА СОЛДИ (Ксн, Ғэр) Узоқ умр кўрсин деган мақсадда янги тугилган чақалоқни бирон ёши улдуғ кампирнинг этагига солиб олиниши.

ЭТАК ЧАРТИШ (Дхқ) қ.этак йирғиш.

ЭШИК ИЛУВ (Қмш) келин олиб келингач, эртаги кунга юз кўрди (қ.) учун хотин-қизлар томонидан олиб келинган совға. Келинни кўргани келганлар келин турган хонага кириш олдидадан ўзлари олиб келган совғасини аввал хона эшигига идиб, кейин хонага кирганлар.

ЭШИК ТИКИШ (Ксн) Келин олиб келинадиган хонани хотин-қизлар томонидан кўпчилик бўлиб жиҳозлаш, безаш.

Ю

ЎЗКЕТИ (Қмш) Шарқ шаклидаги кичикроқ тош билан ўйналадиган болалар ўйини.

ЎЗ КЎРДИ (Ксн) ю з к ў р с а т а р (Ктб). Никоҳдан сўнг, эртаси кунга келинни кўёв хонадони аъзолари ва қариндошлари билан таништириш.

ЎЗ КЎРИМЧИ (Қд) Никоҳдан кейин кўёв ва келиннинг қариндош-уруғлари томонидан келинга атаб олиб келган совғалари.

ЎК ҲАҚИ (Ксн, Ёшқ) ж у к ҳ а қ и (Қмш, Чир). Никоҳ маросимида келинга ота-онаси томонидан бериладиган кўрпа-тушак тахламини бузиш пайтида кўёв томонидан бериладиган ҳадя.

ЎЛДУЗ УНГЛАР (Дхқ, Кбл) Кучиш ва чорва молларини яйловга ҳайдаш олдидадан ўлдуз ҳаракати ва ҳолатини аниқлаш. Кучиш пайтида кўчадиган томонга зухро ўлдузи рупара кериб қолса, ўлдуз ўз йўналишини ўзгартиргунга қадар кўчишни 3-4 кун кечиктирганлар.

ЎРҒАВЛАШ (Ксн) й и р т ж а в л а ш (Қмш, Чир) Янги уй-жой қуриб кўчиб ўтганда ўтказиладиган зиёфат. қ.ҳовлитуй.

И

ЯККА ЖОНОНА [ф-т] Хотин-қизлар кўйлагининг енг ва этак қисмларига бериладиган катта нақш.

ЯККАМИХ [ф-т] Отна боғлаб кўйиш учун ерга қоқиб кўйилган йўгон ёғоч қозақ.

ЯККА ОЛЧИ (Чир) Болалар ошиқ ўйини. Ўйин иштирокчилари беш тийиндан ўртага пул йиғадилар, навбати билан ошиқ ташлайдилар. Ўйин тартибига кўра кимнинг ошиғи олчи турса, жамланган пулдан беш тийин олган. Агар ошиқнинг тажа томони турса, беш тийин қўшиб қўйган.

ЯКТАК [ф-т] я х т а к, ж и й д а. Астарсиз, олди очик эркаклар уст кийими. У Ўзбекистоннинг барча вилоятларида кенг тарқалган. У одатда оқ рангдаги пахта ва шойи матодан тикилган. Ёшлар ва қариялар асосан ёз ғаолида кийишган. Унинг бўйи тиззагача, баъзи бироз узунроқ ҳам бўлади.

ЯЛАҚҚИЗАРТАР (Қмш, Чир) ж а л а қ қ и з а р т а р. Никоҳ маросимида, йигит ва қиз ўзаро унаштирилгач, шунинг нишонаси сифатида қизникида ўтказиладиган маросим, эиёфат. Бу маросим келинни куёвникига узатгандан сўнг куёвникида ҳам ўтказилган.

ЯЛТИТДИ (Кон) ж а л т и т т и. Болалар, баъзан катталар ўйини. Ўйин иштирокчилари иккига бўлинади. Бирон танга олиниб, навбатни олган томон аъзоларидан бири уни қўлида яширади. Шу гуруҳнинг қолган аъзолари барабарига қўлини мушт қилган ҳолда рақибларга тангани топшига ишора қилишади. Қўлдаги тангани бир айтишда топова, ўйин навбати рақибларга ўтади, топа олмаса, бир очко олиб ўйинни давом эттираверади.

ЯЛҚИТТИ (Ктб) қ. жалт этди.

ЯНГА Никоҳнинг иккинчи куни кечаси келин билан куёв ҳузурда қолувчи киши, умуман куёв ё келин акасининг хотини.

ЯНГАДАВО (Ктб) қ. левират.

ЯНГАПУЛ (Кон, Бшк) Никоҳ маросимида келганларга икки-уч сўм чамасида бериладиган пул.

У

ЎКИЛ (Джк) Никоҳ пайтида йигит ёки қиз томонидан қафилликка ўтиб вақиллик қилувчи киши. қ. вақил ота.

ЎЛАН (Фэр, Кон) Никоҳ кечаси қизни куёвникига қузатиш олдидан унинг ўз ота-онаси, акалари билан хайрлашиш пайтида аёллар томонидан айтиладиган терма қўшиқ. Келин

Йигитникага келгунга қадар ўлан айтиш давом этган.

УЛАН ОШИ (Ғзр, Бшк, Ксн) Никоҳ кечаои ўлан айтиб келин билан бир-га келган аёлларга тортиладиган ош, зиёфат. қ.келин-оши.

УЛАНҲОНА (Ктб) Никоҳ кечаои куёв келгунга қадар келин ва унинг дугоналари ўйин-кулги ва базм қилиб турадиган хона.

УЛАНЧИ (Қрш) Никоҳ тўйида ўлан айтувчи хотин.

ЎЛИК ОШИ (Қрш, Ксн, Бшк) Ўлик чиқарилган хонадонга қариндош-уруғлар, яқин қўшнилар томонидан пишириб келинган овқат, таом (Чунки ўлик чиқарилган хонадонда уч кунга қадар овқат тайёрлашмаган).

ЎЛИМЛИК Ўз дафн маросимлари учун олдиндан ажратиб, оқлаб қўйилган буюм ёки пул.

ЎММАЧУРДИ (Чар) Болаларнинг ошак ўйини. Бу ўйинда ошакнинг шохи (харра томони) ерга қадаб қўйилади. Ким ўз ошига билан ўша ошакни белгиланган чизиқдан уриб чиқарса, гаровга қўйилган нарса ўшаники бўлади.

УН БИР ОҚШОМИ (Ксн) Чақалоқнинг ун биринчи кунда ўтказиладиган маросим.

УРАМА Тўрт-беш метр матодан бўлган, белга бир неча марта ўраб боғланадиган белбоғ. қ.пўта.

ЎРОҚЧИ (Қд) Шартнома асосида бугдой, арпа ўрадиган, ўрашнинг маромини билладиган киши.

ЎТИН ОШИ (Қбл, Дхк) Тўй бошланишидан инни-уч кун аввал тўйга овқат пишириш учун утан тайёрловчи кишиларга бериладиган зиёфат.

ЎТИНЧИ (Қд) Янтоқ чопиб, тўдалаб берувчи киши.

ЎТОВ (Дхк) Келин-куёвлар учун тайёрланган, никоҳ маросимига мўлжалланган қора уй - юрт. Ўтов асосан оқ жундан тайёрланган кигиз билан ўралган.

ЎТХАКАЛЛАТАР (Қрш) Келинни тушириб келган кунга уч жойга гулхан ёқилиб, келинни дастлаб бу гулханлардан алоҳида-алоҳида, кейин учида гулхандан бир йўла айлантириш.

ЎТХАТЛАДИ (Дхк, Кбл) Наврўз байрамида катта гулхан ёқилиб, ундан қари ва ёшларнинг навбатма-навбат хатлаши. қ.охир чорманба.

УҒРИТОВОҚ (Чир, Қмш) Никоҳдан олдин куёв томондан қизниқига юбориладиган кийимлик ва ширинликлар – совға.

Қ

- ҚАДИ [ф-т] (Дхк) Куёвнинг ота-онасига қиз томондан ва қизнинг ота-онасига куёв томондан юбориладиган совға.
- ҚАЙЛИҚБОЗИ қ. қ а л л и қ ў й и н .
- ҚАЙТАРМА (Қд) Беморни "даволаш" мақсадида азайимхонлар томонидан қилинадиган ирим-сирим.
- ҚАЙЧИ ҚУДА (Дхк, Кбл, Ғзр) Икки киши ўз ўғилларини ўзаро бир-бирларининг қизларига уйлантириши, ўзаро қудалашиси.
- ҚАЙЧИ УРДИ (Ксн) Боланинг дастлабки сочини олиш маросими. Соч олиш маросими бола туғилганига 9-11 ой тўлиши билан ўтказилган.
- ҚАЛАГАЙ Ҳажм жиҳатидан катта ёки кичик бўлган, жуда нафис қилиб тайёрланган хотин-қизларнинг ипак рўмоля.
- ҚАЛИН Никоҳ тўйида ё тўйдан кейин қизнинг ота-онасига бериладиган пул, мол, ширинлик.
- ҚАЛИНКАРДА (Ксн) қ. қалинкесди.
- ҚАЛИНКЕСДИ (Чир, Ғзр) Никоҳ тўйида қизнинг ота-онасига бериладиган пул, мол, ширинлик ва шу қабиларнинг миқдорини куёв ва келинга тегишли кишилар томонидан аниқ ва қатъий белгилаб олиш.
- ҚАЛИН ОЛДИ (Ғзр, Ксн, Қмш) Никоҳ тўйида қиз учун куёв томондан бериладиган қалинни қабул қилиб олиши. Қалин олиш маросимига қалин миқдорини белгилашда қатнашганлар таклиф қилинган. Агар қалин миқдори белгиланган миқдордан кам бўлса ё қайтариб юборилган ёки қолган қисмини олиб келиш шарти билан қабул қилиб олинган. Таклиф қилинганлар қалиннинг тўлиқ ёки камлигига гувоҳ ўтгандар.
- ҚАЛЛАТОВОФ (Ктб, Шхр) Хотинларнинг тўйга олиб борадиган дастурхона – совғаси.
- ҚАЛЛИҚ I қ а л л и қ ў й и н (Ксн), қ а н н и қ (Ғзр, Қмш, Чир) Унаштирилган қиз билан куёвнинг никоҳгача, шариатга хилоф равишда, ўзаро яшаринча учрашиб туриши.

- ҚАЛЛИҒ** **и** Унаштирилган қиз ёки куёв (улар ўзаро бир-бирларига нисбатан қаллиқ саналган).
- ҚАНТАР** (қд) **қ а н т а р о ф д и**. Қишнинг биринчи ярми тугаб, иккинчи ярмининг бошланиши ўртасидаги давр, қиш ўр-таси.
- ҚАРА КЕСАК** (Кен, Бшк, Ғэр) Назари паст, ҳар нарсага жанжал чиқарадиган кишининг ўзига сездирмадан "қоранг ўзинг билан кетсин", деб унинг орқасидан отиб юбориладиган қора рангга бўялган кесак.
- ҚАРИШҚУДА** (Кен, Қрш) **қ а р ч и қ у д а** қ.қайчи куда.
- ҚАРНИҚ** (Дхқ, Кбл) қ.қ а л л и қ.
- ҚАРҒИБОВ** (Дхқ) Қудаларнинг ўзаро бир-бирларига юборадиган совғалари ва бу совғаларни қабул қилиб олиниши.
- ҚАРҒИШҚОП** (Кен, Бшк) От туёғидаги ҳажми ўрик данагадек келадиган суякча. Уни шўх, онасидан кўп қарғиш эшитадиган ёш болаларнинг кийимига тикиб қўйишган, гўё қарғиш болага эмас, унга тегар эмиш.
- ҚАСАВА** [а] Хотин-қизлар бошига баланд қилиб ўраш учун қўйиладиган қаттиқ қорозли тутқич ва унга ўраладиган рўмол.
- ҚАСНОҚДАН** **ЎТКАЗИШ** (Кен, Бшк) Ёш гўдакни қулночлар томонидан гал-вир ёки чирғилнинг қасноғидан ўтказиб "даволаш" усули, ирэм-сирэм.
- ҚАТЛАМА ТОВОҚ** (Қрш, Кен) Нон синдириш ва Ҷотиҳа тўйи маросимлари ўтгач, куёвникидан тўй харажатлари учун керакли маблағлар солиб келтирилган дастурхон ва бошқа идишларнинг куёв, унинг ота-онаси, акаси ва янгаларига сарполар билан келин томондан қайтарилиши.
- ҚАШОҚ** (Қен) Отни қашлаб тозалаш учун ишлатиладиган қатор тилли темир тароқ.
- ҚАЪДА** [а] (Ктб) Мархумнинг таъзиясини у вафот этган уйдан бирор яқин қариндошлариникига ўтказилиши.
- ҚИЗ АЙТТИРАР** (Қмш, Чир) қ. вакил сўровчи.
- ҚИЗИЛ БОВ** **қ и з и л у з у к б о в**. Қора уй қиғиз булақларини туташтариб туриш вазифасини бажарадиган қизил ёки тўқ қизил рангли тасма ип.
- ҚИЗ КЎРДИ** (Шхр, Ктб) Никоҳдан кейин қизникига унинг ота-онасининг совға-саломлар билан келиши, улар шарафига ташкил қилинадиган зиёфат.

- ҚИЗ КҮТАРАР** (Яқб, Ғар) Никоҳ кечаси қизни куёв турган хонага кутариб кириташ. қ. кутар-кутар.
- ҚИЗОҢҚОҚТИ I** (Чир, Қмш) қ. келин қочти.
- ҚИЗОҢҚОҚТИ II** (Қмш, Ғар) Хонадонда ўғил, қиз туғилганда, ўғил боланинг отаси ёки онаси ҳазил тариқасида қиз болани олиб кетиб, яшириб қўйиши. Бу билан қиз бола ўғилга ёшлигида унаштирилган ҳисобланган. қ. этак чартиш.
- ҚИЗ ОТА** (Кто), қ и з а т а с и (Дхқ) қ. вакил ота.
- ҚИЗ САҚЛАДИ I** (Шҳр), қ и з б о қ а р (Кто) Никоҳ оқшомида қизнинг онасига куёв томондан бериладиган совға (пул, кийимлик).
- ҚИЗ САҚЛАДИ II** (Қрш) Никоҳ кечасида қизнинг ўз дугоналаридан бириникисига бориб туриши, у ерда ўтказиладиган ўйин-кулга, хурсандчилик. қ. келин қочти.
- ҚИЗ СҮРАТАР** (Қмш, Яқб) қ. вакил суровчи.
- ҚИЗ ҚОҚТИ** қ. келин қочти.
- ҚИЗ ЯШИРИШ** қ и з д а ш и р и ш (Қрш, Ғар). Никоҳ кечаси қизни дугоналари томондан яшириб қўйилиши. қ. келин қочти.
- ҚИЙҒИР** (Яқб, Ғар) қ и й ғ и р а в у қ (Қмш), қ и р ғ и й . Болалар ўйини. Болалардан бири она товуқ бўлиб, қирғий (қирғий ролидага боладан)дан ўз жўдаларини ҳимоя қилади, "қийғиравуқ, ҳийё қидағай", деб уни масҳара қилади.
- ҚИЛЛИҚ** Чорва моллари жунини қирқадиган узун қайчи.
- ҚИНГОЛБОЗИ** [ф-т] қ. қаллиқ ўйин.
- ҚИРРАТОШ** (Чқб) Сопол адидиш синяғини маълум шаклга келтириб тошлар билан ўйналадиган болалар ўйини. Болалар икки гуруҳга бўлиниб, бир гуруҳ ўйинчилари ўз тошларини катор қилиб ерга қалаб қўйганлар, рақиблар ўз тошлари билан уриб уни йиқита бошлаганлар. Ўйин ҳисоби келдирилган миқдорга етгач, яна янгидан бошланган.
- ҚИРҚ** Киши вафотидан оўнг ўттиз еттинчи ёки ўттиз тўққизинчи кунда ўтказиладиган маросим.
- ҚИРҚИМЧИ** (Қд) Чорва молларининг жунини қирқувчи киши.

ҚИРҚЧИЛТОН [у+ф-т] қ. чилтончироқ.

ҚИРШОВ (Кто) қ и р ч о в. Ҳас ёки қамш боғлиқ. Уйнинг устани ёпиш учун қўйилган қамш хас қирчов билан маҳкамланган.

ҚИСТИР-ҚИСТИР (Шҳр, Кто) Тўйда уйинчи ва хонадаларни рағбатлантириш учун уларнинг чеккасига қистириб қўйиладиган пул.

ҚОВОҚ ЁРМА Бугдойнинг ёрмаси ва қовоқ аралаштирилиб тайёрланган суяқ овқат.

ҚОВУЗ (Ксн, Қрш, Бшк) Ичага тарик пўсти, арча барги солинган бешик тўшаги.

ҚОВҒА Чағириқли қудуқлардан сув тортиб чиқаришга мўлжаллаб мол терисидан тайёрланган сув идиши, тери челақ.

ҚОЗОН ТЎЛДИ (Дхк) Наврўз кuni маҳалла кишилари томонидан турли хил овқатлар тайёрлаб, битта қозонни тўлдириши ва жамоа бўлиб овқатланиш.

ҚОЗОН ҚУРДИ (Ксн, Бшк) Тўйда палов ва бошқа таомлар пишириш учун учоқ тайёрлаб қозон ўрнатиш.

ҚОЗОН ҚУТАРДИ (Қрш, Бшк, Ксн) Ўлик чиққан хонадонга уч кундан кейин, яъни кир ювиш маросими кuni қозон ўрнатиб, биринчи овқат тайёрлаш.

ҚОНЛАШ (Ксн) Беморни "даволаш" мақсадида қўй, эчки ёки товуқ қонини унинг пешонаси, қўли, кўкраги ва оёқларига қуш-ноч томонидан суркаб чиқиш (Тўё ялвасти, жин қонни кўриб, уни ўлган ҳисоблармиш, у ўша қондан ялаб тинчланиб кетар эмиш).

ҚОН ЧИҚАРДИ (Ксн, Чир, Қмш) Кекса киши вафот этганда, шу пайтнинг ўзиде мол сўйиб жон билан бирга қон ҳам чиқариш, марҳумнинг руҳига мол қурбон қилиш.

ҚОРА I (Дхк, Кбл) қ а р а. Кўпкари мусобақасида чавандозлар тўдасидан улоқни ажратиб чиқиб, уни элтиб ташлаш учун қилинган белги (байроқ).

ҚОРА II Марҳумнинг хотири учун унинг яқин қариндош-уруғ хотин-қизлари томонидан кийиладиган азалик, мотам кийими.

ҚОРА ОШ қ а р а о ш (Ксн, Қрш, Чир, Дхк). Дафн маросими-га узоқдан келган кишилар учун тайёрланган овқат.

- ҚОРАНИҚ** (Қд) қ а р а ч и ф. Деҳқончиликни (айниқса полиз экинларини) ёмон кўздан сақлаш ниятида экин ўртасига ўрнатилиб либос кийдирилган таёқча ёки у ер-бу ерига қора ранг суртилган мунди (бўйни ва балдоғи синиқ кўза).
- ҚАРАҚОЗОН** (Қд) Тўйнинг бошидан те охирига қадар хизмат қилувчи киши.
- ҚОРХАТ** (Қд) Биринчи қор ёққан куни зиёфат беришни таклиф қилиб таниш кишиларга олиб бориб бериладиган мактуб. Қорхат олган киши хатни олиб келган кишини ушлаб олса, хатда кўрсатилган зиёфат қорхат ёзган киши томонидан берилади, ушлай олмаса, хатда кўрсатилган кишиларга ўзи зиёфат қилиб беради.
- ҚОШҚУТИ** (Қон, Бшк) қ. қатлама товоқ.
- ҚОТИМА** (Қд) Аввал қозонда, сўнг оловда тоблаш йўли билан тайёрланган нон.
- ҚОЧУВ** (Қд) Никоҳгача куёв қизнинг отаси, акаси ва бошқа яқин кишилари билан учрашмаслиги ва саломлашмаслиги (Бу одатга риоя қилмаслик ҳурматсизлик ва одобсизлик саналган).
- ҚОҚИМЧИ** Қоқим қилиб, аласлаб беморни "даволовчи" табиб.
- ҚОҚИМ** қ о қ и м . Афсун ўқиб беморнинг аъзойи баданини, кўл, оёқ, бўйин, белларини уқалаш, қулоқларини тортиш каби ирим-сарим, шунингдек, унинг боши узра олов айлангириб "жин зиёнларни" ҳайдаш.
- ҚОҚИМДИҚ** (Дхқ) Қоқим ёки аласлаб "даволаш" эвазига қоқимчига бериладиган нарса, табиб ҳақи.
- ҚОҚМА** (қмш, Чир) Кўпқари олдида тайёрлаш учун мукофотсиз улоқ чопиш ўйини. қ. шавлақ.
- ҚУББА I** (Қд) Йиғит ва қизнинг турмуш қуришини қонунлаштириш мақсадида никоҳ кечаси мулла томонидан ўқиладиган дуо.
- ҚУББА II** Тўрт ёнғоқни чошсимон қилиб ўйиб, узоқдан соққа билан ураб йиқитиш ўйини.
- ҚУББАСУВИ** (Қд.) Никоҳ кечаси куёв ва келинга ичириш учун мулла томонидан дам солинган сув.
- ҚУДАОЛДИ** (Қрш) Никоҳгача қудаларнинг ўзаро бир-бировлариникига бориши, танишуви.

ҚУДАТАНИШ (Кен) қ. қудачилик.

ҚУДА ТӨРІШ (Дхк) қазға совчи бўлиб келган кишиларга зиёфатдан сўнг ҳазил-мазах тариқасида узун жун қалпоқ кийгизиш, хамир суваш, атала қуйиш, ранг суркаш.

ҚУДА ТҮН (Дхк) Фотиҳа тўйи куни қизнинг ота-онаси томонидан қудаларга кийгизиладиган бош-оёқ сарпо.

ҚУДАЧИЛИК (Ғэр) қ. қудаолди.

ҚУЙРУҚ-БОВУР (Чир, Дхк) д у м б а - ж и г а р . Никоҳ куни қуёв томон юборган қўйнинг думба ва жаҳаридан тайёрланган кабоб, ушбу таом билан қуёвни зиёфат қилиш.

ҚУЛОҚ ТИШЛАТТИ (Кен) қ у л о қ ч и ш л а т т и . қ.этак боғлаш.

ҚУЛОҚ ЧЎЗМА (Кен) Танга ёки бошқа нарса билан уйналадиган болалар уйини. Ўртага ташланган тангани болалардан бири онабошига етказиши керак. Агар етказолмаса, онабоши олдиғача унинг қулоғидан чўзиб олиб бориш.

ҚУЛЛУҚЧИЛИК (Кен) қ. совчилик. Қуллуқчиликка келмоқ (совчиликка келмоқ). Қуллуқчиликка йзгитнинг турмуш қурган ораси билан унинг аммаси ёки холаси борган.

ҚУР I (Қд) қ ў р . Сарофтоб (қ.)да овқатланиш учун тайёрланган жой ва ош ейишга келаётган одамлар оқимининг ҳар бир тўдаси -- гуруҳю.

ҚУР II (Кен) Хўпда (дон янчишда) поядан акралиб похолнинг остига йиғила бошлаган майда сомон аралаш дон.

ҚУРБОНЛИК [а+ў] қ у р в о н л и к . Қурбон ойининг ўн биринчи куни сўйилган жонлик. Одатга кўра бу куни тўқ бўлиб юриш керак. Чунки "қурбонда тўймагани ўлгани" деган нақл бўлган.

ҚУРБОН НОМОЗ қ у р в о н н о м о з . Қурбон ойининг ўн биринчи куни мачитда жам бўлиб ўқиладиган номоз.

ҚУРБОН ҲАЙИТ [а+ф+т] Қурбон ойининг ўн биринчи куни авлиё ва қадамгоҳ жойларда бўладиган халқ сайили, кураш, пойга, улоқ.

ҚУРБОН СУВ [а+ў] (Дхк) қ у р а н с у в и . Чорва моллари оқсоқ (оқсил) билан касалланганда қилинадиган ирм-сирим. Бу одатга кўра қурбон китоби ёнидан оқизиб ўтказилган сувдан чорва молларини суғорганлар, шу сувга хамир қориб қўй ва сизир сиртларига доира шаклида суркаб чиққанлар.

- ҚУШНОЧ** Ирэм-сирим, кўчирмачилик билан касални "даволовчи" киши, - табиб, каромат қилувчи, фол очувчи фолбин.
- ҚУМУШ-ҚУШУМ** (Шҳр, Ктб) қ у ш у м б о ш и (Қсн, Қрш) Болалар уйини. Ҳиннинг бу турада онабоши (уйин бошлиғи) рў-молчани бирон қушнинг шаклига келтириб "қушим боши қушдайгина, бор бўйлари шундайгина, топинглар", деб мурожаат қилади. Қолганлар қушларнинг номини бирин-кетин айта бошлайди. Ким тўғри тополса, рўмолчани иккинчи она бошига етказиши керак. Йулда бошқа болалар тўсқинлик қилиб, элтиб беролмаса, уйин шартини бажариши керак бўлган.
- ҚҲЙ ҚҲМДИ** (Дхк) Қўйлар талоқ (ўлат) билан касалланганда, улган қўйлардан бирининг йул четига тўрт оёғини осмонга қилиб кўмиб қўйиш (Гўё Улат бунни кўргач, "ҳамма қўйлар улиб тугабди", деб ўйлаб, кетиб қолар эмиш).
- ҚҲЛ БЕРДИ** Бирон касб билан шуғулланиб юрган кишига устози томонидан берилган раомий руҳсат - фатво, розилик.
- ҚҲЛИНИ ҲАЛОЛЛАШ** (Қд) Болани хатна қилиш. Ислон эътиқодига кўра хатна қилингунга қадар боланинг қўли "ҳаром" ҳисобланган. Шу сабабли, ўғил болага нисбатан "қўли ҳалолми", "қўлини ҳалоллаганми сиз" каби сурашлар мавжуд.
- ҚҲЛ ОЛДИ** Касб билан доимий шуғулланиш учун ўз устозининг розилигини, раомий руҳсатини олиш.
- ҚҲЛТИҚ ТҲМОР** қ. тумор.
- ҚҲЛ УШЛАТТИ** (Якб, Гэр) қ ў л қ и с д и . Нақоҳ кечаси янги турмуш қураётганларни тинч ва тотув яшашсин деган мақсадда ўнг қўлларини бир-бирига ушлайтиш, келиннинг қўлини куёв сиқиб қўйиши.
- ҚҲНДОҚ** Чақалоқнинг бешикка беланишигача бўлган даври ва шу даврда чақалоқ ўраладиган маҳсус йургак.
- ҚҲНИҚ I** (Қмш, Чир) Тўйда хизмат қилган кишиларга тўй тугагач бериладиган сарпо, гўшт, гуруч. Қўниқ берди. Қўниқини олишди.
- ҚҲНИҚ II** (Қсн, Бшк) қ у н у р (Ктб). Тўйга узоқдан келган меҳмонларни эиёфат қилиш учун тўй эгаси томонидан бериладиган масалликлар (гўшт, гуруч, ичимликлар).

- ҚЎНИҚ Ш** (Кон) Тўйга узоқдан келган меҳмонлар. Тўй маслаҳати кунни тўйга узоқдан келадиган меҳмонлар тўй эгасининг қариндошлари, яқин кишиларига тақсимлаб қўйилган бўлади. Тўй кунга ҳар ким ўз меҳмонини (қўнигини) уйга тақлиф этган, эиёфатлаган, от-уловларини озуқа билан таъминлаган.
- ҚЎНИҚ ЖОЙ** (Кон, Бшк, Қрш) Тўйга узоқдан келган меҳмонлар учун уларнинг овқатланиши ва дам олишлари учун тайин қилиб қўйилган хонадон.
- ҚЎНИҚЧИ** (Чар) Тўйга узоқдан келган меҳмон. қ. қўниқ.
- ҚЎНОҚ** қ. қўниқ.
- ҚЎНОҚХОНА** қ. қўниқ жой.
- ҚЎРУҚ** Гададан отларни тутуш учун ишлатиладиган уч метр чамасидаги узун таёқ.
- ҚЎШАНЧ** (Улв) қ ў ш а н. Никоҳ ва оуннат тўйларида тўй эгаларига қариндош-уруғ ва ёру биродарлари томондан қилинадиган совға - тўёна.
- ҚЎШМА** (Кон, Бшк) Уйланаётган йигитга қариндош-уруғлар томонидан бериладиган ёрдам.
- ҚЎШОҚ** (Бшк) қ. қўшма.
- ҚЎШХОНА** (Қтб) тўйга узоқдан келган меҳмонлар учун белгиланган жой. қ. қўниқ жой.
- ҚЎШША ЖОНОНА** Хотин-қизлар қўйлагининг енг ва этак қисмларига бериладиган безак.

Ғ

- БАВОЗА** [ф-т] (Кон) Чақандозларга улоқ ташлаб туриш учун ёрочдан тайёрланган баландлик. қ. ҳавоза.
- ҒАЗИНА** Уртаоида қимматбаҳо тош жойлаштириб, бир неча қатор қилиб тизилган ва майда мунчоқлар билан безатилган хотин-қизларнинг бўйин безаги.
- ҒАЙВОНА ЧИРОҒ** (Қтб) Сафарда, жангда бедарак бўлиб кетган кишининг хотири учун ёқиладиган чироқ.
- ҒИЛМИНДИ** [а+хит] ғ и л в и н д и, ғ и л б и н д и (Қд). Орасига халвайтар солиб тайёрланган ошпа. Ғилминди ҳ у л в (арабча ширин, лазиз - АРС, I, 1970, 243) ва м а н (хитойча хамир...) сўзларидан таркиб топган.

ФИРВОНДИ **ғ и р в о й д и** (Кто, Шхр), **ғ и р в о й т е п т и**. Болалар уйыни. Уйин қатнашчиларыдан бири ўз дўпписини ўртага қўйиб, унн бошқа болаларнинг тегиб қочишидан қўрақлайди. Белгиланган айлана ичида кимни тепса, ўша ўз дўпписини қуриб бериши керак.

ГУВИР-ГУВИР (Қмг) Болалар, баъзан катталар уйыни. Уйин қатнашчилари икки гуруҳга бўлиниб, уйин марраси белгиланади. Қуръада қайси гуруҳ навбат олса, уйинни ўшалар бошлайди. Қўлда бирср нарса яшириб, иккинчи гуруҳ "ғувир-ғувир", деб топнишга ишора қилади. Тополса, навбат ўша гуруҳга ўтади, тополмаса, уйин бошлаган гуруҳга бир очко ҳисобланади.

ГУНДАК [Ф-т] (Ксн) **г у п ц а**. Қуллочилиқ иш қуроли. У юмалоқ ёки тухум шаклида бўлиб, сопол идишларнинг ташқи томонида сайқал бериш ва идиш деворини юпқалантиришда ишлатилади.

ГУНТ Турли сопол идишлар яғаш учун ишлатиладиган сартахта (қ.) устидаги бир бўлак лой.

ГУЗНАК [Ф-т] (Ксн) Сопол идишга ҳар хил ўсимлик шаклини соладиган қуллочилиқ эсбоби - шаблон.

ГУРАГУЛ [Ф-т] Уйининг устини ёпиш учун сомён сувоқдан олдин буйра, бордон (қ.) ёки қамишдан сўнг ётқазиладиган лой.

Х

ҲАВОЗА [а] (Ксн) **ғ а в о з а**. Қўпқари уйинида отлиқ чавандозлар тўдасига улоқ ташлаб туриш учун тайёрланган баланд жой.

ҲАЗОРАЛИ [Ф-т] (Ксн, Қрш) Келин тушириб келаётганда, ўлан айтиш. Бунда бир киши саломнома текстини ўқайди, қолган аёллар баробарига "ҳ а з о р а л и" деб тайрорлайди.

ҲАЙИТ I [а] (Қд) Йилда икки марта рамазон ойининг охири ва қурбон ойида уч кундан бўладиган диний байрам.

ҲАЙИТ II (Қд) Вафотига йил тўлмаган кишиларни ҳайит кунлари йўқлаб аза тугаш, эслаш.

ҲАЙИТЛИК (Қрш, Бшк, Ксн) Байрам олдидан келинга қуёв томондан қилинадиган совға. қ. сайил мева.

ҲАЙРОВ [Ф-т] (Ксн, Қрш) Ариқларни кўпчилиқ бўлиб тозалаш.

- ХАЙРОВОШИ** (Кон, Қрш) Ариқ ёқасидаги хонадонлар томонидан ҳайровчилар учун тайёрланган таом, овқат.
- ХАЙРОВЧИ** (Кон, Қрш, Бшк) Ариқни кўпчилик бўлиб тозалаш ишида қатнашувчи киши.
- ҲАКАЛАМАДАВЛАТ** (Кон) қ. бабалайтака.
- ҲАККАЛАКАМ-ДУККАЛАКАМ** (Кто) а в в а л а к а м - д у в в а б а - к а м (Кон) болалар ўйини. Ўйинда болалар доира бўлиб ўтириб, ҳаммалари оёқларини ўртага узатади. Улардан бири "ҳаккалакам-дуккалакам, чори амал, қора кўзинг қаққа, тоққа, пилдир пис, этагингни тўс" дейди. Ҳамма оёқ-оёқларини этаклари билан тўсшади ва "оқ совун, кўк совун" деб туришади. Айтувчи бола уларнинг оёқларини "пишдими" деб чертиб кўради, сўнг ҳамма ўрнидан турганда, кимнинг оёғидан қарсиллаган овоз чиқса, уша ўйин шартга кўра ашула айтади ёки ўйнайди.
- ҲАККАЧИЛИК** (Қш) Болалар чиллак ўйини. қ. зувуллатар.
- ҲАЛАК** [а] (Кон) Болалар чиллак ўйини. қ. жана.
- ҲАЛЛОЖИ** а ч и г и р и қ. Пахтани чигатдан тозалайдиган қўл дастгоҳ.
- ҲАЛОВКУЧАК** (Кто), ҳ а л а м а к у ч а н г (Кон). Ўрта қисми бироз баландроқ қилиб ётқизилган болорнинг икки учига иккита бола ўтириб, навбати билан бир-бирини юқори ва пастга тебратиб ўйнаши.
- ҲАЛОЛ** (Қд) Кураш ва кўпқари мусобақасида голибликни йўдалаш, голибликни йўдаловчи сўз.
- ҲАЛОЛЛИК** [а+ў] (Қд) Бирор нарса ўғирлатган киши томонидан ўғри деб гумон қилинган киши учун бошқа бир ҳолис одам томонидан унинг тўғрилагги, виждонли эканлигини исботлаб берадиган қафолат.
- ҲАЛҚАНА** [а+ф-г] Шерикчиликка масаллик тўплаб тайёрланадиган овқат.
- ҲАЛҚАНАЧИ** Ҳалқанада қатнашувчи киши.
- ҲАПАБАНД** [ф-т] қ.сетога.
- ҲАШАР** [а] (Қд) Ёморат қуриш, ер ишлаш, ўроқ ўриш каби оғир ишларни навбати билан кўпчилик бўлиб бажариш.
- ҲАШАРОШ** (Қд) Ҳашарга келганлар учун тайёрланган овқат, зиёфат.
- ҲАШАРЧИ** (Қд) Ҳашарда қатнашувчи киши.

- ХАЛҚАСОЛАР [а+у] (Дхк) Беморни "даволаш" мақоадида қушнот ёки мулла бошлиқ бир неча кишиларнинг бемор атрофида зикрга тушиши.
- ХАЛГУШТАК (Ктб, Шхр) х а л г у н ч а к (Кен, Қрш) Учиб ўйнаш учун баланд ёғочга ёки дарахт шохага осиб, учлари қўшиб боғланган узун арқон ёки арғамчи, арғимчоқ. Арғимчоқ учишда унинг арқони ўралса, учаётган бола ўғри ҳисобланиб, арқонни охиригача айланттириб қўйиб юборган. Учаётган бола боши айланиб, тушишга мажбур бўлган, учиш навбатини бошқаси олган.
- ХАМХОНА [ф-т] (Ктб) Биринчи эрдан ажрайган хотинга уйланган эр киши.
- ХОВЛИ ТҮЙ (Кен, Қрш) Янги уй-жойга кўчиб ўтиш билан қилинадиган маросим, қ. юртжавлаш.
- ХУЛМУЦИ [а] к а р а к а н т. Қовун ширасига оз миқдорда ун қўшилиб қайнатиш билан тайёрланган таом - ширинлик қ. ф и л м и н д и
- ХУШПАК [а] Матога тикилган безак.
- ХУКИЗМОМО (Ғэр) Чақалоқнинг киндигини кесадиган кекса аёл - дон
- ХУП (Қд) Бугдой, арпа, эгир кабилар хирмони, уни янчиш жараёни.

М У Н Д А Р И Ж А

Суз боши	3
Луғатнинг тузилиши	5
Шартли қисқартмалар	8
Луғат	9